

**KAÇAR VE PEHLEVİ DÖNEMLERİNDEKİ
KADIN GİYİMİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Sevda KIANI

Eskişehir 2019

**KAÇAR VE PEHLEVİ DÖNEMLERİNDEKİ KADIN GİYİMİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ**

Sevda KIANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Nilay ERTÜRK**

**Eskişehir
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ağustos 2019**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sevda KIANI'nın "Kaçar ve Pehlevi Dönemlerindeki Kadın Giyiminin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi" başlıklı tezi 09/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Endüstriyel Sanatlar Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Nilay ERTÜRK

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Esra VAROL

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Irmak BAYBURTLU

.....

.....

Prof. Dr. Murat TANIŞLI

Lisansüstü Eğitim Enstitü Müdürü

ÖZET

KAÇAR VE PEHLEVİ DÖNEMLERİNDEKİ, KADIN GİYİMİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Sevda KIANI

Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı
Moda Tasarımı Programı
Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ağustos 2019

Danışman: Doç. Dr. Nilay ERTÜRK

Tarih boyunca coğrafi ve çevresel koşullar ile yaşam biçimi, mekan, sosyal koşullar, savaşlar, politik durum, hükümet, dini inançlar, gelenekler, kültür ve ekonomi; farklı topluluklarda kıyafet biçimini etkilemiştir. İnsanoğlunun geçmişten günümüze kadar giyim ile ilgili davranışları incelendiğinde, giyimin farklı kültürlerin oluşum ve değişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Bu doğrultuda, İran kadın giyim kültüründe önemli bir yere sahip olan Kaçar ve Pehlevi dönemlerinde batı ile ilişkiler sonucu dönemin kadın giyiminde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada, söz konusu tarihi dönemlerdeki İran kadınının giyim kimliğini etkileyen faktörler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, oluşturulan gözlem fişleri doğrultusunda bu dönemlere ait ceket modellerinin form, desen ve renk yönleriyle incelenerek özelliklerini ve farklılıklarını belirlemektir. Araştırmada, belgesel tarama modeline dayalı betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda her iki döneme ait form, desen ve renk farklılıkları olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Kaçar, Pehlevi, Kadın, Giyim.

ABSTRACT

A COMPARATIVE STUDY OF WOMEN’S CLOTHING IN THE QAJAR AND PAHLAVI ERAS

Sevda KIANI

Department of Industrial Arts
Programme in Fashion Design
Eskişehir Technical University, Institute of Graduate Programmes, August 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nilay ERTÜRK

Geographic and environmental circumstances, the way of life, locality, social circumstances, wars and the political climate, the government, religious beliefs and traditions, culture and economy have all affected dress codes in societies throughout history. When fashion behavioural patterns of the human kind are analyzed from the past onward, it can be seen that fashion has had a significant effect on the creation and change of different cultures.

In this context, new approaches to women’s clothing arose during the Qajar and Pahlavi eras, which held an important place in the Iranian women's' fashion, as a result of relations with the West. This paper comparatively analyzes the factors from these historical periods that affect the Iranian women’s fashion identity. The main goal of this research is to determine the properties as well as the differences of jacket styles from these historical periods based on the observation forms consisting of form, pattern and colour. The research uses the descriptive research method based on the documentative survey model. The research concludes based on findings throughout, with the fact that there are differences in terms of form, pattern and colour between the two historical eras.

Keywords: Iran, Qajar, Pahlavi, Women, Clothing

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan ve bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla sağladığı destek için saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Nilay Ertürk e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca gösterdikleri sabır ve verdikleri her türlü destek için eşime, arkadaşlarıma ve eğitim hayatımın her aşamasında desteklerini esirgemeyen aile teşekkür ederim.

Sevda KIANI

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Sevda KIANI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Cümlesi	7
1.1.1. Alt problemler.....	8
1.2. Amaç.....	8
1.3. Önem	9
1.4. Sayıtlar	10
1.5. Sınırlılıklar.....	10
1.6. Tanımlar	10
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. İran Kadın Giyiminin Tarihçesi	12
2.1.1. Med imparatorluğu dönemi kadın giyimi	21
2.1.2. Ahameniş imparatorluğu dönemi kadın giyimi.....	22
2.1.3. Part (Arşak) imparatorluğu dönemi kadın giyimi	23
2.1.4. Sasani imparatorluğu dönemi kadın giyimi.....	24
2.1.5. Tahiriler döneminden Timur dönemine kadar kadın giyimi.....	27
2.1.6. Safevi dönemi kadın giyimi	29
2.1.7. Afşar ve Zend Hanedanlığı dönemleri kadın giyimi	31
3. KAÇAR DÖNEMİ MODERNLEŞME VE KADIN GİYİMİ.....	33
3.1. Kaçar Hanedanlığının İktidara Gelişi ve Modernleşme	33
3.1.1. Kaçar dönemi kadınların sosyal durumu ve modernleşme.....	49

3.2. Kaçar Dönemi Kadın Giyimi	53
3.2.1. Kaçar döneminde üst bedene giyilen kadın giyimi.....	68
3.2.1.1. Ceket	68
3.2.1.2. Gömlek.....	70
3.2.2. Kaçar döneminde alt bedene giyilen kadın giyimi.....	72
3.2.2.1. Etek	72
3.2.2.2. Pantolon - Şalvar.....	76
3.2.3. Kaçar döneminde baş ve yüz örtüleri.....	77
3.2.3.1. Araghchini	78
3.2.3.2. CHarghad	78
3.2.3.3. Çador.....	79
3.2.3.4. Rubande.....	81
3.2.3.5. Niqab	82
3.2.3.6. Ayakkabı.....	82
4. PEHLEVİ DÖNEMİ KADIN MODERNLEŞMESİ VE KADIN GİYİMİNE	
ETKİLERİ.....	84
4.1. I. Pehlevi Dönemi ve Kadının Sosyal Durumu	84
4.1.1. I. Pehlevi Dönemi Kadın Giyimi	88
4.2. II. Pehlevi Dönemi ve Kadının Sosyal Durumu	92
4.2.1. II. Pehlevi Dönemi Kadın Giyimi.....	96
5. YÖNTEM.....	103
5.1. Araştırma Modeli.....	103
5.2. Evren ve Örneklem	103
6. BULGULAR VE YORUM.....	104
6.1. Kaçar Dönemi Saray Kadını Ceket Örnekleri	104
6.1.1. Gözlem fişleri	105
6.1.2. Kaçar dönemi saray kadını ceket örneklerine yönelik genel bulgular	124
6.2. Pehlevi Dönemi Saray Kadını Ceket Örnekleri	126
6.2.1. Gözlem fişleri	127
6.2.2. Pehlevi dönemi saray kadını ceket örneklerine yönelik genel bulgular	137
7. SONUÇ.....	139

KAYNAKÇA.....	142
ÖZGEÇMİŞ	1521

GÖRSELLER DİZİNİ

	Sayfa
Görsel 1.1. <i>Hicap örneği (http-2)</i>	11
Görsel 2.1. <i>ElaheyeMadar (Ana Tanrıça) MÖ 6000, National Museum of Iran</i>	12
Görsel 2.2. <i>Abu tapınağından TalleAsmar Heykelleri (Bir grup Sümer kadın ve erkek)</i> <i>MÖ 3000'nin ilk yarısı (Gardner, 1959, s. 87)</i>	14
Görsel 2.3. <i>Abu tapınağından TalleAsmar Heykelleri (Bir grup Sümer kadın ve erkek)</i> <i>MÖ 3000'nin ilk yarısı (Gheibi, 2006, s. 69)</i>	15
Görsel 2.4. <i>Pelerin (Crawford, 2010, s. 168)</i>	16
Görsel 2.5. <i>Kadın elbisesi (Crawford, 2010, s. 158)</i>	16
Görsel 2.6. <i>Naramsin Zafer Tablet, MÖ 2200-2300 (Janson, 1995, s. 96)</i>	17
Görsel 2.7. <i>Boncuk ve püskül işlemeli elbise (Crawford, 2010, s. 169)</i>	17
Görsel 2.8. <i>Kral özel tören kıyafetleriyle (Sevin, 2014, s. 57)</i>	18
Görsel 2.9. <i>Başörtülü kadın heykeli (Bottéro, 2009, s. 79).</i>	19
Görsel 2.10. <i>Hammurabi Kanunnamesi MÖ 2000 (https-4)</i>	19
Görsel 2.11. <i>Elam döneminin son Kralı Puzur- in Shushinak (https-5)</i>	20
Görsel 2.12. <i>Saraylı kadın ve hizmetçisi, Şuş şehri, M.Ö 9. yıl, Louvre Museum</i> <i>(Gheibi, 2006, s. 55)</i>	20
Görsel 2.13. <i>Pişmiş topraktan yapılmış Med kadını heykeli MÖ 1000 yıl (Pope ve</i> <i>Ackerman, 1967, s. 1796)</i>	21
Görsel 2.14. <i>Püskül etekli elbise ile Med kadın rölyefi (Ziyapour, 1968, s. 47)</i>	22
Görsel 2.15. <i>Taş kabartma ata binmiş çarşafli kadın (Houston ve Hornblower,1871,</i> <i>s. 165).</i>	23
Görsel 2.16. <i>Arsak kadın heykeli MS 2. Yüzyıl (Grishman, 1971, s. 95)</i>	24
Görsel 2.17. <i>Tanrıça Anahita (PourBahman, 2003, s. 105)</i>	25
Görsel 2.18. <i>Ziyafette servis yapan bir kadın, Gümüş tabağın bir bölümü, (Gheibi,</i> <i>2006, s. 226)</i>	26
Görsel 2.19. <i>Sasani kadın elbisesi, Bişapur Sarayı Mozaikleri, İran National Museum</i>	26
Görsel 2.20. <i>Sasani Kraliçesi Azarmidokht (http-6)</i>	27
Görsel 2.21. <i>Beyaz çarşafli kadın minyatürü 15. Yüzyıl (Pope ve Ackerman, 1967,</i>	

s. 1802)	28
Görsel 2.22. <i>İpek üzerine yapılmış kadın minyatürü, 14.yüzyıl (Rajabi, 2005, s. 414)</i>	29
Görsel 2.23. <i>Abbasi, Safevi kadını, 16.yüzyıl (Takestani, 2011, s. 195)</i>	30
Görsel 2.24. <i>Zend dönemi kadın giyimi 18. Yüzyıl (Gheibi, 2006, s. 510)</i>	32
Görsel 3.1. <i>Abdullah Han, “Nevruz Halk Töreni”, 1813, (Meslenitsyana, 1975, s.126)</i>	35
Görsel 3.2. <i>Feth Ali Şah ve oğlunun Rölyefi (http-7)</i>	35
Görsel 3.3. <i>Feth Ali şah döneminden, bir kadın ve bir erkek (Gheibi, 2006, s.588)</i>	58
Görsel 3.4. <i>Golam Mehr Ali Mirza, “Papağan ve cariyе” 19. yüzyılın ilk çeyreği (Telman, 2013, s. 70)</i>	60
Görsel 3.5. <i>“Cariye” 19. Yüzyılın ilk çeyreği (Telman, 2013, s. 75)</i>	61
Görsel 3.6. <i>“Peçesini açan cariyе” 1845 (Telman, 2013, s. 77)</i>	62
Görsel 3.7. <i>Kaçar dönemi kadın giyimi (http -8)</i>	63
Görsel 3.8. <i>Çarşafly yüzü örtük İranlı kadın (Abrishami, 2017, s. 42)</i>	64
Görsel 3.9. <i>Muhammed Hasan Han Urmiski, “Asil kadın” 1874, (Telman, 2013, s. 108)</i> .	65
Görsel 3.10. <i>Kaçar dönemin kadın dış kıyafeti (http-9)</i>	66
Görsel 3.11. <i>Sanbusekollu erkhalegh örneği, 19. Yüzyılın ilk çeyreği (Gheibi, 2006, s.580)</i>	68
Görsel 3.12. <i>Yırtmaç kollu Erkhalegh örneği (Gheibi, 2006, s. 557)</i>	69
Görsel 3.13. <i>Sivri kollu Erkhalegh örneği, 19. yüzyılın ortası (http-10)</i>	69
Görsel 3.14. <i>Kalidje örneği (Dalmani, 1976, s. 404)</i>	70
Görsel 3.15. <i>Transparan Gömlek örneği, 19 yüzyıl (Gheibi, 2006, s. 551)</i>	71
Görsel 3.16. <i>Gömlek örneği (Gheibi, 2006, s.551)</i>	72
Görsel 3.17. <i>Uzun etek örneği (Gheibi, 2006, s.552)</i>	73
Görsel 3.18. <i>Semaver etrafındaki kadınlar (http-10)</i>	74
Görsel 3.19. <i>“Ev içinde İranlı kız” Tonban örneği (Voytova, 2018, s. 267).</i>	75
Görsel 3.20. <i>“Ev Giysili İranlı Kadın” (http-11)</i>	75
Görsel 3.21. <i>Tonoke tonban giymiş ev giysili İranlı kadın, (http – 11)</i>	76
Görsel 3.22. <i>“İranlı Kadın”, Siyah chaghchur örneği (Voytova, 2018, s. 267)</i>	77
Görsel 3.23. <i>Araghchini örnekleri (http-12)</i>	78
Görsel 3.24. <i>CHarghad örneği (Dalmani, 415)</i>	79
Görsel 3.25. <i>Çador örneği (http-2)</i>	80

Görsel 3.26. <i>Kaçar dönemi kadın çador örneği (http-13)</i>	80
Görsel 3.27. <i>Rubande ve kenarı desenli çarşaf örneği (Zaka,1963, s. 44)</i>	81
Görsel 3.28. <i>Rubande örneği (http-13)</i>	81
Görsel 3.29. <i>Niqab örneği (http-2)</i>	82
Görsel 3.30. <i>Saghari örnekleri (http - 14)</i>	83
Görsel 4.1. <i>Shams Pahlavi (http-15)</i>	87
Görsel 4.2. <i>Kanun-e Banuvan üyeleri (Çevik, 2015, s. 72)</i>	88
Görsel 4.3. <i>1931 Tahran'daki elit kadınların kullandığı örtü (Çevik, 2015, s. 41-42)</i>	90
Görsel 4.4. <i>İzci giysisiyle Farah Pehlevi (http-17)</i>	97
Görsel 4.5. <i>İzci üniformaları ile İranlı kızlar (http-18)</i>	97
Görsel 4.6. <i>1976 Güzellik yarışmasının finalistleri (http-19)</i>	98
Görsel 4.7. <i>Fevziye Fuad (http-20)</i>	99
Görsel 4.8. <i>Dekolte giysili İran kadınları (http-21)</i>	99
Görsel 4.9. <i>Süreyya İsfendiyar İngiliz tarzı şal yaka ceket (http-22)</i>	100
Görsel 4.10. <i>İranlı kadınların giydiği çan etek örneği (http-23)</i>	100
Görsel 4.11. <i>Bol paçalı takım elbisele ve Sanatçı Googoosh'un sahne giysisi (http-24 ve http-25)</i>	101
Görsel 4.12. <i>Çizgili kıyafet ve deri modasına örnek (http-26 ve http-27)</i>	101
Görsel 4.13. <i>Kısa etek ve kısa pantolon kullanımına örnek (http-28 ve http-29)</i>	101
Görsel 4.14. <i>Tunik-pantolon ve etek-çizme kullanımına örnek (http-30 ve http-31)</i>	101

1. GİRİŞ

Giyimi oluşturan giysi, Türkçe sözlükte “giyilecek şey, elbise” olarak açıklanmakta, kaynaklarda ise; “vücudu doğanın etkilerinden koruyan, uygarlığın ilerlemesiyle değişiklik gösteren, insan vücuduna göre şekil alan giysilerin tümüdür” şeklinde tanımlanmaktadır (Bayraktar, 1993, s. 1). Başka bir kaynakta da “ giyenin sosyal durumu, yaşını ya da dönemini, kişilik ve karakterini, ekonomik durumunu ve toplumdaki yerini belirlediği gibi bireysel, toplumsal ya da ulusal özellikler gösteren bir olgudur” şeklinde belirtilmektedir (Çaylı ve Ölmez, 2012).

Giyim, insanoğlunun yaşamında önemli yer tutan, günümüze kadar çeşitli değişimlere uğramasına rağmen asıl amacını yitirmeyen zengin içerikli kültürel bir olgudur (Sürür, 1983, s. 16). İnsan yaşamında koruyucu ve süsleyici özellikleriyle önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkan giyim, ilk çağlardan başlayarak toplum yaşamına paralel olarak bir değişim süreci içerisinde günümüze kadar değişip gelişerek süregelmiştir. İlk insanların çeşitli dış etkenlerden korunmak amacıyla kullanmaya başladıkları giyim, toplu halde yaşamın getirdiği süslenme, örtünme ve sosyal farklılıklar doğrultusunda yeni işlevler kazanmıştır (Ertürk, 2018, s. 9). Zaman içinde farklı sosyal yapıların ortaya çıkması ile giyimde gözlemlenen değişimler, daha geniş bir perspektifte mevcut ihtiyaçlara kültürel bir yanıt olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan, tarihi süreç içerisinde biçim farklılıkları, coğrafi konum, iklim ve malzeme nedeni ile çeşitlilikler doğmuş ve farklı sosyoekonomik yapılar oluşmuştur. Bu nedenle giyim, sosyal konular arasında önemli bir yere sahip olmuş ve birçok ünlü sosyolog ve antropolog tarafından da ele alınmıştır (Eskat ve Lopez, 2006, s. 65).

İnsanların sosyal ve kültürel hayatının gelişimi ve inançların oluşumu ile meydana gelen kültürel altyapı ile birlikte giyim, kültürün en önemli öğelerinden birisi haline gelmiştir (Jamalizade, 2010, s. 37). Ayrıca zaman içerisinde farklı toplumlarda gelişim göstererek güzellik ve gösteriş aracına dönüşmüş ve insanların statüsünü ve sınıfını tanımlayan bir faktör olmuştur (GHanbari, 2006, s. 2). Diğer taraftan zaman içerisinde erkek ve kadının fiziksel yapılarından etkilenecek her cinsiyete özgü giyim çeşitleri ortaya çıkmıştır (Nikzadeh, 2005, s. 18). Bir başka ifade ile giyim, zamana göre modernleşmiş ve cinsiyetlere göre de özelleşmiştir (Azadarmaki ve CHavoshian, 2003, s. 62).

İnsanların örtünme ihtiyacı, tarihi süreç içerisinde gelişim göstererek bir olgu haline gelmiştir. Örtünme, her toplumun kültürel değerleri ve dini inançları doğrultusunda farklılık göstermiştir. Tüm bu bağlamlar dikkate alındığında giyimin, toplumların medeniyet, kültür ve sosyal oluşumlarından etkilenerek şekillendiği ortaya çıkmaktadır (Koç ve Koca, 2007, s. 244). Tarihsel süreç içerisinde farklı etnik grupların her biri kendi gereksinimlerine göre giysiler hazırlamış ve bunları görsel olarak zenginleştirmek için çeşitli aksesuarlar ve süslemeler kullanmışlardır. Tarihi gelişim süreci içerisinde toplumların giysilerinin biçim, renk, desen ve kumaşlarında coğrafi etkenler, iklim, yaşam koşulları, savaşlar, inançlar, gelenekler, ekonomik koşullar, teknolojik gelişmeler ve kültürel, ekonomik, politik ilişkiler gibi pek çok faktör etkili olmuştur (Shahshahani, 1995, s. 68-70). Giysiler, üzerinde taşıdığı renk ve desenlerle etnik köken, kişilik, inanç ve sosyal durumu da simgeleyen bir eşya olmuştur (Koç ve Koca, 2007, s. 244). Diğer taraftan geçim kaynakları da giysi kalitesi ve görünümünde büyük önem teşkil etmiştir.

Giyim, insanlar için bir maddi ihtiyaç olmasının yanı sıra bireylerin inanç ve kişiliklerini de sergileyen bir faktör olmuştur. İnsanlar, giyim tarzları ile var olan kişiliklerinin bir kısmını dışa yansıtmışlardır (Koç ve Koca, 2007, s. 245).

Giyim ile ilgili diğer bir konu da, giysinin toplumsal statü ile arasında olan ilişkidir. Nitekim İran'da yaşayan insanlar için giysileri, her zaman bir statü ve rütbe göstergesi olmuştur. Giysi tasarımları ve süslemeleri bir statü göstergesi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir çeşit zevki ve beceriyi de temsil etmektedir. Giysilerin gelişiminde en baskın role sahip unsurlardan birisi kültür faktördür. Bu bağlamda, farklı dönemlere ve farklı kültürlerle ait giysiler ve bu giysilerin anlamlarını kavrayabilmek adına toplumun kültürüne dikkatlice eğilmek oldukça önem arz etmektedir. Çünkü giysilere işlenmiş bu mesaj ve işaretler, aslında her bölge halkının iç görülerine, geleneklerine, dünya görüşlerine, bölgenin kültürüne ve hatta inançlarına göre şekillenmektedir (İmani, 2016, s. 78).

Giyimi etkileyen önemli bir diğer etken ekonomidir. Toplumdaki ekonomik gelişme, sosyal gelişmeyi de beraberinde getirmektedir. Geleneksel toplumlarda bireylerin sosyal statüsünü gösteren giysi, Fransız İhtilali ve Sanayi Devriminden sonra gelişen modernleşmenin etkisiyle sosyal statüye göre değil ekonomik duruma göre giyilmeye başlanmıştır (Yaşar, 2015, s. 2).

Sanayi Devrimi döneminde, makinelerin üretimi pratikleştirmesiyle üretilen ürün sayısı artmakla birlikte giyim üretimi de artmış ve Avrupa, bu ürünleri pazarlayabileceği ve aynı zamanda yeni kaynaklar elde edebileceği yeni pazarlar aramaya başlamıştır. Avrupa'nın orta, yakın ve uzak doğu topraklarına yönelmesi, uluslararası ilişkileri etkilemiş ve ülke sınırlarının yeniden çizilmesine neden olmuştur (Tadayyon, 2005, s. 147). Yeni sınırlarla birlikte giyim kültürü bakımından incelenebilecek ülkelerden birisi de İran'dır.

20. yüzyılın başlarında dünya siyasetinde gelişen koşullar ve değişen dengeler nedeniyle bazı üçüncü dünya ülkeleri modernleşme projeleri başlatmışlardır. Bu üçüncü dünya ülkeleri, genellikle o dönem devarlıklarını büyük devletlerin sömürgeleri olarak devam ettiren ülkeler olmuştur. Bazı sömürge olmayan ülkeler (Türkiye ve İran) Batı tarzı modernleşme politikalarını takip etmişlerdir (Çevik, 2015, s. 1).

İran tarihinde önemli bir döneme sahip olan Kaçar ve Pehlevi dönemindeki kadın kıyafetleri bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi döneminde hüküm sürmeye başlayan Kaçar hanedanlığı için Sanayi Devrimi, ülke tarihindeki en önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Bu devrim, sadece iktisadi ve idari alanlarda değil sanatsal ve kültürel alanlarda da etkisini göstermiş ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerini ve toplumlarını etkilemiştir (Tadayyon, 2005, s. 11).

İran da hüküm sürmüş Türk asıllı Kaçar Hanedanlığı (1794-1925) zamanında 1848 yılında Fransa'da ortaya çıkan sanayi devrimine karşı tepki gösterilmemiş, sonraki süreçte ise devrimin etkisi altında kalınmıştır. Tüccar ve gezginlerin İran'a, padişahların ise Fransa'ya olan seyahatleri neticesinde batı kültürü ile doğrudan iletişim kurulmuştur. Bu temaslar sonrasında da İran'da batılılaşma devri başlamıştır (Gheibi, 2006, s. 513). Ancak Kaçarlar döneminde kadınlara yönelik devletin doğrudan modernleşme politikaları olmamış sadece bu dönemin sonlarında Batı'da ve daha sonraki dönemlerde İran'da etkileri görülecek olan kadın hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Modernleşme çalışmaları Kaçarların son dönemlerinde başlamak üzere dönemin siyasal koşulları ile bağlantılı olarak Rıza Pehlevi Şah ve Muhammed Rıza Pehlevi döneminde yoğunlaşmıştır (Çevik, 2015, s. 17).

Modernleşme politikaları kapsamında kadın ve erkek giyiminde de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler genel olarak Pehlevi döneminde yapılmış olsa da Kaçar döneminde giyim ile ilgili değişikliklerin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Kaçar dönemindeki giysiler üç farklı dönemde incelemek mümkündür: İlk dönem: Kaçar döneminin başından Nasıreddin Şah¹'in yurt dışına seyahatine kadar olan dönem (1873), ikinci dönem, Nasıreddin Şah'ın seyahatinden Naseri döneminin sonu ve Muzaffari döneminin başına kadar olan dönem (1896) ve üçüncü dönem ise Muzaffereddin Şah.² döneminden, Kaçar dönemi sonuna kadar olan dönemdir (Gheibi, 2006, s. 548). İran giyiminde gerçekleşen ilk değişiklik, Feth Ali Şah³ döneminde İran ile Rusya arasındaki savaş sırasında (1804-1813) askeri üniformalarda başlamıştır. Buna karşın, Nasıreddin Şah'ın Avrupa seyahatine kadar toplumun geneli bu değişikliklerden uzak kalmıştır. Askeri birliklerde görevli personel dışında, bazı siyasi seçkinler ve Avrupa'ya okumak için gönderilen öğrenciler batı yaşam tarzından etkilenmiş ve Batı'ya özgü giysileri kullanmaya başlamıştır. Buna rağmen, sıradan insanlar ise geleneksel etnik kıyafetlerini giymeye devam etmiştir (Saghebfar, 2008, s. 233).

Kültürel çatışma ve mücadelenin en tepeye ulaştığı Meşrutiyet Devrimi (1905-1906), İran halkının kıyafetlerinde gözlemlenen değişime etki etmiştir. Söz konusu çatışma ve mücadele iki kültürel grup arasında yaşanmıştır. Birinci grupta uzun bir toplumsal geçmişe sahip geleneksel insanlar (din adamları) yer alırken, ikinci grupta ise Meşrutiyetçi entelektüeller yer almıştır. Birçok belgede Meşrutiyetçilerin tamamen Fransız kıyafetlerini kullandıkları belirtilmektedir (Panahi, 1993, s. 198). Meşrutiyet hareketi, kadınların toplumdaki rolünü değiştirme isteğini de güçlendirmiştir. Modernistler, kadınların toplumsal alanda bulunmaları ve zorunlu örtünme durumları hakkında tartışmalar yürütmüşlerdir. Bunun için aralarında, kadını esaretten kurtarma söylemi ile gizli bir hareket ortaya çıkmıştır (Nahid, 1981, s. 8). Avrupa kültürü ile tanışmak, ayaklanmalar, yeni okulların kurulması ve gazeteler, kadınların uyanışında ve giysilerin gelişmesinde önemli role sahip olmuştur (Nahid, 1981, s. 10).

¹IV. Kaçar padişahıdır. 1848'de Muhammed Şah'ın ölümünden sonra başa geçen oğlu Nasıreddin Şah 1896'ya kadar yönetimde kalmıştır.

²V. Kaçar padişahıdır. Nasıreddin Şahın oğludur. 1896- 1907 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³II. Kaçar padişahıdır. Ağa Muhammed Şahın oğludur. 1797- 1834 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Kaçar Hanedanlığından sonra Pehlevi Döneminin⁴ (1925 – 1979) başlaması ve modern bir devletin oluşmasıyla birlikte, siyasal iktidarın kaynak ve araçlarına odaklanmak için eşzamanlı olarak iki önlem alınmıştır. Birincisi; yerel ve yarı bağımsız güçlerin çoğalmasını ve dağılmasını engelleyen önlemler, ikincisi ise; yeni bir hükümet inşa sürecinde iktidar odağını belirleyen önlemler şeklinde olmuştur. Bu dönemde yer alan politik akımların her biri, İran'ın modernleşmesi için kendi dünya görüşlerine göre birbirinden farklı ve bazen birbiriyle çelişen, öneri ve fikirleri savunmuştur (Akbari, 2004, s. 39).

Rıza Pehlevi Şah⁵, devlet kurma projesinin ön plana alındığı ve modernizasyon projesinin buna bağlı olduğu bir dönemde modernleştirme sürecini başlatmıştır. Millet kurma projesi ve modern hükümet projesi, bu hükümetin İran'ı modernize etme stratejileri arasında yer almıştır. Hükümetçilik, Pehlevi dönemi modernizasyon projesinin önemli bir özelliği olmuştur. Bu hükümetçi modern yaklaşım onları, sivil toplumla, özellikle de basın ve partiler gibi kurumlarla karşı karşıya getirmiştir. Bu nedenle, Rıza Şah'ın on altı yıllık saltanatı boyunca sivil kurumlar ve siyasi partiler birbiri ardına yok olmuşlardır (Malekzadeh ve Bageri, 2017, s. 187).

Modernleşme projesinin Rıza Şah dönemindeki genel özellikleri gözden geçirildiğinde modern devletin merkezileşme, milliyetçilik, normalleşme ve birleşme gibi araçlarını etkin kullanarak rakiplerinin önüne geçtiği ve İran'da baskın bir modernleşme söylemi haline geldiği söylenebilir.

Pehlevi döneminde giyimdeki modernleşme sürecinin teoriden pratiğe yansımaları, gazetelerde ortaya konulan düşüncelerin toplum düzeyinde yayılmasıyla sağlanmıştır. Batılılaştırma, 1925-1935 yılları arasında bir dizi giysi düzenlemesi ile ortaya çıkan İran toplumunu modernize etme çabasının en belirgin yönlerinden biri olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak ilk hareket Rıza Şah'ın Pehlevi şapkalarını⁶ 1927 Ağustos ayı ortasında resmi erkek şapkası olarak seçmesiyle gerçekleşmiştir. Rıza Şah, Pehlevi şapkalarının dışında İranlıların giysilerini Batılaştırma yönünde başka giysi düzenlemeleri de yapmıştır: erkek giysilerini tek tip hale getirmiş; memurların resmi üniformalarına ait kuralları belirlemiş ve

⁴Pehlevi Hanedanlığı 1925-1979 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁵Pehlevi Döneminin ilk padişahı ve kurucusu olan Rıza Şah 1925 – 1941 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu döneme I. Pehlevi Dönemi denilmektedir

⁶Rıza Şahın emri ile, İran erkeklerinin kullanması zorunlu olduğu yuvarlak kep

kadınların her türlü örtüyle dışarı çıkmasını yasaklamıştır. Rıza Şah'a bir törende eşlik eden eşi ve kızları, başörtüsüz ve şapkalı bir şekilde katıldıkları kıyafetleriyle İran'da bir ilke imza atmışlardır (Mohammadi, 2016, s. 178).

İran'da 1936–1941 yılları arası kadınların dirilişi dönemi olmuştur. Rıza Şah bu dönemde ülke kadınlarının örtü örtmesini yasaklamış ve destekçileri de örtünmenin kadınların sosyalleşmesi ve çalışmasına fiziki olarak engel olduğu fikrini savunmuşlardır. Rıza Şah'ın kara çarşafı yasaklayan ve kadın ile erkeklere yeni kıyafetlerin getirildiği yasaya bu dönemde önemli ölçüde muhalefet yapanlar çıkmıştır. Kadınlara yönelik yapılan bu reformlara özellikle din adamları tarafından karşı çıkılmıştır. Bu dönem boyunca bazı kadınlar bu durumu protesto etmiş ve Rıza Şah istifa edip oğlunun yerine geçmesi ve kara çarşafı serbest bırakmasına kadar evden dışarı çıkmamıştır. Yasa, bu yıllar arasında sıkı bir şekilde denetlenmiş; modernleşen toplumda artık kadınlar da boy göstermeye başlamıştır (http-1). Ancak, Rıza Şah'ın azlinden sonra, çoğu kadın yeniden örtünmeye başlamış ve yine hicap, kadınlar arasında yaygınlaşmıştır. Daha sonra din adamlarının karşı gelmesi ve halkın direniş göstermesi sonucunda Rıza Şah döneminde yürürlüğe giren örtü yasağı yasası kaldırılmıştır. Yasanın kaldırılmasından sonra kadınlar yeniden örtünmeye başlamış sadece siyah çarşafların giyildiği önceki dönemin aksine, renkli çarşaflar daha yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir (Mohammadi, 2016, s. 194).

İran'ın 1941'de Sovyet Rusya ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine Rıza Şah tahttan inmiş ve yönetimi oğlu Muhammed Rıza Şah'a bırakmıştır. Babasının sürgüne gitmesinden sonra tahta geçen Muhammed Rıza Pehlevi Şah⁷ saltanata geldiği ilk dönemde siyasi eylemlerini 1906 Ana yasası çerçevesinde sürdürmek için çaba göstermiştir. Rıza Şah döneminde iktidardan uzak bırakılmış olan ruhban sınıfı bu yeni dönemde yeniden siyasi faaliyetlere başlamıştır (Djalili ve Kellner, 2011, s. 81).

Birinci ve ikinci Pehlevi dönemleri arasında uygulanan örtü yasağının önemli bir farkı olmuştur. Rıza Şah dönemindeki örtü yasağı silah zoruyla yapılırken, Muhammed Rıza döneminde ise propaganda desteğiyle yaygınlaşmıştır. İkinci Pehlevi döneminde, giyim tarzı belli sınıflar doğrultusunda farklı şekilde gerçekleşmiştir. Geleneksel olan kişiler çarşaf ve hicap kullanımına devam ederken, modern sınıfa ait kişiler ise batı

⁷Pehlevi döneminin ikinci padişahı Muhammed Rıza Pehlevi Şah 1941–1979 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu döneme II.Pehlevi Dönemi denilmektedir.

giyimine ve son uluslararası trendlere dayanan bir giyim tarzını tercih etmişlerdir (Sadeghi, 2013, s. 92).

Pehlevi dönemi modernleşmesine bakıldığında, devletin resmi ideolojisinin önemli bir parçası haline gelen modernleşme politikaları mevcut toplumsal ortam ile uyumluluk problemi yaşamıştır. Bu uyumluluk probleminin en önemli sebebi modernleşme politikalarında örnek alınan ‘Batı’nın bir uyarlaması yerine ‘Batı’nın bire bir taklit edilmesi olmuştur. Bir diğer sorun ise özellikle kadın modernleşme politikalarında yapılan değişikliklerden toplumun bütün kesimlerinin eşit derecede faydalanamamasıdır. Örnek vermek gerekirse kırsal bölgede yaşayan kadınlar modernleşme ile elde ettikleri haklardan kentlerde yaşayan kadınlar kadar faydalanamamıştır.

Giysi tarihi, genel olarak insan medeniyeti ve kültür tarihinin bir parçasıdır. Araştırmada yer verilen İran kadınlarının giyim özelliklerini anlayabilmek için onların toplumsal, siyasal, kültürel ve psikolojik olarak nasıl konumlandırıldığını kavramak gerekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde İranlı kadınların giyinme biçimleri ve bunlarla ilgili çıkarılan kanunlar sosyo – kültürel anlamda değişiklik göstermiştir. Bu çalışmada, bir yandan yeni fikirlerin ortaya çıkması, evrimi ve gelişmesi, diğer yandan da makro-sosyal yapıların değişimi ve gelişimi değerlendirilerek İran’da kadın kıyafet gelişimini etkileyen faktörler, Kaçar döneminin başından Pehlevi döneminin sonuna kadar incelenmiştir.

1.1. Problem Cümlesi

Önceleri doğadan korunmak amacıyla kullanılan giyim, bir toplumun estetik, dinsel, siyasal, ekonomik, sosyal, coğrafi ve kültürel birikimlerinin sonucu olarak biçimlenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Her ülke farklı giyim kültürü ile diğer milletlerden ayrı özellikler taşımaktadır (Ertürk, 2018, s. 9).

Giyim-kuşam bir kültürde milliliği oluşturan önemli unsurlardan birisidir. Her milleti veya kültürü diğer millet ve kültürlerden ayırmaya yarayan kendilerine özgü giysileri ve giyinme biçimleri vardır. Buna göre giyim-kuşam; belirli bir ülkenin, belirli bir dönemin, belirli kişi ya da grubun özelliklerini yansıtan bir araç olmuştur. Her uygarlık, coğrafi konumu, ekonomik ve toplumsal yapısı ve yaşam biçiminin etkisiyle giyimde farklılıklar yaratmıştır (Tezcan, 1983, s. 258-259).

İran, eski bir kültürel geçmişe sahip bir millete ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla, İran halkı, geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan derin bir kültüre sahiptir. Bu medeniyetin ve kültürün giyim alanına yansıyan belirtileri dikkate almaya değerdir. Genel olarak, giyim tarihinin değerlendirilmesi, insanlığın medeniyet, sosyal ve dini tarihinden ayrı olarak ele alınamaz. Bu nedenle, İranlı kabilelerin ilk zamanlarından başlayıp günümüze kadar gelişen giysi tarzlarındaki değişiklikleri inceleyebilmek için insanın politik ve sosyal tarihini de incelemek gerekmektedir. Nitekim giysiler, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümleri ve aynı zamanda o toplumun kesimleri arasında var olan farklılıkları temsil etmektedir (Asgharpor, 2017, s. 34).

Günümüzde Farklı milletlerin kültürlerinin incelenmesi güncel ve önemli bir sorundur. Farklı kültürlerle ait giyim–kuşam unsurlarının incelenmesi ilgililere ve yeni nesillere yeni bakış açıları sunacaktır. İran giyim kültürü de kendine özgü giyim biçimiyle zaman içinde çeşitlenmiş ve farklılaşmıştır. Eski İran'daki kadın kıyafetleri de yukarıda belirtilen şartlar doğrultusunda her zaman özel bir tarza sahip olmuştur. Özellikle kadının sosyal olarak değişen konumu dönemselsel olarak giysilerini etkilemiş ve çeşitli değişikliklere uğramasını sağlamıştır. Bu araştırmada, “İran kadın giyimi üzerine Kaçar ve Pehlevi dönemlerinin etkileri ile bu dönemlerde İran kadın giyiminin nasıl olduğu” sorusuna, aşağıdaki problemler çözümlenerek yanıt aranmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Alt problemler

- Kaçar döneminin geleneksel kadın giyim özellikleri nelerdir?
- Batı ile iletişim öncesi ve sonrasında Kaçar kadınının giyiminde gerçekleşen değişiklikler nelerdir?
- Pehlevi döneminin kadın giyim özellikleri nelerdir?
- Kaçar kadın giyimi ile Pehlevi kadın giyimi arasındaki farklılıklar nelerdir?
- Kaçar kadın giyimi ile Pehlevi kadın giyimi arasındaki ortak noktalar nelerdir?

1.2. Amaç

Giyim terimi; insan vücudunu doğanın etkilerinden koruyan, ona estetik görünüm kazandıran, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişime bağlı olarak değişebilen giysileri ve

bunların kullanım biçimlerini tanımlamaktadır (Malah, 2006, s. 3). Giyim, bir toplumun tarihi süreci boyunca siyasi, sosyal ve kültürel gelişiminin bir yansıması olarak görülmektedir (Bilgen, 1999, s. 67). Kaçar Hanedanı'nın batıya olan ilgisi ve geliştirdiği ilişkiler, dönemin kadın giyiminde yeni bir yaklaşımın temelini atmış ve ilerleyen dönemde bu yaklaşımın pratiğe yansmasıyla Pehlevi döneminde kadın giyimindeki değişim belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kaçar döneminin başlangıcından Pehlevi döneminin sonuna kadar, İran kadınının giyim kimliğinde meydana gelen değişimlerin belirlenmesi ve belgelenmesinin giyim tarihi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Araştırmanın temel amacı, söz konusu tarihi dönemlerin her birinde İran kadını tarafından giyilen giysilerin incelenmesi ve bu dönemlere ait ceket modellerinin oluşturulan gözlem fişleri doğrultusunda form, desen ve renk açısından birbirleri ile karşılaştırılarak sunulmasıdır.

1.3. Önem

Giyim, insan kültürünün en önemli öğelerinden birisidir. Giyim tarzının incelenmesi ile geçmiş medeniyetlere ait kültürel özellikler hakkında kıymetli bilgiler elde edilebilmektedir. Bir toplumun kültür değerlerinin anlaşılmasında kadın giyimi önemli bir yere sahip olmuştur. Kadın giyimi tarih boyunca cinsiyet kültürü etkisi altında yaratıcılık, yenilik ve güzellik arayışı içerisinde erkeklere göre daha fazla ön plana çıkmış ve bunun neticesinde de kadın giyiminde yeni tarzların oluşumu artmıştır (Fornas ve Bolin, 1995, s. 152).

Türkiye'ye yakın coğrafi konuma, kültürel ve tarihi bağlara sahip bir ülke olan İran, günümüze kadar birçok Türk hanedanı tarafından yönetilmiştir. Bu hanedanlardan biri olan ve uzun süre İran yönetimini elinde bulunduran Kaçar Hanedanı ile sonraki Pehlevi döneminde kadın giyiminde meydana gelen değişimleri inceleyen toplu bir araştırma olmadığı gibi detaylı inceleme yapılan Türkçe bir kaynağın da bulunmaması, bu çalışmanın önemini artırmaktadır.

Kadın giyim tarzının ve çeşidinin incelenmesi ile bireysellik ve kültürel zenginliğin tanımlanmasının yanı sıra insanların günlük hayattaki tutumları, davranışları ve kültürel değişimlerin değerlendirilmesi de mümkün olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, Kaçar ve

Pehlevi dönemlerine ait kadın giyiminin, Türk araştırmacıları için dikkat çekici bir inceleme alanı olabileceği düşünülmektedir.

1.4. Sayıtlar

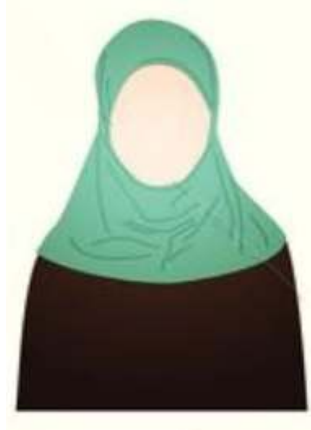
- Kullanılan literatürlerin doğru bilgiler içerdiği varsayılmış ve bu bilgiler ele alınarak yorumlanmıştır.
- Geliştirilen gözlem formunu dönemlere ait kadın giyim özelliklerinin yeterli şekilde incelenebilmesine yardımcı olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

- Araştırmada, İran kadınının giyimi ve değişiminin incelenmesi, Kaçar ve Pehlevi dönemleri ile sınırlıdır.
- Araştırmada gerçekleştirilen incelemeler kadın giyimi ile sınırlı tutulmuştur.
- Araştırma kapsamında incelenen döneme ait az sayıda yazılı ve görsel kaynağın mevcudiyeti, çalışmanın derinleştirilmesinde bir sınırlılık oluşturmuştur.
- Saray kadınına ait ceket özelliklerini belirlemek üzere yapılan araştırma Kaçar ve Pehlevi dönemi ceketleri ile sınırlandırılmış olup; bunun dışında kalan dönemlere ait ceketler araştırma kapsamına alınmamıştır.

1.6. Tanımlar

Hicap: Perde, hâil, tesettür anlamına gelen ve kadın örtüsüne verilen bir isimdir. Bu sözcük, perde, örtme aracı olduğu için örtü anlamına gelir ve sözcüğün asıl anlamına göre her örtünün hicap olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Hicap kelimesi yeni bir terimdir ve geçmişte, özellikle fıkıhçılar tarafından tesettür kelimesiyle eş anlamlı kullanılmıştır (Dehghani, 2010, s. 34). Bazıları hicap kelimesinin anlamını perde olarak anlamışlar ve hicabı kadının perdeler arkasında olması olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden, namuslu kadının hep evde kaldığını, perde arkasında olduğunu ve dışarı çıkmadığını düşünmüşlerdir.

Görsel 1.1. *Hicap örneği* (<http-2>)

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, İran giyiminin tarihçesi ve İran topraklarında hüküm sürmüş Med İmparatorluğu, Ahamenis İmparatorluğu, Part İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu, İslami dönem, Safevi dönemi, Afşar ve Zend dönemlerine ait giyim – kuşamla ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. İran Kadın Giyiminin Tarihçesi

Giyim tarihinin incelenebilmesi için öncelikle uygarlıkların sosyal ve inanç tarihlerinin incelenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Çünkü bir uygarlığın giyim tarihi üzerinde sosyolojik ve inanç faktörlerinin büyük etkisi vardır. Giyim kültürü, toplumlar arasında bulunan farklı kesimler arasındaki farkları da göstermektedir (Abazari, 1998, s. 278).

İran, tarih olarak dünyanın en eski uygarlıklarından birine sahiptir. Grishman ve Vandenberghe gibi arkeologların araştırmaları, ilk insan topluluklarının Milattan 10 ile 15 bin yıl önce İran'ın Necd bölgesinde şekillendiğini göstermektedir (Grishman, 1989, s. 11).

Dönemden kalan bir kaç adet doğurganlık tanrıçası incelendiğinde, M.Ö. 6000 yılına kadar toplum içerisinde yaşayan bireylerin giysi kullanmadıkları görülmektedir. Bu eserlerin ardında yatan kültür ise eski İran'da genel olarak hakim olan ana erkil kültürdür (Sattari, 1994, s. 65).

Görsel 2.1. *ElaheyeMadar (Ana Tanrıça) MÖ 6000, National Museum of Iran*

Dünyadaki ilk giysi örneklerinin avcılık ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu dönemde insanların deri giysiler kullandıkları ve bu giysilerin de insanlarda hareket kısıtlılığı oluşturduğu, dönem eserlerinden belirlenmiştir. Hayvan postlarında zamana bağlı kuruma görüldüğü için av sonrasında kullanılmalarının uygun olmadığı o dönemde görülmüştür. Bu nedenle, o dönem içerisinde yaşayan insanların özellikle postu önce çiğnedikleri, dövdükleri; sonraki dönemlerde ise postu yağlayarak kullandıkları belirlenmiştir. Bu dönemden sonra insanların deri ve yün kullanımına yöneldikleri ip ve kumaş ürettikleri ve giyimde gelişim sağladıkları ortaya çıkmıştır (Behnam, 1972, s. 2-6).

İnsanoğlunun ilerleyen dönemlerde toprağı daha verimli kullanması sonucunda farklı tarla bitkileri üretilmiş ve liften ip üretimiyle dokumacılık yapılmaya başlanmıştır. M.Ö. 7000 yıl önceye ait İran'ın Necd bölgesinde arkeologlar tarafından bulunan bıçak kabzasındaki insan figürü, dağlarda bulunan taş ve çamurlu aletlerden birisi olarak bulunan makaralar, özellikle o dönem içerisinde yaşayan insanların tekstil ve üretim yöntemlerini bildiklerini göstermektedir. Bu dönem sonrasında, toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısında büyük bir gelişim yaşandığı görülmektedir. İnsanlar, tarih boyunca biriktirdiğı bilgi ve düşünceleri, kültürel bir miras olarak gelecek nesillere aktarmaktadırlar. Giyim de, bu kültürel mirasın bir parçası olarak insanoğlunun karşısına çıkmaktadır (Grishman,1989, s. 14).

İran, giyim tarihi açısından incelendiğinde üç önemli değişim noktası dikkat çekmektedir (Chitsaz, 2000, s.2). Bunlar;

- Eski İran giyimi,
- İslamiyet sonrası İran giyimi,
- Kaçar Döneminden günümüze kadar olan dönem içerisinde İran giyimi.

Eski İran giyimi olarak anılan dönem içerisinde İran coğrafyasında, tarihin ilk medeniyetlerinden biri olan Sümer⁸, Akad⁹, Aşur¹⁰, Babil¹¹ ve Elamlılar'ın¹²bulunduğı,

⁸Sümerler, MÖ 4000 - MÖ 2000 yılları arasında Irak'ingüneyinde, medeniyetin beşiğı olarak bilinen coğrafi bölgede yer alan bir uygarlıktır. Dünya'nın bilinen en eski uygarlığı olarak kabul edilmektedir. Mezopotamya'da ortaya çıkan sayısız medeniyetin temelini Sümerler atmıştır (https-2).

⁹Akad İmparatorluğu, MÖ 2334 ile MÖ 2150 yılları arasında hüküm sürmüştür (Akpınarlı,2018:3).

¹⁰Eski Asur Dönemi MÖ 1250 – 936, Yeni Asur Krallığı MÖ 911- 607 (Avcı, 2010: 24 -26)

¹¹Eski Babil Dönemi MÖ 1900 – 1595, Yeni Babil Krallığı MÖ 620 - 539 :24-26 (Avcı, 2010: 24 -26)

¹²Elam Dönemi MÖ 3200 – MÖ 539 (Avcı, 2010:54)

sonrasında da bu bölgede İslamiyet'ten önce Medler, Ahamenisler, Partler (Arsaklar) ve Sasanilerin yaşadıkları bilinmektedir (Gheibi, 2016, s. 35).

Bu bölgede yaşayan toplulukların kendi medeniyet ve kültür ortamlarında yaşadıkları ve sonrasında da bu toplumların bir araya gelerek dünyanın ilk şehri olan Suş'u, İran yakınlarında kurdukları belirlenmiştir. Söz konusu dönemden günümüze birçok eser kalmıştır. Bu tespitler, o dönemde yaşayan insanların zengin bir kültüre sahip olduğunun bir göstergesi olarak tarihe geçmiştir. Milattan önce 1000. yıla kadar İran kültürünün bu bölgede yaşadığı belirlenmiştir. Bu dönem içerisinde üretilen giysiler incelendiğinde; giysilerin post, yün ve keten elyaftan yapıldıkları görülmektedir. İnsanoğlunun posttan dokumaya geçmesi oldukça uzun bir zaman almıştır. Bu dönem içerisinde ilk kez parça kumaşların birleşmesi sonucunda drapeli elbiseler ortaya çıkmıştır. Sümer heykellerinde görülen giysiler belden üstü açık bir eteklik ya da bir omuzu açıkta bırakan tek parçadan oluşan elbise şeklinde olmuştur. Eski Babil dönemine ait bir dini metinden ise erkeklerin sol, kadınların sağ taraflarını örtmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Döneme ait heykeller incelendiğinde, erkeklerin sakal kesimlerinin giysilerine benzetilerek uyum içerisinde kullanıldığı görülmektedir (Gheibi, 2016, s. 36; Köroğlu, 2015, s. 64; Bordreuil, 2015, s. 282).

Görsel 2.2. Abu tapınağından TalleAsmar Heykelleri (Bir grup Sümer kadın ve erkek) MÖ 3000'nin ilk yarısı (Gardner, 1959, s. 87)

Görsel 2.3. Abu tapınağından Talle Asmar Heykelleri (Bir grup Sümer kadın ve erkek) MÖ 3000'nin ilk yarısı (Gheibi, 2006, s. 69)

Kramer'e göre Sümer erkeklerinin en yaygın olarak kullandıkları giysi, bir tür firfırlı etektir. Bu eteklerin üzerine keçeden yapılmış uzun pelerinler giyilmiştir. Sonraki dönemlerde firfırlı eteğin yerine "kiton" yani uzun etek giymeye başlanmıştır. Eteğin üzerine sol omuzda taşınan, sağ omuzu açıkta bırakan kenarları işlemeli büyük şal kullanılmıştır. Kadınlar ise çoğunlukla, bedeni ayağa kadar kapatan, sadece sağ omuzun açıkta kaldığı, uzun püsküllü şallara benzeyen elbiseler giymişlerdir (Kramer, 2002, s. 137).

Saraya mensup kişiler, saray giysisi olduğu düşünülen özel giysilerle gömülmüşlerdir. Saray kadınları etek uçlarında boncuk sıraları olan, önden aşağıya doğru açılan uzun eteğe benzer ceketler giymişlerdir. Fakat kadınların etek ya da pantolon giydikleri konusunda kanıt bulunmamaktadır. Uzun bir iğneyle tutturularak omzun üzerine alınmış olan pelerinler hem kadınlar hem de erkekler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır (Crawford, 2010, s. 155-156; Mandacı, 2017, s. 57) .

Görsel 2.4. *Pelerin* (Crawford, 2010, s. 168)

İkonografide kadın yünlü bir malzemeden yapılmışa benzeyen ve eski Roma kıyafetleri gibi uzun, tek omzu açık elbise ile tasvir edilmişlerdir (Crawford, 2010, s. 155-156).

Görsel 2.5. *Kadın elbisesi* (Crawford, 2010, s. 158)

İran'ın batı dağlarında yaşayan ve dönemin iktidarını eline geçiren Akadlar, Sümerler'den sonra bu bölgede yaşamışlardır. Bu dönem ile ilgili en önemli eser, Louvre

Müzesi'nde sergilenmekte olan Naramsin tabletidir. Bu eser incelendiğinde özellikle kralların kısa etek, askerlerin ise uzun etek giydikleri görülmektedir (Gheibi, 2016, s. 41).

Görsel 2.6. *Naramsin Zafer Tablet, MÖ 2200-2300 (Janson, 1995, s. 96)*

Akadlar da Sümerler de olduğu gibi deriden elbiseler giymişlerdir. Bazı tasvirlerde kadınların bir kısmının ottan ya da çok hafif kumaştan yapılmış düşüncesini uyandıran çok ince pilili elbiseler giydikleri görülmektedir. III. Ur ve İsin-Larsa dönemlerine tarihlenen heykellerde ise nakış ve iplik işlemleri bulunan giysiler giymiş örnekler bulunmaktadır. Bu giysiler boncuk ve saçaklarla süslenmiştir (Crawford, 2010, s. 169; Mandacı, 2017, s. 57).

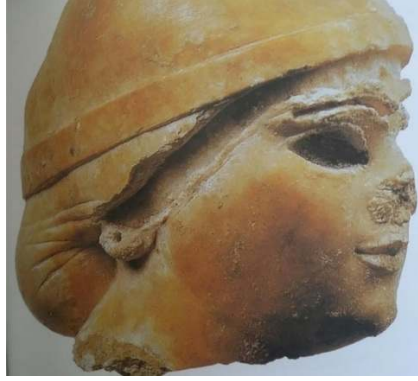
Görsel 2.7. *Boncuk ve püskül işlemeli elbise (Crawford, 2010, s. 169)*

Asurlular dönemine ait steller ve kabartmalardan, kralların özel törenlerde giydikleri kıyafetler ile daha basit olan savaş ve av kıyafetleri hakkında fikir sahibi olunmuştur. Asur döneminde giysiler yün ve keten kumaştan üretilmiştir. “Ziyafet Steli” olarak bilinen ve Kalhu (Nimrud) Kuzeybatı Sarayı’nın resmi açılış törenini anlatan yazıtta II. Aşşur-nasir-apli özel tören kıyafetleriyle görülmektedir. Kralın başında süslü, konik tepelikli başlığı bulunmaktadır. Kulağında damla şeklinde küpesi, sağ bileğinde rozetli bileziği ile kolunda pazubenti, boynunda ise boncuklu kolye ve tanrısal simgelerin işlendiği gerdanlık yer almaktadır. Ayak bileğine kadar inen yuvarlak yakalı bir iç entarisi ile üzerine drapeli bir etek giymiştir. Giysinin üzerine alınan uzun püsküllü şal, sağ kolu açıkta bırakacak şekilde kemerle bağlanmıştır (Sevin, 2014, s. 57-58; Mandacı, 2017, s. 59; Laver, 1969, s. 14).

Görsel 2.8. Kral özel tören kıyafetleriyle (Sevin, 2014, s. 57)

İkonografideki betimlemeler ve kanun maddelerinden Mezopotamya kadının başını elbiseyi tamamlayan bir başörtüsü ile örttüğü anlaşılmaktadır. Özellikle Asur döneminde evli kadınların başlarını örtmeleri zorunlu kılınmıştır. İkonografilerde kadınların başında zarif bir şekilde pili yapılmış başörtüleri bulunmaktadır (Crawford, 2010, s. 156 ; Laver, 1969, s. 14). İstar tapınağında MÖ 2300’lere tarihlenen başı örtülü bir kadın yüzü figürü bulunmuştur. Kadının basit eşarabının altında topuz yapılmış saçları görülmektedir (Bottéro, 2009, s. 79).

Görsel 2.9. Başörtülü kadın heykeli (Bottéro, 2009, s. 79).

Babiller dönemi ile ilgili en iyi bilgileri Will Durant “Medeniyetin Temelleri” adlı kitabında sunmuştur. Bu kitap içerisinde özellikle kadın ve erkeklerin günlük kıyafetlerinin beyaz ketenden yapıldığı, ayaklarına kadar uzanan şalı bellerine bağladıkları ve kadınların sol omuzlarını açıkta bıraktıkları belirtilmiştir. Babiller döneminde yaşayan insanların giysilerinde farklı renkler kullandıkları ve Sümer halkından farklı olarak insanların ayaklarına pabuç giydikleri de belirlenmiştir. Babil’in kurucusu Hammurabi’nin döneminde erkeklerin başlarına sarık taktıkları, dönemden kalan Hammurabi taş tabletinde görülmektedir (Durant, 2007).

Görsel 2.10. Hammurabi Kanunnamesi MÖ 2000 (<https-4>)

Mezopotamya Bölgesinde gelişen bir diğer toplum ise Elam Medeniyeti olarak görülmektedir. Bu toplumun en önemli özelliği kendine özgü bir yazı tarzının olmasıdır. Bu nedenle Elam Medeniyeti tarih içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Bu dönemden kalan

tabletler incelendiğinde; insanların yaprak şeklinde tasarlanmış kumaş parçalarını birleştirerek elbiseler yaptıkları görülmektedir (Ziyapour, 1964, s. 40).

Görsel 2.11. *Elam döneminin son Kralı Puzur- in Shushinak (https-5)*

Elam'ların giysilerine ait detayları gösteren en önemli eser, tabure üzerine oturmuş, iplik yapan saraylı kadın ve hizmetçisi rölyefidir. Saraylı kadının kısa kollu elbisesinin üzerinde kenarları desenli şal görülmektedir. Kadının saçlarının etrafı bir bant ile çevrelenmiştir. Arkasında bulunan hizmetçisinin ise sade bir elbise giydiği görülmektedir. Bu görsel, dönemin bireyleri arasındaki sınıf farklılığının giyime nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır (Gheibi, 2016, s. 54).

Görsel 2.12. *Saraylı kadın ve hizmetçisi, Şuş şehri, M.Ö 9. yıl, Louvre Museum (Gheibi, 2006, s. 55)*

2.1.1. Med imparatorluğu dönemi kadın giyimi

Göçebe kökenli bir toplum olan Med'lerin¹³ aynı zamanda binicilik ve okçulukta da başarılı oldukları bilinmektedir. Bu sebepten dolayı, döneme ait giysi özelliklerinin önceki dönem toplumlarından tamamen farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Med'ler, göçebe ve savaşçı özelliklerden dolayı genellikle sıcak tutan dar giysiler giymeyi tercih etmişlerdir (Gheibi, 2006, s. 76). Döneme ait tarihi eserlerde dar pantolon ve kısa büst giydikleri tespit edilmiştir. Med kadınları da erkekleri gibi gömlek, pantolon, panço, ayakkabı ve kemer kullanmışlardır. Dönemden kalan bazı eserlerde kadınların erkeklerden ayırt edilmesini sağlayan tek unsurun, kadınların başlarında bir örtü olup, alttan uzun saçlarının görünmesi şeklinde olduğudur. Rölyefte, kadının sade bir giysi ile resmedildiği görülmektedir (Ziyapur, 1968, s. 44).

Görsel 2.13. *Pişmiş topraktan yapılmış Med kadını heykeli MÖ 1000 yıl (Pope ve Ackerman, 1967, s. 1796)*

Bir başka rölyefte de kadının kısa kollu elbisesinin uzunluğu ayak bileğinin üstüne kadar gelmiş ve eteğinin alt kısmı ise püskül ile dekore edilmiştir.

¹³MÖ 678-549 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir.

Görsel 2.14. *Püskül etekli elbise ile Med kadın rölyefi (Ziyapour, 1968, s. 47)*

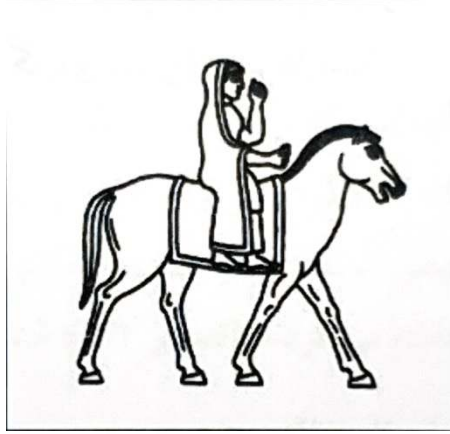
2.1.2. Ahameniş imparatorluğu dönemi kadın giyimi

Ahamenis¹⁴döneminde sergilenen kadın giyimi, Med döneminden çok farklı değildir. Will Durant, dönemin kadınları hakkında şunları söylemiştir;

“Üst kesimden kadınların, üstü örtülü tahtirevan olmadan evden çıkmaya cesaretleri yoktu. Erkekler ile iletişim kurmaya izinleri yoktu ve evli kadınların babası veya kardeşi bile olsa, görmeye hakları yoktu. Dönemden kalan eserlerde hiç bir kadının yüzü görünmemekte ve isimleri bilinmemektedir” (Durant, 1999, s.434).

İstanbul Müzesinde sergilenmekte olan ve aşağıda görseli yer alan eserde, ata binmiş bir kadın resmedilmiştir. Bu resimde, Çador (çarşaf) ilk kez, ilkel hali ile görünmektedir.

¹⁴MÖ 550 – 330 hüküm sürmüştür.

Görsel 2.15. *Taş kabartma ata binmiş çarşafı kadın (Houston ve Hornblower, 1871, s. 165).*

2.1.3. Part (Arşak) imparatorluğu dönemi kadın giyimi

Ahamenis'lerden ve İskender Maghdurianın İran'a saldırısından sonra Part'lardan olan Arsaklar¹⁵, devlet yönetimini ellerine almışlardır. Budizmin doğudan, Hristiyanlığın ise batıdan gelen etkisinin Zerdüş't ayininin etkisini azalttığı ve bu dönemde İranlı kadınların eskisi gibi örtülü bir şekilde giyindikleri bilinmektedir. Ancak dönemden kalan eserler incelendiğinde, Arsak kadınının önceki döneme göre güzelliğe ve süse daha çok önem verdiği anlaşılmaktadır (Grishman, 1971, s. 257). MS 2. yüzyıla ait Bağdat'ta bulunan Obal heykelinde yer alan kadının bol pantolonu ve drapeli elbisesi oldukça dikkat çekicidir.

¹⁵MÖ 247 – MS 224 yıllarında hüküm sürmüştür.

Görsel 2.16. *Arsak kadın heykeli MS 2. Yüzyıl (Grishman, 1971, s. 95)*

2.1.4. Sasani imparatorluğu dönemi kadın giyimi

Önceki dönemlerde olduğu gibi Sasaniler¹⁶ döneminde de kadınlar, çarşafı dış kıyafet olarak kullanmış ve içlerine elbise giymişlerdir. Dönemden kalma eserlerde görüldüğü üzere, Sasani kadınları giysilerine şekil vermek için drape kullanmışlardır. Bişapur Sarayının fayans ve mozaiklerinde uzun kollu veya kolsuz, uzun, bol, drapeli elbise giymiş kadınlar resmedilmiştir. Bu resimlerin, dansöz ya da hayat kadınlarına ait olma ihtimali olsa da diğer eserlerde de bu tarzda kıyafetler olduğu dikkate alındığında Sasani kadınlarının çoğunluğunun böyle giyindikleri söylenebilmektedir (PourBahman, 2003, s. 45). Dönemin yüksek makamlı (kutsal tanrıça) kadınlarından olan Anahita'nın Takı-Bostan'da bulunan II.Hosroun' un¹⁷ yemin töreni rölyefinde, giydiği küçük yuvarlak bir süs levhası ile drapeli bir formda omuza bağlanan elbisesi, döneme ait en güzel örneklerden biri olarak sayılabilmektedir. Sasani kadınları, erkekleri gibi pantolon giymişlerdir (Esfahani, 1967, s. 41).

¹⁶MS. 224-651 yıllarında hüküm sürmüştür.

¹⁷I. Hosrovun torunu olan Sasani padişahı.

Görsel 2.17. *Tanrıça Anahita (PourBahman, 2003, s. 105)*

Şahın ziyafeti için başörtüsü ile servis yapan kadını tasvir eden gümüş tabak üzerine işlenmiş resimde kadının üzerine pantolon ve elbise giydiği görülmektedir. Ancak bu tarz pantolonların kraliçeler tarafından tercih edilmeyip şahın hizmetkârlarına giydirildiği düşünülmektedir (Esfahani, 1967, s. 41). Paris Milli Kütüphanesinde yer alan gümüş tabaklar incelendiğinde Sasani Kadın giyiminin önemli parçalarından biri olan başörtünün değişik şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu başörtüler, bazen köylü kadınlar gibi bele bağlanmış, bazen de sırtlarına atılmıştır (Yasami, 2006, s. 36-38).

Görsel 2.18. Ziyafette servis yapan bir kadın, Gümüş tabağın bir bölümü (Gheibi, 2006, s. 226)

Görselde yer alan zemin mozağında, Sasani kadının omuzlarının veya kollarının üstüne hint kadınlarına benzer çapraz şekilde uzun bir şal kullandığı görülmektedir. Bu şallar Sasani kadınlarının sosyal statüsünü simgelemiştir (Yasami, 2006, s. 36-38).

Görsel 2.19. Sasani kadın elbisesi, Bişapur Sarayı Mozaikleri, İran National Museum

Bir başka Sasani kadın görselinde ise Kraliçe Azarmidokht yer almaktadır. Kraliçenin tacı ve başörtüsü oldukça dikkat çekmektedir.

Görsel 2.20. *Sasani Kraliçesi Azarmidokht* (<http-6>)

2.1.5. Tahiriler döneminden Timur dönemine kadar kadın giyimi

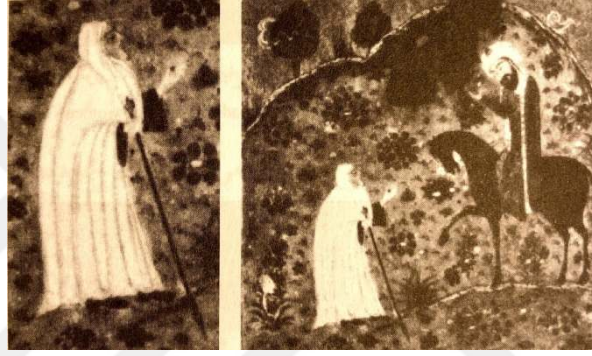
İranlıların bağımsızlık ve politik ayaklanmalarının Tahiriler¹⁸ döneminde Horasan da başlaması ve daha sonra Sistan'daki Safevi rejimi tarafından devam ettirilerek, Samaniler'in gelişiyi birlikte İran ulusunun tarihi ve kültürel devamlılığındaki yükseliş, kadın kıyafeti ana unsurlarının istikrara kavuşmasında önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir (Ajand, 1997, s. 52). Dolayısı ile İslam medeniyeti ve kültürüyle ilgili olarak İran'da kadın giyimi konusunun incelenmesine Samaniler¹⁹ döneminden itibaren başlamak gerekmektedir. Samanilerin kendilerini Sasaniler soyundan saydığı dikkate alındığında, bu dönemdeki giyimin daha önce değinilen Sasani giyimi ile aynı sayıldığı söylenebilir. Bu dönemde kadınlar, mavi, sarı, siyah gibi farklı renklerde başörtü ve ipek peçe kullanmışlardır (İlk İslam döneminden Moğol dönemine kadar). İlk zamanlarda ilkel kabileler olsalar da İlhanlılar ve onlardan sonra Timurlar, İran coğrafyasına gerçekleştirdikleri saldırılar sonrasında İran kültüründen oldukça fazla etkilenmişler ve sonraki dönemlerde kültürel olarak İranlılardan ayırt edilemez hale gelmişlerdir (Proje, 2004, s. 297-299).

¹⁸821-873 yılları arasında hüküm sürmüştür.

¹⁹819-1005 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Clavijo gibi ünlü gezginlerin yazılarından ve Timur²⁰dönemi minyatürlerinden de anlaşıldığı üzere kadınlar, başlarını ve vücutlarını örtmek için çeşitli şapka, üçgen eşarp (lachak), kurdele, dantel eşarp, çarşaf ve peçe kullanmışlardır. Clavijo, seyahatnamesinde şöyle anlatmaktadır:

“Kentli kadınlar genelde yüzlerini örtüyor ve şaşırtıcı bir şekilde beyaz çarşaf ve siyah peçe ile adeta bulutun arkasına saklanmış ay gibiler. 15.yüzyıl ortalarına kadar kadınların başörtüleri uzundu ve bazen çarşaf gibi ayak tabanlarına kadar uzanıyordu”(Clavijo,1973, s. 221).

Görsel 2.21. *Beyaz çarşafli kadın minyatürü 15. Yüzyıl (Pope ve Ackerman, 1967, s. 1802)*

Döneme ait bir diğer örnek ise ipek üzerine yapılmış minyatürdür. 14. yüzyıla tarihlenmiş bu minyatürde yer alan kadının desenli üst elbisesinin yırtmaçlı kollarından kolları dar iç elbisesi görünmektedir. Kadının zarifçe kaldırdığı üst elbisesinin altından farklı renkte ve desende iç astarı ve içine giydiği elbisesi dikkat çekmektedir. Kadının başına giydiği şapkası ve çeneden başa doğru bağladığı eşarbu o dönem kadın giysilerini örnekler niteliktedir.

²⁰1370-1507 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Görsel 2.22. *İpek üzerine yapılmış kadın minyatürü, 14.yüzyıl (Rajabi, 2005, s. 414)*

2.1.6. Safevi dönemi kadın giyimi

Timur döneminden sonra Safevi'lerin²¹ gelmesiyle İran daha güçlü bir konuma gelmiş ve İslam (şii mezhebi), resmi din olarak kabul edildikten sonra ülkede istiklal ve ulusal bütünleşme temin edilmiştir. Bu da bazı küresel politik gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Batı ülkelerinden gelen elçi, tüccar ve gezginlerin İran'a seyahat etmeye başlaması ve bu kültürel değişim ve ekonomik hareketliliklerin giyimde çelişkiler meydana getirmesi, ilerleyen süreçte bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Ancak, Safevi döneminde ortaya çıkan değişimler çok da göz alıcı ve hızlı değildir. Avrupalı gezgin Sharden, seyahatnamesinde, Safevi'lerin kraliyet sarayında Timur döneminin kıyafetlerini gördükten sonra Timur döneminin giysilerini kopya edip giydiklerini dile getirmiştir. Çarşaf, bu dönemde de muhafazakâr kadınları için bir gurur kaynağı olarak görülmeye devam etmiştir (Sharden, 1995, s. 111).

İran'da Safevi kralları döneminde oluşturulan siyasi güvenlik sayesinde dünyanın her yerinden çok sayıda gezgin İran'a gelmiştir. Bu gezginlerin bazılarının İran'la ilgili geride bıraktığı seyahatnameler sayesinde birçok araştırmacı inceleme ve analiz yapma fırsatı bulmuştur. Bu araştırmalardan bazıları İranlı kadınların bu dönemde giymiş oldukları çarşaf ve hicab ile ilgili olmuş ve her ikisinin de zaman içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve

²¹1501-1736 yılları arasında hüküm sürmüştür.

dönüşüm incelenmiştir. İran'a gelen gezginlerden biri olan Jean Chardin, kadınlar ve onların giyimi ile ilgili seyahatnamesinde şöyle yazmıştır:

“Kadınlar başlarını tamamen örterler ve omuzlarına düşen ve önden, boynun ve boğazlarını kapatan bir kumaş giyerler. Dışarı çıktıklarında beyaz çarşafı vücudunu baştan ayağa kadar örterler ve yüzlerini sadece gözbebekleri belli olacak şekilde saklarlar”.

Bu seyahatnamelerde en çok çarşaftan bahsedilmiştir (Chardin, 1993, s. 111).

Safevi döneminde toplumun alt sınıfında yer alan kadınlarla toplumun orta sınıfında yer alan kadınlar, İmam Hüseyin'in yas törenlerinde kara çarşaf ve beyaz peçeler kullanmışlardır. Hatta on günlük Muharrem yas töreninde kendi evlerinde bile yüzlerine taktıkları peçeyi çıkarmamışlardır (Kalavikhu, 1973, s. 195).

İran'ın en tanınmış nakkaş, hattat ve minyatür sanatçısı Rıza Abbasi'nin 16. yüzyılda yapmış olduğu 17. yüzyıl Levni minyatürlerini çağrıştıran bu örnekte, kadının iç entarisi, üst entarisi ve şalvarıyla Türk kadın giyimiyle benzerlik göstermektedir. Sarı benek desenli şalvarının ayak bileklerine doğru daralması ve şeffaf başörtüsünün zarif bir şekilde vücuda dolanması silüet açısından farklılık yaratmıştır. Kadının öne düğmeli desenli mor renkli üst entarisinin iç astarı turuncu renklidir. Kadının iç entarisi kırmızı renkli astarı siyahtır.

Görsel 2.23. Abbasi, Safevi kadını, 16.yüzyıl (Takestani, 2011, s. 195)

Safeviler, çeşitli sanat ve sanayi dallarında diğer dönemlere göre büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Kadın kıyafetleri, dönemin dini ve sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda yeni bir şekil kazanmıştır. Bu dönemde kadınların giydikleri gömlekler, entariler ve genel olarak giysiler daha renkli, çiçek desenli ve ipek kumaştan dikilmiştir.

Kışlık kıyafet olarak da kadınlar, ayaklarına kadar uzanan palto, kemer, küçük şapka, pamuktan üretilen pantolon ve kısa çorap giymişlerdir. Kadınlar, sokakta tüm vücutlarını örten beyaz veya menekşe renkli çarşaf giymişler ve önlerini görebilmeleri için sadece çarşafın yüz bölgesini açık da bırakmışlardır (Gheibi, 2006, s. 23).

2.1.7. Afşar ve Zend Hanedanlığı dönemleri kadın giyimi

Afşar²² döneminde giyilen giysiler diğer dönemlere göre daha basit bir hale gelmiştir. Bu dönemde etek ve elbiseler kısalmış, pantolon formları biraz değişmiş (dar - geniş) ve kullanılan süsleme malzemeleri daha önemli hale gelmiştir (Ziyapour, 1964, s. 176).

Zend²³ döneminde kadınlar genellikle iplik ve ipek kumaştan üretilen dar gömlekler giymişlerdir. Bu gömlekler sıfır yaka olup ortasında bir yırtmacı olan ve boğaza kadar bir kurdele veya düğme ile kapatılan giysiler şeklinde olmuştur. Gömleğin üzerinde ihtiyaç duyulduğunda vücudun yarısını kapatacak kadar uzun bir ceket ve bacakları kapatacak uzunlukta palto giymek tercih edilmiştir. Bu dönemin kadınları, erkekler gibi çapraz çizgili dikişli kumaşlardan üretilen geniş ve uzun pantolonlar giymiş, üzerine de bacaklara kadar gelecek şekilde geniş etekler kullanmışlardır. Dönemin kadınları, saçlarını mücevherle süsleyip başlarına bir tül ya da güzel bir kumaşı takıp serbest bırakmışlardır. Ayakkabı olarak sandalet tarzı veya sadece ayak parmak uçları içine sığacak şekilde veya ucu geriye dönük biçimde olanları giymişlerdir. Kadınlar evden çıkarken siyah, mor ya da koyu mavi çarşaf giyip yüzlerini peçe ile kapatmışlardır (Sharden, 1995, s. 111).

²²1736-1796 yılları arasında hükümsürmüştür.

²³1751-1794 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Görsel 2.24. Zende dönemi kadın giyimi 18. Yüzyıl (Gheibi, 2006, s. 510)

3. KAÇAR DÖNEMİ MODERNLEŞME VE KADIN GİYİMİ

Çağdaş dönem öncesi örtü ve giyim, dini veya etnik köken gibi çeşitli kategorilere göre şekillendiği için çağdaş dönem, İran giysileri tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bir başka ifadeyle, Kaçar döneminden önceki İran giysileri, etnik köken, aile, akrabalık veya dini azınlığın tanıtımı için bir nevi kimlik hüviyeti şeklinde görülmüştür. Ancak bu durum, Kaçar döneminin özellikle Naseri döneminde, İran Şahının Avrupalılar ile tanışmasından sonra modernleşme hareketinin başlangıcı ile değişmeye başlamış ve ilk Pehlevi dönemindeki Keşfi-Hicap olaylarından sonra zirveye ulaşmıştır. (Abrishami, 2017, s. 71).

Önceki bölümde de belirtildiği gibi giyim; sadece vücudu korumanın bir yolu değil aynı zamanda sosyal ve anlamlı bir eylemdir. Bu bağlamda, giyimi sosyal anlamda analitik bir biçimde yorumlama ve dönüşümlerini toplumsal değişim kalıplarına göre incelemek büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla, Kaçar döneminden Pehlevi döneminin sonuna kadar İran giyiminde meydana gelen gelişmeleri incelemek için atılması gereken ilk adım; söz konusu dönemde ülkenin ekonomik koşulları ile sosyal ve sınıfsal yapılarını incelemek olacağı düşünülmektedir. Kaçar dönemindeki modernizasyon hareketi ile sonrasındaki Pehlevi döneminde modernleşme sürecinin incelenmesi ve bu iki hareketin İran'daki ekonomik, sosyal ve politik gelişmeleri nasıl etkilediğinin anlaşılması, çalışmanın ana temasına girebilme adına bir ön bilgi niteliğindedir.

3.1. Kaçar Hanedanlığının İktidara Gelişi ve Modernleşme

Zend hanedanının siyasal gücünün azalmasıyla birlikte Kaçar'lar, etki alanlarını genişletmek için açığa çıkan siyasi boşluktan yararlanmak istemişlerdir. Ağa Muhammed Şah'ın²⁴ Kaçarlar arasında siyasi birlikteliği sağlaması ve diğer kabileleri de bu toplum ile birleştirmesi, Kaçar hükümetinin tüm İran topraklarına yayılmasını sağlamıştır. Bu siyasi gelişme, hakim olan hanedanda idari seviyede bir değişikliğin işareti olarak kabul edilmiştir. Yerli göçebeler İran tarihinde her zaman önemli bir rol oynamışlardır. Gerek ekonomik ve sosyal yaşam alanında, gerekse politik olarak, her zaman etkili bir güç

²⁴Kaçar Hanedanı'nın kurucusudur. 1789 – 1797 yılları arasında yönetimde kalmıştır.

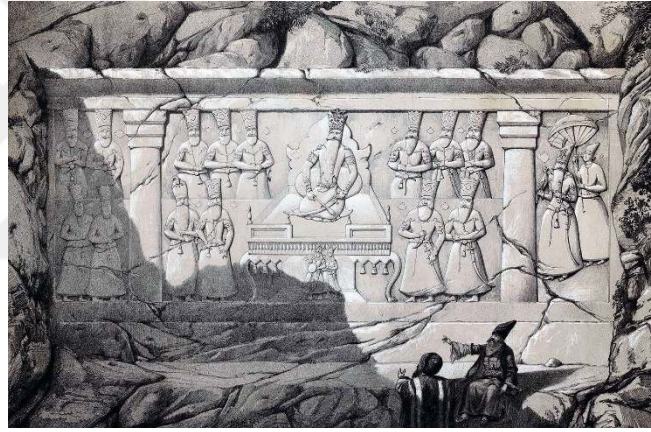
olmuşlardır. Safevi yönetimi de Türk göçebe kabilelerin birlikteliğiyle oluşmuş ve Kaçar hanedanının tahta çıkışına kadar da devam etmiştir (Piglovskaya, 1980, s. 477).

Güç kullanmak suretiyle iktidara gelen Ağa Muhammed Şah, kendisinden önceki birçok padişah gibi toplum üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak için geniş ve trajik katliamların vuku bulmasına yol açan emirler vermiştir. Ağa Muhammed, egemenliği sırasında yabancılar tarafından ele geçirilen bazı eyaletleri ve illeri geri almış ve ülkede siyasi anlamda güvenliği sağlamıştır. Diğer taraftan, yatırımcılara verdiği destek ile de ticari faaliyetlerin gelişiminin önünü açmıştır (Ejlali, 1994, s.21). Buna karşın söz konusu padişah döneminde herhangi bir ulusal veya askeri reform yapılmamış; toplumu selefleriyle aynı siyasal rejim doğrultusunda yönetmiş ve akrabalık güvence politikası sürdürülmeye devam etmiştir. Söz konusu hususlar ise toplumun sosyal ve ekonomik sistemi açısından oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur (Amanat, 2012, s. 39-47).

Kaçar döneminin başlangıcında çok sayıda engelle karşılaşılmış ve bu engelleri çözme adına birtakım siyasi ve kültürel önlemler alınmıştır. Nitekim eski ulusal kültür kalıplarının kullanımına devam etme; bu önlemlerden birisi olmuştur. Monarşi, dini meşrutiyetini sağlamlaştırmak için usulen Şii Alimlerin desteklerini almaya çalışmıştır. Söz konusu alimlerin monarşi tarafından talep edilen desteği sağlaması ve önemli yetkilerle donanması neticesinde Kaçar hanedanının siyasi otoritesi Safevi döneminin de ötesine geçmiştir. İran'daki eski krallık hanedanlarını bilinçli bir şekilde taklit etmek suretiyle saray merasimleri güç gösterisi için kullanılmıştır. Böylece, Ağa Muhammed Şah ve halefi, taç giyme töreninde Sassani'lerin rölyeflerinden esinlenerek, "Taje Kiani" olarak bilinen tacı başlarına takmışlardır. Bu antik çağlara duyulan arzu, dönemin eserlerinde açıkça görülebilmektedir. Sanatçı Abdullah Han tarafından 19. yüzyıl' da Kaçar Kralı Feth Ali Şah'ın Nevruz halk töreni sırasında tasvir edilmesi ve Feth Ali Şah'ın, kendisini, oğlunu ve sarayı antik dönemdeki Sasani rölyeflerindeki gibi göstermek istemesi bu duruma bir örnektir. (Novruzi, 2006, s. 8).

Görsel 3.1. Abdullah Han, “Nevruz Halk Töreni”, 1813, (Meslenitsyana, 1975, s.126)

Görsel 3.2. Feth Ali Şah ve oğlunun Rölyefi (<http-7>)

Feth Ali Şah, saray sanatında ulusal unsurlar kullanmak suretiyle Kaçar saray politikasını ulusal farkındalık yaratmak ve toplumun saraya yakın olan üst kesiminde vatanseverlik hissiyatını güçlendirmek için şekillendirmiştir. Bu eğiliminden ötürü Kaçar hükümeti kendisine karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Kaçar dönemi, ülkenin iç meselelerinde meydana gelen değişimlerin yanı sıra İran'ın bölgesel ve uluslararası ilişkiler açısından da yeni bir aşamaya girdiği önemli bir dönemdir. Feth Ali Şah zamanında, çıkan isyanlar neticesinde iç çatışma yaşanmış, ancak Feth Ali Şah'ın bu isyanları bastırması sonucunda başarısız olmuştur. Bu olaydan sonra Kaçar Hanedanı için ciddi tehdit niteliğine sahip bir iç ayaklanma gerçekleşmemiş olsa da bu isyan ve iç çatışma döneminde Avrupa'da yaşanan ve Avrupa ülkelerini güçlendiren gelişmeler, bu ülkelerin yeni bölgelere ve sömürgelere ulaşmak için İran'ı seçmelerine sebep olmuştur. (Mirza, 2005, s. 218). Bu

durum sonucunda İran, büyük uluslararası güçlerle karşı karşıya gelmenin ve bu karşılaşmanın yol açtığı derin etkilerden dolayı yeni bir tarihi aşamaya geçmiştir. FethAli Şah zamanında İran ve Rusya arasındaki savaşlar, İranlıların dünyadaki konumlarını sorgulamasına yol açmıştır. Nitekim ülke topraklarının büyük bir bölümünün kaybıyla sonuçlanan yakın ilişkilerin başlangıcı tam bir başarısızlık ile neticelenmiştir. Böylelikle İranlılar, taç giymeye devam eden bir padişah ile uluslararası arena da kaybeden bir pozisyonda olduklarını anlamışlardır (Sepehr ve Kianfar, 1998, s. 502).

Türk göçebe kabilelerinin işgalinden itibaren, 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen süreçte İran toplumu, kabile liderlerinin dönemin hükümdarları tarafından onaylandığı iktidarın merkezi hükümetin elinde olduğu zamanlar dışında göçebe kabilelerin kendi iç işlerini ele alıp kendi topraklarında yaşayan köylüleri ve kasaba halkını yönetmişlerdir. İran'ın en önemli ve en iyi savaşçı güçleri olan bu kabile halkları, savaş sanatındaki yetenekleri ve üstünlükleri ile her zaman şehir ve kırsal bölgelerdeki insanlara karşı üstünlük sağlamışlardır (Katuziyan, 1994, s. 49-53).

19. yüzyılın ilk yıllarında, kabile politikası ve askeri politika birbiriyle iç içe geçmiştir. Naseraddin Şah tarafından gerçekleştirilen askeri reforma kadar İran'ın askeri kuvvetlerinin çoğunluğu göçebelerden oluşmuştur. Bu bağlamda, göçmenlerin İran'ın sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkileri dikkat çekici olmuştur (Katuziyan, 1994, s. 55).

İran'da gerçekleşen sanayileşme süreci Avrupa'daki benzerlerinden oldukça farklı bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu döneme ait sanayinin durumu esasen tarımdan daha kötü bir hal almıştır (Zibakelam, 1998, s. 103). İran, madencilik ve üretimde Orta Doğunun standartlarından bile geri kalmıştır (İssawi, 1983, s. 401). Örneğin, İran'daki tekstil endüstrisi, İngiltere ve Rusya'nın tekstil endüstrisi ile rekabette zorluk yaşamış; tekstil ve şeker gibi ithal ürünler, iç piyasanın kontrolünü ele geçirmiştir. Ancak, manuel üretimin yanı sıra birçok sorununa rağmen yabancı bir rakibinin de bulunmaması sebebiyle, güçlü şekilde ayakta kalan tek sanayi dalı, halı dokuma endüstrisi olmuştur. Zira bir ürünün Avrupa pazarlarına sunulabilmesi için Rusya ve İngiltere'den destek görmesi gerekmiştir. Halı dokuma endüstrisi bu ayrıcalığa sahip olmuştur (Seyf, 1994, s. 106).

İran, özel coğrafi konumu nedeni ile çok eski çağlardan beri Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir geçiş köprüsü oluşturmuştur. Tarih boyunca insanlar, düşünceler ve ticari

mallar doğudan batıya veya batıdan doğuya bu yoldan gidip gelmiştir (Behnam, 1972, s. 14). Deniz yolları gelişiminden önce İran'ın iletişimdeki rolü çok daha etkili olmuştur. Genel olarak İran ticareti, İslam'ın ortaya çıkışı ve 19. yüzyıl arasındaki dönemde birçok değişikliğe uğramıştır (Lempton, 1984, s. 219). Batılı yatırımcılar, endüstriyel ve ticari başarıları için yeni pazarlar bulmaya çalışırken İran'ı fark etmiş ve bu olay 19. yüzyılda İran toplumunun özellikle ticaretini ciddi bir şekilde etkilemiştir. İran'ın dış ticaret paterni ve ticaretteki konumu ekonomik faktörlerden ziyade politik sebeplerden dolayı köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Araştırmacı Charles Issawi'in belirttiği gibi 19. yüzyılın ilk yarısında ithalat ciddi şekilde ihracatı etkilemiştir. Yerel el sanatlarının Avrupa'nın makine üretimi ile elde edilen ürünleri ile rekabet edemeyecek konumda olması; İran'ın önemli ihracat kalemlerinden biri olan tekstil ürünlerinin zaman içinde ithal edilen bir öğeye dönüşmesine yol açmıştır (İssawi, 1983, s. 107).

İthalat alanında emperyal devletlerden alınan ürünlerin ithalatındaki artışın yanında çay ve şeker gibi ürünlerin ticaretinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İran bu dönemde bakliyat ihracatçısı statüsünden ithalatçı statüsüne düşüş yaşamıştır (İssawi, 1983, s. 108). Böylece İran ekonomisi, bağımsız bir ekonomiden bağımlı bir ekonomiye dönüşmüştür (Kesrayi, 2005, s. 210). O döneme kadar İran'ın ihracatı tekstil dahil olmak üzere el yapımı ürünlerden oluşmuş ancak 19. yüzyıl sonlarında İran hammadde ihracatçısı konumuna gelmiştir.

İran'ın yarı-sömürge toprağı olarak dünya pazarına entegrasyonu (Eshref, 1980, s. 46) küçük ve esnek olmayan yerel pazarların dağılmasının başlangıcını, dış ticaretin büyümesini, hammadde üretiminde uzmanlaşmayı, el sanatlarında azalmayı, Batı eserlerinin kullanımına bağımlılığı ve genel anlamda İran'ın emperyal güçlere bağımlı olmasına neden olmuştur. Bu yeni gelişme sonucunda ödemelerde dengesizlik, dış kredilerde büyüme, sömürgeci güçlerin banka, gümrük ve yerel pazarlar gibi ekonomik kurumların yanı sıra tüccar ve loncaların üzerinde egemenliğe ulaşması gibi durumlar söz konusu olmuştur (Eshref, 1980, s. 46).

Diğer taraftan bu ticari ilişkiler, İranlı tacirlerin ekonomik, sosyal ve politik faaliyetlerinin hareketliliğinde, genişlemesinde, farkındalığında ve büyümesinde önemli etkide bulunmuştur. Daha önce değinildiği üzere, İran toplumunun ticareti üzerinde yıkıcı etkileri olan siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri sorunları bulunmaktadır. İran toplumunda

ekonomik durgunluğa neden olan göçebelerin ülkenin kentsel ve kırsal topluluklarına olan siyasi hakimiyeti, bu durumlara örnek olarak gösterilebilir (Eshref,1980, s. 47).

Diğer sorunlardan birisi ise İran'ın jeopolitik istikrarsızlığı olmuştur. İran'ın üç büyük kıta (Asya, Avrupa ve Afrika)'nın birleşme noktasında olması, ülkede bölgesel ve ulusal çatışmalara sebep oluşturmıştır. Kuraklık ve bulaşıcı hastalıklar da bu istikrarsızlığı arttırmıştır (Kesrayi, 2005, s. 214).

Bu hususta en önemli faktör, siyasi-ekonomik güvencenin olmamasıdır. Kaçar hükümeti, endüstriyel yatırımcıların aradığı istikrar ve güven gerektiren ortamdan ziyade çeşitli güvensizlikler yaratarak endüstriyel yatırımcılığın büyümesini önlenmiş ve ticari yatırımcılığın büyümesine engel teşkil eden tereddütler oluşturmıştır (Eshref,1980, s. 38). Bu güvensizlikler, İran ekonomisinin iyileşmesini ve gelişmesini engellemiştir. Söz konusu koşullar, Kaçar döneminde İran'da güçlü bir tüccar ve finansçı sınıfının (burjuvazi) oluşmasına ve yeni yatırımların gelişmesine mani olmuştur (Kesrayi,2005, s. 216).

19. yüzyılın başından itibaren İranlılar, Osmanlı imparatorluğu, Kafkaslar ve en önemlisi Avrupa ile iletişim kurmaya başlamış ve yavaş yavaş, diğer toplumlarda kaydedilen ilerlemedeki birçok değişikliğin; ekonomik, askeri ve sosyal ilerlemenin İran toplumunda gerçekleşmediğini fark etmişlerdir. İran'ın geri kalmışlık algısının başlangıcı, Gülistan ile Türkmençay sözleşmelerinin imzalanması ve İran topraklarının büyük bir kısmının kaybı ile sonuçlanan, 13 yıllık İran-Rusya savaşlarında aldığı art arda gelen yenilgiler ile belirginleşmiştir. Abbas Mirza²⁵ ve onun yönetimindeki İran askeri, İran'ın düşmanlara karşı mücadele etmedeki başarısızlığının kaynağı nedir? Neden geride kaldık? sorularını düşünmeye başlamıştır. Bu düşünce, geri kalmışlıktan kurtulmak için bazı düzeltici eylemlere yol açmış ve Abbas Mirza'dan sonraki nesil de, her biri kendi zamanının koşullarına göre bu tarihi soruya cevap vermeye çalışmıştır (Kesrayi, 2005, s. 220).

İran'da meydana gelen değişikliklerin nasıl yapıldığını ele almadan önce tüm bu gerilemenin ve İran'daki ekonomik ve sosyal dezavantajların nedeni neler veya kimlerdir? sorusuna cevap aranması gerektiği düşünülmektedir.

²⁵Feth Ali Şah'ın oğlu, şehzadedir

Bazı araştırmacılar, ülkenin geri kalmışlığına neden olanın Kaçar Şahları ve onların saray yetkililerinin olduğunu, geri kalmışlığın nedenini, ekonomik yoksulluk ve köylünün geri kalmışlığı olduğunu belirtmişlerdir. İnsanlar (geri kaldıklarını bilecek bilinç seviyesine ulaşanlar), bir reformcunun yokluğunu bir neden olarak görmüş, reformcu yüksek makamlı devlet adamları bu sefaletin nedenini güçlü bir ordu ve modern bir bürokrasinin yokluğundan kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Silahlı kuvvetler ise politikacıları ve devletin güvendiği adamları ilerlemenin önündeki engel olarak görmüştür. Bazı aydınlar, İslam'ın, İran'ın ilerlemesine engel olduğunu düşünmüş ve diğer bir grup da Arapları ve onların saldırılarının İran'ın ilerlemesini durdurduğuna inanmıştır (Zibakelam, 1998, s. 110).

Araştırmacı Zibakelam, bütün bu görüşler dikkate alındığında, bu tepkilerin bir temelini olmadığını ve yüzeysel olduklarını savunmaktadır. İran Toplum Şah'a "Tanrının gölgesi" lakabını takmıştır. Bu lakap ile İran toplumu Şah'a karşı bakış açısını yansıtmış ve sosyal yapının özünü ifade etmiştir. O dönemde İran, politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sınıflara sahip karmaşık bir toplum olmamıştır. Halk kendi pozisyonunu bilmiş ve Şah'a itaat etmiştir (Zibakelam, 1998, s. 142).

Kaçar hükümetinin ilk dönemlerinde insanların hükümete boyun eğmek ve itaat etmekten başka çareleri olmamıştır. Toplumda birbirleriyle rekabet edebilen partiler, hükümetin eylemlerini eleştiren basın, milletvekillerinin bulunduğu ve hükümetten hesap sorabilecek bir parlamento ya da hükümetin yetki ve taleplerini sınırlayan yasal bir çerçeve oluşmamıştır. Genel olarak o günün toplumunda halkın hükümetten bir beklentisi olmamış ve hükümet de insanlara karşı bir görevi olduğunu düşünmemiştir. Toplumun bu cehaleti sürdükçe, Kaçarlar da zahmetsiz olarak hüküm sürmeye devam etmiştir. Fakat bir dizi değişiklik sonucu akıllarda şekillenen yeni farkındalık ve bilginin topluma yayılması, Kaçar hanedanını birçok sorunla karşı karşıya bırakmış ve sonunda egemenliklerinin devam etmesini imkânsız kılmıştır (Varharam, 1988, s. 204).

Bazı araştırmacılar tarafından geri kalma sebebi olarak gösterilen Kaçar yüksek makamlı devlet adamları, o dönemde yabancı güçlerle bağıllık kumuşlardır. Bu durum, halkın cehaletinden ve açıklanan sorunlardan kaynaklı bir güvensizlik yaratmıştır. Öyle ki liderlerden biri bir diğerine sinirlendiğinde diğerinin her şeyini elinden almıştır ve bu durum, Kaçar şehzadeleri için bile geçerli olmuştur. Bu yüzden Kaçar şehzadeleri

birilerinin himayesi ile bir şekilde kendilerini koruma altına almaya çalışmışlardır. Başlangıçta hayatlarını korumak için yabancı devletlerin himayesi altına girme eylemi, zamanla devlet adamları için yavaş yavaş bir güç gösterisine dönüşmüştür (Ghasemi, 2017, s.3)

Bunların yanı sıra Arapların saldırısı ve İslam'ı geri kalmışlığın nedeni olarak değerlendirenler, tarihsel bir dayanaktan ziyade, ırkçı ve tarihsel duygularını yansıtmışlardır (Zibakelam, 1998, s. 111).

Safevi'lerden sonra Kaçarlar iktidara gelinceye kadar Safevi hanedanlığında doğan Şii din adamları, Afşar döneminde ve Zend dönemlerinde devlet işlerinde çok az bir güce sahip olmuşlardır. Nader Şah Afşar, şii olmakta ısrar eden Safevi krallarının aksine ters bir politika uygulamıştır. Safeviler, ulemayı İran'a getirmeye çalışırken, Nader Şah'ın politikaları ise onların İran'dan göç etmesi için gerekli koşulları sağlamak olmuştur. Safevi Sultanları, ulemayı hükümette güçlendirecek imkânlar sağlarken, Nader ise onları hükümetten ve politikadan mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışmıştır. Sadece onları resmi görevlerden ve hükümetten çıkarmakla kalmamış, bağışların birçoğunu da vesayetlerinden çıkarmıştır (Zibakelam, 1998, s. 175).

Nader Şah, İran'da şiiliğin resmen tanınmasının ve sünnilik karşıtlığının İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasında iki yüzyıllık gereksiz bir çatışma ortamı oluşturduğunu düşünmüştür. Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini iyileştirerek ülkesinin doğu sınırlarını genişletmek istemiştir. Zend hanedanının gelişi de İran'ın dini şartlarını fazla etkilememiştir. Zend hanedanlığının kurucusu Kerim Han Zend, ulema'ya karşı katı politikalar izlememişse de onlarla bir ilişki de kurmamıştır. Safevi hanedanından Kaçar'ın ortaya çıkmasına kadar geçen 70 yıl, ulema için iyi bir dönem olmamıştır (Zibakelam, 1998, s. 177).

Ulema, Kaçar padişahlarını kendilerinin naibi olarak görmüştür. Bu durum, ulemalar için yeni olmamış, aynı durum Safevi dönemi uleması için de geçerli olmuştur. Ülkeyi idare etmek ve ordu yönetimi din âlimlerinin işi olmadığı için yönetime gelen her padişahı zamanın en büyük din âliminin naibi olarak seçmiş, padişah da, mallara karışmak ve halka hükmetmek için imamın adına olsun diye kendini din âliminin naibi olarak görmüştür (Rad, 1995, s. 41). Bu yaklaşım, hükümet ve şeriatın birbirinden ayrılmasına yol açmıştır. Ulemanın teoride hükümetin meşruiyetini kabul etmeyip pratikte padişaha ve hükümete

övgüde bulunmaları sonucunda dini meşruiyet eksikliği nedeniyle devletin otorite alanı kaçınılmaz olarak dünyevi ilişkiler ile sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla da dini işler de ulema yetkisine tabi olmuştur Kısacası ulemanın Kaçar rejimine karşı tutumu ne olursa olsun bu tutum, tarihi bir geçmişe sahiptir (Zibakelam, 1998, s. 190 - 194).

Kaçar hükümetinin bir döneminde din adamları ve alimler de sınıf görüşleriyle, Kaçar hükümetinin muhalifleri arasına katılmışlardır. Genel olarak bu durum ulema ve Kaçar hanedanı arasındaki ilişkinin istikrarlı bir şekilde hayatta kalması açısından önemli bir faktör olmuştur (Zibakelam, 1998, s. 205).

Bahsi geçen tüm konular doğrultusunda, İran'da geri kalmışlık sorununun oluşmasına bazı ekonomik, politik ve kültürel faktörlerin etkisinin olduğu, ancak tüm bu eksikliklerin kökünün İranlıların kendi durumları hakkında çok fazla bilinçli olmadıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. İran'da son 150 yılda karşılaşılan zorlukların çoğu kültürel mücadele olmuştur. Modernleşme, kültürel birtakım sorunları gündeme getirmiş, ancak buna karşın fazla dikkat çekmemiştir.

Aynı bölge insanların davranış, norm, gelenek, inanç, meslek ve törenlerinin, nesilden nesile, kendi toplumlarında öğrendiklerine dayanarak ortaya çıkan ve sürekliliğinde rolleri olan geniş ve karmaşık bir olgu olan kültür, bireylerin eylemlerine ve sosyal davranışlarına da yön veren bir unsurdur (Gudarzi, 2008, s. 28).

Bu bilgi doğrultusunda İran'da dinin, özellikle İslam dini ve şiilik mezhebi halk kültürünü etkilemiş ve dini bir renklilik ortaya çıkmıştır. Temel olarak dinin, İran kültürünün oluşmasında en büyük paya sahip olduğu söylenebilir. İran'daki en önemli kültürel referans grubu, özellikle de Meşrutiyet döneminden önce din alimleri olmuştur. Belki de bu yüzden, bir kısım aydın tarafından İran'ın geri kalmışlığı din faktörü ile açıklanmaktadır (Gudarzi, 2008, s. 28).

Şehzade Abbas Mirza, ilk defa Rus birliklerine karşı aldığı yenilgilerin ardından Batı'nın gelişimine karşın İran'ın geri kalmışlığının nedenini tespit edebilmek için tarihi sorusunu sorduğunda gelişime giden yolun ilk temellerini de atmıştır. Kendisi tarafından ortaya atılan bu temel soruya verdiği yanlış cevap sonucunda mevcut durumdan kurtulmak ve eksiklikleri gidermek için attığı ilk adım sadece askeri ve teknolojik alanla sınırlı kalmıştır. İnsanların ilerleme ve gelişme olgularıyla tanışmaya başlaması, savaş meydanlarındaki toprakların patlatma sesi ile olmuştur. Böylelikle, bu toprakların insanı için

bir tür tarihsel pişmanlık olarak nitelendirilebilecek fırsat kayıpları yaşanmıştır (Vahdat, 2004, s. 57).

Batı modernizasyonu; aklın iki yönünü birbirine bağlayan özel bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmıştır. Yani, teknolojinin ortaya çıkışıyla “araçsal akıl” ve bireysel özerkliğe ulaşmak için yapılan tüm yeni ve çağdaş araştırmaların kaynağı olan “eleştirel akıl”. Asya ve Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu'daki modernleşme süreci, birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ancak Batı modernizasyonuna karşı çıkan ya da onunla yüzleşen başka bir modernlik türü de yoktur. Bu nedenle Batı ile ilgili sorgular, taklit etme veya hatta onu reddetme, bir iletişim ve temasın farklı yönleridir (Jahanbeglu, 2001, s. 9).

İranlı tarih uzmanlarına göre İran ile Batı arasında ilk düzenli ama sınırlı temaslar Safevi dönemine dayanmaktadır. Ancak 19. yüzyılın ortalarına kadar, Batının politik, ekonomik ve felsefi düşüncesinin uyarlanması veya taklit edilmesi için hiç bir özel program uygulamaya konmamıştır. Jahanbeglu'nun aktarımıyla Kamran Fani, bu gecikmenin nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“İlk kez Safeviler zamanında Batı medeniyeti ile ciddi bir şekilde tanıştık. Rönesans döneminde Batı, teknolojik olarak gerçekten güçlü değildi. Batının yeni şeyleri vardı ve onları sunabiliyordu. Ama bunun arkasında teknolojik tarzda bilimin gücü yoktu. Ancak, Kaçar döneminde Batı ile olan ilişkimiz Safevi zamanına göre tam tersi bir vaziyetteydi. Kacar döneminde kuvvetli, baskın, güçlü ve arkasında silah gücünü de tutan bir Batıya rastladık ve meseleyi burada ciddiye aldık. İlk seferde rahatça kendimizi görmezden geldik, fakat ikincisinde, Batı'nın nasıl bu kadar güçlü olduğunu anlamaya çalışıyorduk” (Jahanbeglu, 2001, s. 107).

İran-Rusya savaşlarının sona ermesinden sonra 1906 Meşrutiyet devrimi ile Batı'nın düşünce tarzının ve geleneklerinin gelişi İran'a yeni boyutlar kazandırmıştır. Aslında, İran'ın modern dünyaya girişinin başlangıcı, İran'ın Rus birlikleri karşısında aldığı üzücü yenilgi sonrası Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) gibi iki anlaşmanın imzalanması ile olmuştur (Jahanbeglu,2001, s. 107).

Her ne kadar Kaçarlar döneminde kadınlara yönelik devletin doğrudan modernleşme politikaları olmasa da Kaçarların iktidar dönemi, Batı'da daha sonraki dönemlerde İran'da etkileri görülecek olan kadın hareketlerinin yaşandığı döneme denk gelmektedir. Modernleşme çalışmaları Kaçarların son dönemlerinde başlamak üzere

dönemin siyasal koşulları ile bağlantılı olarak Rıza Pehlevi ve Muhammed Rıza Pehlevi döneminde yoğunlaşmıştır (Çevik, 2015, s. 17).

İran'da da diğer Asya toplumlarında olduğu gibi reformist ve modernist fikirlerin ana odağının hükümet sistemi olduğu ve ilk yenilikçilerin ülkenin idaresinden sorumlu yöneticilerden ve bakanlardan oluştuğu belirtilmelidir (Adamit, 1986, s. 164). İranlıların, özellikle de İranlı seçkinlerin Batı modernliği ile belki de kültürü ile tanışmasının başlangıç noktası İran-Rus savaşı ve İran milli gururunun modern rasyonalite karşısındaki başarısızlığıdır. Bu başarısızlık, İranlı aristokrat ve seçkinler arasında bir öz farkındalık durumu yaratmış ve İran'ın Batıya kıyasen araç ve teknolojik açıdan geri kalmışlığı hakkında bilgilenmesini sağlamıştır. Reformlara duyulan ilk ihtiyaç hissi Abbas Mirza zamanında, sonraki dönemlerde ise Sepahsalar²⁶ ve Amirkabir²⁷'in dönemlerinde gerçekleşmiştir. Reformlarda edinilmesi istenen asıl mesele, İran ordusunun modernleşmesi ve İran seçkinlerinin yeni bilim dalları ile tanıştırılmasıdır. Bu modernleşme ve rasyonalizm süreci iki şekilde gerçekleştirilmiştir: Bir yandan, Avrupa'ya Mirza Saleh gibi öğrencileri gönderip yerleştirmek, diğer yandan Avrupa eğitim sistemine ait unsurları tanımak ve yabancı danışmanları Dar Al Funun gibi yeni okullar kurmak amacıyla İran'a davet etmektir. Abbas Mirza'nın babası, Feth Ali Şah'ın İran'ın gelişmemiş olması hakkındaki ilgisizliğini gördüğü için bir dizi reformla ordudaki bu geri kalmışlığı telafi etmeye çalışmıştır. Önce Avrupa ülkelerine elçiler göndermiş, sonra da Fransız ve İngiliz askeri uzman ve danışmanlarından yardım istemiştir. En önemli adımlarından biri Tebriz'i siyasi ve ekonomik reform merkezine dönüştürmek olmuştur. Bu yüzden, bu bölgeye yeni fabrikalar ve bir matbaa kurulmasını emretmiştir. Aynı matbaada 1825-1829 yılları arasında, Büyük Peter'in hayatı ve Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşünün tarihini içeren çok sayıda Avrupa kaynaklı kitap basılmıştır (Nafisi, 1987, s. 222).

Abbas Mirza, 1827 de Avrupalıların Tebriz'e gelmelerini ve Batı geleneklerini ve alışkanlıklarını İranlılara öğretmelerini istemiştir (Nateg, 1996, s. 23). Ondan önce Abbas Mirza, bir dizi İranlı öğrenciyi Avrupa'ya göndermeye karar vermiş ve bu nedenle 1818 yılında Büyük Britanya büyükelçisi Sir Harford Jones'tan İngiltere'ye döndüğünde, hem

²⁶Adı: Mirza Husain GHazvini, Lakabı: Sepahsalar. 1835-1837 yılları arasında Nasıreddin Şah'ın başkatipliğini yapmıştır.

²⁷Adı: Mirza Muhamed Taki Han Farhani, Lakabı: Amirkabir. 1848-1852 yıllarında Nasıreddin Şah'ın başkatipliğini yapmış ve Dar Al Funun okulunun kuruculuğunu üstlenmiştir.

kendileri hem de ülkeleri için faydalı bir şeyler öğrenebilsinler diye iki İranlı genci de yanında götürmesini istemiştir (Jahanbeglu, 2001, s. 13).

Kısa bir süre sonra beş kişilik bir grup daha yurt dışına gönderilmiştir. Bu beş kişi içinde hiç şüphesiz en dikkat çekici kişi, Oxford'da okuyan ilk İranlı ve ilk İran gazetesini yayınlayan Mirza Saleh BiGoman olmuştur. İngiltere'de kaldığı süre boyunca, Avrupa tarihi ile İngiliz hükümetinin doğasını ve yasalarını ayrıntılı bir şekilde anlattığı bir anı gazetesi yayınlamıştır. Kendisi bu konuda, “İngiltere'nin tarihini yazmamdaki niyet, kralların hayat hikayesi değil, belki bu ülkenin nasıl ilerlediği hakkında konuşmak” demiştir (Adamit, 1961, s. 27). Mirza Saleh'in görüşüne göre, İngiltere “Özgürlük Vadisi” dir. Ayrıca Mirza, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi ile Vatikan ve Papa hakkında da detaylı bilgiler vermiştir (Behnam, 1972, s. 27). Mirza Saleh de o zamanki diğer iyi eğitimli İranlılar gibi, 19. yüzyılda hukuk devleti ve Avrupa ülkelerinin gelişmesinden büyük ölçüde etkilenmiştir (Jahanbeglu, 2001, s. 14).

İkinci modernite yükselişi ve ilerleme arzusu, Nasıreddin Şah'ın hükümdarlığı ile başlamış ve hızlanmıştır. Abbas Mirza'nın modernleşme politikası, Batılı uzmanları İran'a çekmiş ve Kaçar hükümetinin ileri gelenleri tarafından modern Batı'yı tanıma arzusu baş göstermiştir. 1811'den 1851'e “Dar Al Funun'un kuruluşuna kadar Kaçar hükümeti düzenli aralıklarla 29 İranlı genci batıya göndermiştir. 1841'de Amirkabir, askeri teknikler, tıp, geometri ve madenciliğin öğretildiği, Dar Al Funun adında bir teknik okul kurmuştur. Bu okul, Aralık 1851'de Amirkabirin katledilişinden 13 gün sonra açılmıştır. Bu coğrafya da Dar Al Funun, İstanbul Politeknik'ten sonra bu alanda açılan ikinci okul olmuştur (Jahanbeglu, 2001, s. 15). Dar al-Funun, İran gençliğinin entelektüel ve Avrupai tarzda fikri değişim ve gelişmeleri takip edebileceği bir kurum olarak görülmüştür. Bu okulun modern yapısı 1906'da Meşrutiyet Devrimini yapan seçkinleri yetiştirmede çok etkili olmuştur. Okul, 1892 ve 1893 yıllarında Askeri Okul ve Tıp Okulu gibi diğer modern kurumların kurulması için de bir ön ayak olmuştur. Ayrıca Dar al-Funun'unda birçok eser Batı dillerinden Farsçaya tercüme edilmiştir. Bu hususta özellikle, "Darwin Türlerinin Kökeni" ve "Descartes Metodunda Konuşma" Taki Khan Ansari tarafından çevirisi dikkat çekmektedir (Jahanbeglu, 2001, s. 15).

Avrupa'ya üç kere seyahat eden Nasıreddin Şah bu gezileri ile ilgili seyahatname yazmıştır. Bu seyahatnamelerde Nasıreddin Şah modernitenin tüm yönlerini beğenmediğini

belirtmiştir. Siyasi duruma değinmesi ve demokrasinin ve o toprakların endüstriyel gelişimini anlatması, siyaset meselesi ile önemli bir ilişkinin hedeflendiğini göstermektedir (Milani, 2008, s. 136).

Nasıreddin Şah'ın tutarsız eğilimleri ve modernite deneyiminin tarihi karmaşıklığı İran'da, özellikle Şah'ın Avrupa'ya yolculuğu zamanında görülmüştür. Kaçar seçkinleri, Batı'nın gelişimlerini hayranlıkla izlerken seyahatnamesinde şaşkınlık belirtisi olarak bu gelişimi cennet olarak nitelendiren Şah için de durum pek farklı olmamıştır (Milani, 2008, s. 136).

Nasıreddin Şah, İran'a döner dönmez kraliyet yazın ve çeviri kurumunun kurulması için talimat vermiştir. Etemad ol-Seltene başkanlığındaki bu kurumun amacı, bir grup tercüman, metin yazarı ve araştırmacı aracılığı ile Batı edebiyatı, tarihi ve felsefesi ile ilgili metinleri çevirmektir (Jahanbeglu, 2001, s. 17). Batı kültürünün etkisi ve İran'daki siyasal fikirlerin ve kentleşmenin gelişimi, bu dönemde oldukça belirgin olmuştur. 1872'de Nasıreddin Şah, Safevi döneminden kalan Tahran'ın eski kalesini yıkmaya karar vermiştir. Bu eylem, sosyal ortamın dış görüntüsünü değiştirmiş ve sorunları derinlemesine ele almıştır. İran'da modernizasyon uzun bir süre sadece bir veya iki göstergenin mevcudiyeti ile sınırlı kalmıştır. Bu göstergelerden birisi; eski duvarları yıkıp bunun yerine daha güzel duvarların inşası şeklinde olmuştur. Bu eylem, modern bir şehir inşası için atılmıştır. İkinci gösterge ise; modern bir kentin oluşması için toplumsal dönüşüme de ihtiyaç olduğunun kabul edilmesidir (Jahanbeglu, 2001, s. 66).

Yurtdışına öğrenci gönderme ile İranlıların Avrupa devletlerine gidip gelmesi, İran'da modernleşme sürecini takip eden bir aydınlar grubu oluşturmuştur. İranlı birinci nesil entelektüeller, İran'ın modernize edilmesinin tepeden başlaması gerektiğine inanmıştır. Bu inanç, esas olarak iki ana sebepten kaynaklanmaktadır: Birincisi; reformistlerin çoğunun seçkinlerden olması ve diğer sebep de birçoğunun zamanının politik ve sosyal inşasına doğrudan dâhil olmasıdır. Onlar, ne kitlelerin, ne ulemanın ve ne de geleneksel sistemlerin gücüne inanmışlardır (Jahanbeglu, 2001, s. 177).

Henüz modernleşmeye hazır olmayan İran için Batı ile yapmış olduğu temaslar onun siyasal düşüncesinde değişimlere neden olmuştur. Ayrıca aynı dönemde birinci nesil aydınlar İran'a Meşrutiyet sisteminin gelmesini talep etmişlerdir. Onların ortak düşüncesi, İran'ın devamı için dini ve tarihi gücüne güvenmenin yeterli olmadığıdır. Bu nedenle,

ilerleme ve gelişme kavramlarını acilen yeniden biçimlendirme ihtiyacı, ilk nesil aydınların eserlerinde açıkça görülebilmektedir (Jahanbeglu, 2001, s. 177).

O dönemde İran'da ilk nesil aydınların siyasi sistemi reform etme arzusu, gizli dernek ve meclislerin kurulmasından başka bir şey için değildir. Fakat bu mütevazı değişim çerçevesinde bile, sosyal sınıflar ve din adamları tarafından desteklenmemişlerdir. Bu aydınların çoğu İstanbul, Kafkaslar, Kahire ve Kelkette dâhil olmak üzere pek çok denizaşırı merkezlerde çalışmış ve faaliyetler yürütmüşlerdir (Adamit, 1961, s. 99).

Nasıreddin Şah döneminin sonuna doğru gerçekleşen önemli olaylardan birisi İranlı kadınlarında aktif bir şekilde katıldıkları “Tütün Boykotu” olmuştur. 1890'da Şah'ın tütün üretim, satış ve ihraç tekeli imtiyazını, Reji²⁸ anlaşması ile Talbot adlı bir İngiliz şirketine devretmesine toplumun birçok kesiminden kişiler tepki göstermiştir (Djalili ve Kellner, 2011, s. 30). Tütün boykotu, Meşrutiyet Devrimi için bir başlangıç olmuştur (Lombton, 1983, s. 254-306). Nasıreddin Şah, tütünün boykot edilmesinden sonra ülkede daha fazla kısıtlama yaratmaya çalışmıştır. Reformdan kaçınmak, Dar el-funun büyümesini önlemek, yeni okul kurma yasağının getirilmesi, Akhtar ve kanun gibi bazı gazetelerin yasadışı ilan edilmesi, devlet burslarının kısıtlamaya çalışılması bu kısıtlamalardan bir kısmıdır (Abrahamian, 1998, s. 99). Bir diğeri ise Nasıreddin Şah'ın öldürülmesi olmuştur (Brown, 1997, s. 72). Nasıreddin Şah'ın öldürülmesi, modern düşüncelerin İran'a gelişini durdurmamıştır. Nasıreddin Şah'dan sonra yerine oğlu Muzaffereddin Şah tahta geçmiştir. Nasıreddin Şah'ın ölümü ve Muzaffereddin Şah'ın iktidara gelmesiyle İran tarihinde sosyal, ekonomik ve politik değişim alanında yeni bir çağ başlamış ve bu değişimler, nihayetinde 1906 yılında yapılan genel protesto ve Meşrutiyet devrimleriyle sonuçlanmıştır (Jahanbeglu, 2001, s. 180).

Muzaffereddin Şah, ekonomik zorluklardan çıkış yolu olarak 1902'de Rusya ile ürünlerinin İran'a girişini kolaylaştıran antlaşma imzalayınca toplumun birçok kesiminden

²⁸Nasıreddin Şah'ın 1890 da, İran'daki tütün üretimi, satışı ve ihracatı üzerine imtiyazını 15.000 lira nakit ödeme ile birlikte kârının yılda dörtte birini İran'a vermesi karşılığında, tekel olarak elli yıl boyunca Binbaşı G. F. Talbot ile yaptığı Reji anlaşması ile İngiltere'ye vermiştir (Varharam, 1988). Bunun sonucunda halk isyan etmiş ve Meşrutiyet hareketinden önce halkın en önemli toplumsal hareketi olmuştur. Bu protesto, Tahran tüccarları tarafından din adamları ile dayanışma içinde gerçekleşmiş ve Ayetullah Mirza Hassan Shirazi'nin tütün kullanımına karşı 1891 Aralık'taki fetvası ile doruk noktasına ulaşmıştır (Etemadolsaltane, 1969).

tepki almıştır. Bu kargaşa dönemine mali zorluklar, kötü geçen hasat, kolera salgını gibi sorunlar da eklenince 1906'da Anayasa Devrimi olmuş ve bu devrim anayasası erkek seçmenlerin oy kullanabileceği parlamenter bir monarşiye dönmüştür (Djalili ve Kellner, 2011, s. 34-35). İran hükümeti, Ruslardan aldığı kredi karşılığında mevcut ticari tarifelerin ve gümrük tarifelerin revizyonunu kabul etmiş ve gümrük oranını Rusya lehine düşürmüştür (Teymuri, 1953, s. 379). Kasrevi bu sözleşme hakkında şöyle söylemektedir:

“Bu antlaşma ve tarife tamamen İran'ın zararına olmuştur. Bu durumun sonucu olarak zaten çok az olan tekstil gibi üretim alanları yok olmuş, ticaret, tarım ve hayvancılık zarar görmüş ve en sonunda İran halkı eli kolu bağlı ve işsiz bir şekilde Kafkasya ve diğer yerlere göç etmişlerdir” (Kasrevi, 1985, s. 37).

Muzaffereddin Şah'dan sonra oğlu Muhammed Ali Mirza²⁹ 1907 yılında veliaht olarak tahta çıkmış ve İran'da yeni siyasi-sosyal değişim devri başlamıştır. Saltanat'ın ilk günlerinden “Muhammed Ali Mirza” ile meclis arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Muhammed Ali Mirza” gücünün sınırlı olmasını pek istememiştir. Bu yüzden iktidara geldiği ilk günlerden itibaren Meclisi sınırlandırma, hatta mümkünse başarısız kılma yollarına gitmiştir. Ancak meclis ve devletin hükümet yapısı üzerine yaşanan çatışması, asıl, anayasa tamamlayıcı maddesinin yazılmasından sonra başlamıştır. Bu tamamlayıcı maddenin iki ana kısmı vardır; ilk bölüm, “İnsan Hakları Beyannamesi, her bireyin kanun karşısında hak ve hukuk olarak eşitliğini, can-mal ve namus güvenliğini, keyfi tutuklama yasağını, basın yayın ve encümenler kurma özgürlüğünü” maddeler halinde garanti altına almıştır. İkinci bölüm ise kuvvet ayrılığını onaylamasına rağmen, yetkiyi icra kuvvetleri karşısında, yasama kuvvetlerine teslim etmiştir. Bu yüzden başbakan, bakanlar ve kabine üyelerinin gensoru ve azletme yetkisi, yasama kuvvetlerine verilmiştir (Abrahamian, 1998, s. 82).

Muhammed Ali Şah'ın meclisi topa tutması ile eyaletlerin ve velayetlerin yöneticileri Meşrutiyet encümenlerini görevden alarak diktatörlüğü yeniden faal hale getirmişlerdir. Haziran 1909'da Tahran fethedilmiş ve 16 Temmuz'da Muhammed Ali Şah Rus elçiliğine sığınmıştır. Eski meclis üyeleri, soylular ve rahiplerden oluşan Ulusal Meclis kurulmuş ve

²⁹VI. Kaçar padişahıdır. Muzaffereddin Şahın oğludur. 1907-1909 yılları arasında hükümsürmüştür.

Muhammed Ali Şah'ı padişahlıktan azlederek, 12 yaşındaki oğlu Ahmed Şah Kaçar'ı³⁰, İran Şahı olarak tahta çıkarmışlardır (Abrahamian, 1998, s. 91).

Sonuç olarak, kısa diktatörlük dönemi meclisin tekrar işe başlamasıyla sona ermiştir. Ancak bu sefer mecliste iktidar sahnesine gelen güçler, sosyal sınıf olarak öncekilerden tamamen farklı olmuştur. Politika sahnesi, 1906 devriminin ana güçleri olan entelektüel çevrenin veya tüccarların ve din adamlarının temsilcilerine kapalıyken, kabileler ve göçmenler için ise bir güç gösterisi alanı haline gelmiştir (Kasrayi, 2005, s. 330).

İran I. Dünya Savaşında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen ülke Rus, Osmanlı ve İngiliz kuvvetlerinin çatışmasına sahne olmuştur. Savaş, İran'ın çaresiz ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki bırakmıştır. Düşman orduları tarım ile elde edilen ürünleri ve hayvanları açık artırma ile satmışlardır. Su şebekeleri yıkılmış ve köyler boşaltılmıştır. İran, 1925'e kadar, savaş öncesi tarımsal üretim seviyesine geri dönememiştir (Tevvekoli, 1993, s. 183).

İran toplumunda 20. yüzyılın başlarında, egemenlik, düşünce özgürlüğü, güçler ayrılığı vb. gibi modernizimin bazı kavramları konuşulsa da İran, ekonomik ve sosyal açıdan daha geri kalmış bir ülke olmuştur. Batı ile yüz yıllık bir teması olmasına rağmen, ne teknoloji, ne de Batı'nın ideolojisi İran toplumu üzerinde derin etki yaratmamıştır. Bazı aydınların zihinleri Batı'daki gelişmelerden çok etkilense de İran toplumu özellikle teknoloji açısından değişmemiştir (Shajii, 1993, s. 388). Kasravi, İran'daki aydınlık hareketi ve kitlelerinin zayıflığını şöyle tanımlamıştır: “Ne yazık ki insanlara özgürlükçü adını verenler, bari bu açıdan onlara öğretmenlik yapsaydılar. Meşrutiyet ve meclisin doğru anlamını anlatamadılar, çabalayacakları bir yol açmadılar ve onlara bir ideal göstermediler” (Kasravi, 1985, s. 261).

Aslında İran, toplumsal yapısı gereği bu yeni hükümet politikasına tahammül edememiştir. İran toplumu, karmaşık sosyo-ekonomik, politik ve kültürel sorunlar yaşamıştır. Yabancıların karışması ve özellikle de bu sorunlara doğrudan dahil olmaları; bu karmaşıklığı daha çok arttırmıştır. Öte yandan, merkezi hükümetin zayıflığından dolayı iç hareketler ülkenin tümüne yayılmış ve ülkenin her bir köşesinde kabileler ve aşiretler isyan çıkarmaya başlamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı ile 1920 darbesi arasındaki dönemde İran halkı, büyüyen hükümet, iç hareketler ve yabancı güç çatışmalarına şahit olmuştur. Bu

³⁰VII. Kaçarpadişahıdır. Muhammed Ali Şahinoğludur. 1909 – 1925 yılları arasında hüküm sürmüştür.

güçlerin hiçbirisi ülke üzerinde tam bir otorite sağlayamasa da her biri diğerinin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir (Kasrayi, 2000, s. 389).

İranlıların modernite ile yüzleşmesinden doğan Meşrutiyet Devrimi, eksik bir devrim veya Farrokhi Yazdi'ye göre "şehit bir devrim" şeklinde ifade edilmiştir (1978, s. 92-93). Bu devrim, beklenen olumlu sonuçları elde edemeden ortadan kalkmıştır. Meşrutiyet öncüsü bazı aydınlar bile özgürlüğü başıboşluk ile karıştırmış ve kanunun, devletten ve herhangi bir kısıtlamadan kurtulma anlamına geldiğini düşünmüşlerdir. İran'daki Meşrutiyet hareketi demokratik bir hükümetin kurulmasından ziyade düzensizliğe ve kaosa yol açmıştır (Kronin, 2004, s. 29 - 30).

Ülkede bu karışık durum devam ederken, Ruslar'ın teşkil ettikleri Kazak ordusunda subay olan Rıza Hân, önce Harbiye Nâzırlığı ve ardından başvekilliği ele geçirerek (1923), Ahmed Şah'ı zorla Avrupa'ya göndermiştir. Rıza Han 1925 yılında topladığı kurucular meclisine kendini şah ilân ettirerek Kaçar hanedanlığına son vermiş ve 1941 yılına kadar mutlak yönetici olarak ülkeyi yönetmiştir (Mir Ahmadi, 2009, s. 190).

3.1.1. Kaçar dönemi kadınların sosyal durumu ve modernleşme

Kadınların ikinci cinsiyet olduğuna dair algı, sanayi devrimi ve onunla ilişkili toplumsal devrimlerin başlangıcına kadar tüm toplumlarda yaygın olarak sürmüştür. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 19. ve 20. yüzyıl olayları, endüstrinin gelişmesi ve kapitalist sistemin büyümesi sonucu olan hizmetle ilgili işlerin sağlanması, kadınların sosyal alandaki katılımlarını artırmış ve sahip oldukları yeni rolleri, evdeki geleneksel rolleriyle çatışmaya başlamıştır. Aynı zamanda erkekler de kadınların toplumsal açıdan artan katılımlarına karşı çıkmışlardır. Böyle bir ortamda Batılı kadınların mücadeleleri toplumsal karşılık bulmaya başlamış ve aktivistler, bu yeni toplumsal katılıma yasal bir görünüm vermeye çalışmışlardır (Zahed ve Khajenoori, 2005, s. 38).

Dünyada, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, kadınlar büyük ölçüde siyasi ve sosyal haklardan mahrum kalmışlardır. Reformist ve politik hareketlerde öncü olan ülkelere kadınların hedeflerine ulaşması yönünde olumlu ve faydalı bir adım atılmamıştır. Avrupa ülkelerinde kadınlara oy kullanma hakkı 20. yüzyılın ilk yarısında verilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da kadın hakları için farklı sosyal sınıfları da arasına alan bazı

hareketler ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl Avrupa toplumunda işçi kadınlar düşük ücretle, zor işlerde çalıştırılmışlar; burjuvalı kadınlar ise, tüm siyasi ve ekonomik haklardan yoksun bırakılmışlardır. Bu dönemde ayaklanma başlamış ve toplumun tüm sosyal kesimlerinden gelen kadınlar, söz konusu eylemler ile sıkıntılarını dile getirip haklarının çiğnendiğini gözler önüne sermişlerdir (Michel, 1993, s. 137). Ancak, Avrupa’da 19. yüzyılda kadın hareketleri devam ederken İranlı kadınlar tarafından sergilenen hak arayışına dönük çabalar sınırlı ve etkisiz kalmıştır. İran toplumunda kadınların rolü yemek pişirmek, ev işleri ile uğraşmak, çocuklara bakmak ve bazen de tarım ve hayvancılık işleri ile uğraşmak şeklinde olmuştur. Şehirli kadınlar, kırsal ve kentsel yerlerde yaşayan kadınlara göre biraz daha imtiyaz sahibi olmuşlardır. Hatta saraylı kadınlar ve kabile kadınları önemli politik güçler dahi kazanabilmişlerdir. Bazı zengin, ekonomik ve sosyal açıdan etkili ailelerin kadınları, rahatlık ve sosyal refah açısından kendileri için daha iyi bir durum sağlayabilmişler ve kocalarının kararlarını etkileyebilmişlerdir. Ancak genel olarak, yoksul, zengin, kırsal, kentsel kısaca bütün statüdeki kadınların büyük çoğunluğu siyasi katılım eksikliği, düşük okuryazarlık düzeyi, erkeklere ekonomik bağımlılık ve onlara itaat zorunluluğu bakımından aynı durumda sayılmışlardır (Kedi, 2005, s. 134).

İran’ın antik dönemlerinde kadınlar, toplumda öneme sahip etkili bir sınıf olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar istila, savaş ve yönetsel mücadelelerle geçen siyasi geçmişin erkekler tarafından kaleme alınması, kasıtlı veya kasıtsız olarak kadınların toplumda sahip oldukları etkili rolün göz ardı edilmesine neden olmuşsa da kadınların İran tarihindeki etkili ve farklı rolü inkâr edilemez. Kaçar dönemi, İran tarihinin en önemli çağlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, İran’ın tüm altyapısında büyük değişiklikler gerçekleşmiştir. Yabancı ülkelerin İran’a girmesi, değişen ekonomi, geçmiş asırlardan gelen farklı siyasi ilişkilerle yaşanan değişiklikler bir arada düşünüldüğünde bu dönemin, çağdaş İran için farklı ve önemli olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu dönemde gerçekleşen önemli olayların büyük bir kısmı erkeklere atfedilse de kadınların bu dönemdeki rollerinin ve pozisyonlarının sosyal ve ekonomik gelişmeler üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ancak, kadınların İran üzerindeki etkisi, ülkenin ataerkil sosyolojisi yüzünden daha az dikkate alınmıştır. Kaçar döneminde kadınlar gizlice ve hatta erkeklerle birlikte, özgürlük ve bağımsızlık için mücadele etmiştir. Bu dönemde erkeklerin; okulların açılması, gazetelerin kurulması, toplulukların oluşturulması ve entelektüel hareketlerin

şekillendirmesi gibi değişiklikler sonrası sosyal, politik ve ekonomik hayata etkileri olduğu gibi, kadınların da Reji Talbot anlaşmasının iptali, Meşrutiyet Hareketi, anayasanın tamamlanması gibi hareketlerde, önemli etkileri olmuştur (Malah, 2006, s. 8).

Nasıreddin Şah döneminde İranlı kadınların mücadelesinde zirve noktası, halkın Kaçar döneminin zulmüne karşı ilk toplu adımı olan bütün ayaklanması olmuştur. Kadınlar, hareketin başından sonuna kadar Reji Sözleşmesi'ne karşı aktif bir faaliyet göstermişlerdir. Bu ayaklanmada İranlı kadınlar erkeklerle aynı ölçüde faaliyet göstermiş, bütün kullanılmasına alışmış olmalarına rağmen İslam alimi Mirza Shirazi'nin emriyle bütün kullanmayı bırakmışlardır. Bu ayaklanma, kadınları büyük ölçüde evlerinden çıkarmış ve onları, o çağın sosyal koşullarıyla tanıştırmıştır. Bu döneme ait hareketler incelendiğinde, bu hareketlerin çoğunda kadınlar tarafından sergilenen faaliyetin erkeklerden çok daha üstün olduğu görülmektedir (Motazed, 2000, s. 204). Bu süre zarfında, bir grup kadın sadece kendilerinin sergileyebileceği özel bir rol üstlenmiştir. Bu rol, harem kadınları ile padişahın hizmetkârlarının sözleşmeyi iptal ettirmelerine yönelik hareket etmeleri için baskı oluşturmaktır. Nasıreddin Şah halk ayaklanmasından ve genel grevlerden haberdar olduğunda, haremde mevcut davranışsal tavırlarında da değişikliklerin olduğunu fark etmiştir. Kadınlar, tüm kristal, porselen ve çamur nargileleri kırmıştır. Kadınlar tarafından sergilenen bu işbirliği ve ısrar, Şah'ı oldukça endişelendirmiştir (Azam Ghodsi, 1963, s. 187-188).

Bu vesileyle kadınlar, kendilerinin de erkekler gibi özgürlük ile ilgili düşünce ve kaygılarının olduğunu tüm nesillere ispat etmişlerdir (Delavar, 1995, s. 48). Söz konusu olaylar baz alındığında kadınların birçok alanda yaşanan haksızlıkları reddederek çoğu siyasi alanda etkisiz olmadıklarını ve aynı zamanda farkındalık yaratma noktasında İran tarihinin büyük bir parçası olduklarını açıkça ispat etmişlerdir. Bu dönemde otoriter despotizme, kadın haklarının ihlal edilmesine ve İranlı kadınların daha fazla izole edilmesine sebep olan her şeye karşı direnen ve İranlı kadınların evden çıkması ve topluma girmesini hedefleyen meşhur ve bilinçli kadınlar var olmuştur (Malah, 2006, s. 8).

Kaçar döneminde siyasi ve sosyal alanlarda varlıklarını gösteren kadınlar arasında üç tip hareket ve düşünce gözlemlenmektedir. Birinci grup kadınlar dini yaklaşımlarına yenilik kazandırmak suretiyle batılı kadınların bir bölümünü taklit etmiş, rahatlık ve özgürlük anlayışı doğrultusunda değişmeye çalışmışlardır. İkinci gruptaki kadınlar dini ideallerini

arayanlar ve üçüncü grup kadınlar ise batıda çoğunluğu oluşturan ana akımın öncüsü kadınların sahip olduğu hakları savunmanın doğru olduğuna inanmış ve bu bağlamda kadınların sosyal faaliyetlere etkin katılmasının onların sorunlarına çözüm olduğunu düşünmüşlerdir. Bu kategorideki kadınların tamamı da kendilerini Avrupalı kadınlarla kıyasladığında batının ideolojilerini, özgürlükçü-eşitlikçi düşüncelerini tanıdığında kendi yaşam koşullarını oldukça sorunlu bulmuş ve sorunlarının okuma yazma bilmemekten kaynaklandığını anlamışlardır. Bu sorunun çözümüne yönelik çeşitli hususlara ilişkin harekete geçmişlerdir. Bu hususlar arasında kültürel yönde arzu ettikleri değişimi yakalayabilmek adına kadın okullarının kurulması, kadın gazetelerinin oluşturulması, yasal-siyasi konularda makale yazılması, dernek ve kuruluşların kurulması gibi eylemler yer almaktadır. Nitekim bu girişimler yoluyla yasal engellerin kaldırılması için mevcut yasaların değiştirilmesi ve oy haklarının kazanılması için harekete geçmişlerdir (Favaran, 2001, s. 17). Bu dönemde kadınlar, dini gruplardan batı yanlısı özgürlükçü gruplara kadar ortak bir hareket başlatmışlardır. Kadınlar ilk defa sistematik ve gruplandırılmış bir şekilde toplumun sosyal katmanlarına nüfuz etmeye başlamışlardır (Salimi, 1994, s. 84).

Muzaffereddin Şah döneminde gerçekleşen Meşrutiyet Devrimi'ne kadınlar da dahil İran'ın bütün halkı katılmıştır (Kedi, 2005, s. 405). Kadınlar, Meşrutiyet hareketine karşı pasif ve ilgisiz tutum takınmamış, entelektüel ve ideolojik tartışmalara girmiş İran ve Avrupa'daki ortak fikirleri tanıyarak bu harekette çok etkili olmuşlardır (Ettehadieh, 1994, s. 55 - 59).

Meşrutiyet Hareketi, özellikle kadınlar arasında, yeni kuruluşların oluşumu için iyi bir temel oluşturmuştur. İlk kadın eğitim kurslarının oluşturulması ve idaresi kadınlar tarafından gerçekleştirilmiş ve bu da ilk sivil toplum örgütlerinin oluşmasına yol açmıştır. Kadın faaliyetlerinin amacı kendi örgütlerini kurmak ve İran toplumunun yönetimine katılmak olmuştur. Siyasi ve sosyal derneklerin oluşumu, Meşrutiyet döneminde en belirgin kurumsallaşma ve sivil toplum oluşumu faaliyetlerindendir. Başlangıçta erkeklere özel kurulan örgütlere zaman içinde kadınların da katılması, belirli kadın derneklerinin kurulmasına yol açmıştır. Bu derneklerin çoğu yarı-gizli ya da gizli olarak çalışmıştır. Meşrutiyet Devrimi döneminde kadınlar günün sorunlarını tartışmak için toplantılar ve seminerler düzenlemişlerdir. Okuryazar olan kadınlar, basın ve broşürlerden yararlanarak diğer kadınlara bilgi aktarmışlardır. Camiler, kadınların toplantılarını özgürce ve

sorunsuzca gerçekleştirebilecekleri en iyi yerler olmuştur (Akhtarş ve EbtehajShirazi, 1999, s. 138).

Meşrutiyet Devrimi sırasında siyasi alanın açılması bu dönemde yeterli siyasal alanın oluşması nedeniyle, İran toplumunun ekonomik ve sosyal açıdan modernleşmesi ve İranlı kadınların bireysel ve sosyal yaşam koşulları hakkındaki taleplerini yaymaları için fırsat sağlamıştır. Meşrutiyet Devrimi boyunca, kadınlar belirli taleplerde bulunmamış ve devrimin genel hedeflerine ulaşmak için erkeklerle birlikte hareket etmişlerdir. Zira Meşrutiyet Devrimi'nin hayata geçmesiyle durumun lehlerine döneceğini düşünmüşlerdir. Ancak, kadınları oy kullanma ve siyasi iktidara katılma haklarından mahrum bırakan ilk millet meclisinin seçim yönetmeliğiyle umutlarını kaybetmişlerdir. Bu mahrumiyete rağmen İran toplumunun modernizasyon zorunluluğu, kadınların haklarına kavuşma yolunda ilerlemelerine neden olmuştur. Nitekim, Meşrutiyet Devrimi'nde gerçekleşen olaylar, kadınlara evin sıkı ortamından çıkma ve sokaklara inme fırsatını vermiştir. Kadınların Meşrutiyet Devrimi'ne aktif katılımına rağmen, kadınların oy hakkı seçim yasası revizyonu ile ikinci meclis milletvekillerinin gündemine tekrar girmiştir. İran meclisinde kadınların oy kullanma hakkı bazı milletvekillerinin güçlü muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır (KHosropanah, 2002, s. 91). Nihayetinde bu talep onaylanmamış ve kadınlar, akıl sağlığı yerinde olmayan bireyler ve çocuklar gibi oy kullanma hakkından mahrum edilmiştir. Oy verme hakkından mahrum bırakıldıkları için gittikçe kendi meseleleri hakkında gerçekleştirilmesini istedikleri düzenlemenin önemini kavramışlardır. Bu bağlamda, 1868-1893 arasındaki yıllarda kadın hareketleri doruk noktasına ulaşmıştır (Sanasariyan, 2005, s. 70).

İran'ın yeni tarihindeki en önemli gelişmelerden biri, kadının toplumdaki sosyal ve siyasi haklarının dikkate alınması olmuştur (Sadr, 1978, s. 113).

3.2. Kaçar Dönemi Kadın Giyimi

Giysi, vücudu hava koşullarına karşı koruyan bir örtüdür. Bununla birlikte insanlar, iklim türüne, dini inanca, alışkanlık ve geleneklere, kültür ve medeniyet seviyesine, sosyal faaliyetlere göre farklı çeşitlerde ve renklerde giysiler giymişlerdir. Bu bağlamda, giysiler

sayesinde bazen tek bir söz bile olmadan, sadece görüntüyle kişilerin etnik, sosyal ve dini kimliğini öğrenebilmek mümkün olmuştur (Matin, 2004, s. 66).

Giyim, bir yandan dini, etnik, sosyal ve bölgesel kimliği tanımlarken, diğer yandan da mesleki, siyasi, dini, ekonomik, sosyal, ve sınıfsal statüyü de yansıtan önemli bir unsur olmuştur. Aynı zamanda giysi, cinsiyet ve yaş farklılıklarını da göstermektedir. Bu bağlamda, giysinin toplumsal sınıfların kimliğini oluşturmadaki sosyal ve kültürel işlevi, etnografik bir bakış açısıyla analiz edilebilir. Bir topluma ait geleneksel kıyafetlerde yer alan sembolik işaretlerin anlamını kavramak, o toplumun veya sınıfın sosyal ve kültürel davranışlarını da anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu değerlerin sosyal ve kültürel kimliği ile nesiller boyu tarihsel yaşamdaki sürekliliğini korumak önemlidir. Nitekim giysi de dil gibi toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Bir halkın dili değiştiği zaman kültürel kimliği de değişiklik göstermekte ve hatta yok olabilmektedir. Aynı şekilde bir toplumun geleneksel giysilerinin dönüşmesi, o toplumun kültürel kimliğini de değiştirebilmektedir. (Shahri, 1988, s. 20).

Bu bilgiler dikkate alındığında giyimin bütün yönleri ile incelenmesi sadece tarihsel gelişimini gözlemlemek için değil, aynı zamanda her sosyal grubun alışkanlıkları ve gelenekleri açısından da önemlidir. Giysi çeşitleri, renkleri, dikişleri ve süslemeleri gibi çeşitli unsurlar, toplumların kültürel, ahlaki ve manevi değer ve ölçütleri ile harmanlanmıştır. Bu yüzden, bir grup veya milletin ya da toplumun geçmişten günümüze kadar gelen giysilerinin tarihsel ve sosyal dönüşümünün incelenmesi, her sosyal gruptaki davranışsal, maddi ve manevi kalıpları tanımlamak için değerli bir zemindir. Araştırmacıların giysileri incelemesi, farklı etnik grupların giysi çeşitlerinin geçmişten günümüze kadar çevresel koşullara ve geçim şartlarına göre nasıl biçimlendiğini görmemiz açısından önemlidir. Araştırmacılar yapmış oldukları incelemeler doğrultusunda giyim ile ilgili bazı kriterler elde etmişlerdir. Örneğin geniş kıyafetlerin çöl iklimi ve aşırı sıcak havalar için daha uygun olduğu ve çevre koşullarına bağlı olarak geleneksel giysilerin daha açık renklerde olduğu yönünde bilgiler sunmuşlardır (Sharifi, 2002, s. 77).

Bir topluluğun giyim-kuşamını inceleyebilmek için, onların giyimle ilgili inançlarını; sosyal çevre ve tabiatla olan ilişkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tarih içinde değerlendirdiğimizde İran kültüründe giyim ve kuşamın yalnızca örtünmek özelliği yoktur. Giyim-Kuşam; kişinin toplumdaki konumunu, inançlarını, ait olduğu bütünün ve

bireyin duygularının da dışavurumudur. Bu dışavurum genellikle, biçimlerle, renklerle, sayılarla ve süslemelerle sağlanmıştır (Tansuğ, 1985, s. 5).

Giysiler, maddi kültür unsuru ve sosyal hayat boyunca kültürel, sosyal, etnik ve dini değerler ile birlikte, zaman zaman tamamen veya kısmen kültürel bir davranış olarak dönüşümler geçirmiştir. Bu değişikliklerin bazıları geçici, bazıları ise kalıcı olmuş ve insanların yaşamları için kültürel bir model haline gelmiştir. Ancak, giysi değişimlerinin kentsel toplumlarda, kırsal ve göçebe toplumlara göre daha fazla olduğu kabul edilmelidir. Giysi değiştirme ve şehirdeki modayı takip etme eğilimi ilk önce zengin sınıflar arasında söz konusu olmuş ve nihayetinde toplumun diğer sınıfları arasında yayılmaya başlamıştır. Bu durum ise; sınıflar arasında bazı ayrımlara yol açmıştır (Sheykhali, 1983, s. 182-200).

Bu bölümde, Kaçar dönemindeki kadın giysilerinin özellikleri ve değişimleri incelenecektir. Kaçar dönemi, İran'ın çağdaş tarihinin başlangıcı ve İran'ın modern dünyaya giriş dönemi olduğundan, Kaçar topluluğunun bilgi düzeyinde büyük değişiklikler olmuştur. İran ve Rusya savaşları, Avrupa heyetlerinin İran'ı ziyaret etmesi, tütün ve Meşrutiyet gibi çeşitli siyasi ve sosyal hareketlerin meydana gelmesi, basın ve okulların büyümesi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan modernleşme dalgası, toplumun ve özellikle kadınların farkındalığının artması, kadınların, bu çağın toplumsal hareketlerine doğrudan katılımlarının düşüncelerinde ve taleplerinde değişimlere neden olması dikkate alındığında, kadın hayatında yaşanan söz konusu değişimlerin giysilere de yansıdığı düşünülmektedir. Bu sosyal hareketlerin bazılarında olağan toplumsal taleplerle birlikte, kadın hakları ve giysileri konusunda talepler de ortaya çıkmıştır. Buna karşın, kadınlar tarafından verilen desteğe rağmen, ulema ve gelenekçiler tarafından sergilenen aşırı muhalefet yüzünden bu talepler karşılanamamış ve gerçekleşememiştir. Sonraki dönemlerde, Meşrutiyet devrimi ile birlikte geleneğin yapısında daha fazla değişiklikler söz konusu olmuş ve bu değişikliklerin sosyal sınıflara yayılması önce saraydan başlamıştır. Bu giysi değişikliği seyahatnamelerde ve dönemden kalan anılarda açıkça görülebilmektedir. İlk dönem Kaçar giysileri daha kapalı ve daha geleneksel olmasına rağmen, söz konusu değişikliklerin bir sonucu olarak dönemin sonlarına doğru daha yeni giysilerin varlığı gözlemlenmektedir.

Daha öncede belirtildiği üzere Kaçar dönemi kadın giysileri üç farklı dönemden oluşmaktadır:

- İlk dönem: Kaçar döneminin başından Nasıreddin Şah'ın yurt dışı seyahatine kadar olan dönem (1873),
- İkinci dönem: Nasıreddin Şah'ın seyahatinden Naseri döneminin sonu ve Muzaffari döneminin başına kadar olan dönem (1896),
- Üçüncü dönem: Muzaffereddin Şah döneminden, Kaçar dönemi sonuna kadar olan dönemdir (Gheibi, 2006, s. 548).

Bazı kaynaklar, Kaçar döneminde saraylı ve bazı bakımlı kadınların özel toplantılarda Avrupai tarzda kıyafet giydiklerini belirtmektedir. Kıyafet konusu, geleneğin yapısını değiştirdiğinden sonraki dönemlerde de temel alanlarından biri olmuş ve çağdaş İran'ın kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Babamoradi, 2001, s. 62 - 85).

Kaçarlar döneminin ilk yıllarında Muhammed Şah döneminin sonunda “Bab isyanı”³¹ kadınlar ve hakları konusunda yeni düşüncelerin belirdiği “Ovadan ovaya” olayını ortaya koyan yeni dini hareket oluşmaya başlamıştır. “Bedasht”³² hareketinde toplumdaki önceki konular (başta kadınlar ile ilgili konular olmak üzere) revize edilmeye başlanmış ve din adı altında Batı geleneğine uygun yenilikler ortaya çıkmıştır (Zahed ve Khajenoori, 2005, s. 38).

Bab, çeşitli çevrelerin maruz kaldığı mahrumiyet ve sorunları öğrenerek; Batı'daki sosyal düşünce ve toplumsal değişimleri tanıyarak; kadınlar da dahil olmak üzere toplumun problemlerini tespit etmeye ve onları kendisini takip etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bab'ın yeni fikirlerinden biri, kadınların inzivada kalmamaları gerektiği konusu olmuştur (Haeri, 1985, s. 90). Zarırtaj Qazvini, Bab hareketine katılan kadınlar arasında öne çıkmaktadır. Zarırtaj Qazvini, Bab fikirlerinin kadınlar arasında yayılmasında önemli faktör olmuştur. Bab'ın başörtüsüne önem vermemesi ise bazı kadınların dikkatini çekmiş ve hicaba verdikleri önemin azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, erkeklerin iki kadınla evlenmesini sınırlamak gibi birtakım Bab hükümleri, bazı kadınların bu mezhebe yönelme sebepleri arasında yer almıştır (Zahed ve Khajenoori, 2005, s. 105).

³¹1845-1847 yılları arasında Seyyed Ali Muhammed Bab aracılığı ile oluşan Babilikdini, İran'ın farklı kesim ve bölgelerinden destekçi bulmuş ve bu olay Hükümetin tepkisini çekmiştir.

³²Bab liderlerinin ilk ve en önemli toplantısı Bedasht'teydi. Devlet, Bab'ı Türkiye sınırına yakın olan Maku şehrinde hapsedmiştir. Bunun sonucunda 1848 ocak ayında, Babilerden oluşan bir grup Bedasht Bölgesinde toplanmış ve Babın söylediklerinin anlamı ve onu mevcut zorlu şartlarda nasıl kurtarabilecekleri konusunda istişare etmişlerdir (Zarandi, 1945).

Kaçar'ın ilk döneminde görülen kadın giysileri önceki dönemden çok farklı olmamış ve Zend döneminin devamı niteliğini taşımıştır. Önceki dönemin uzun kollu, yırtmaçlı elbiselerinin etek kısmı, bu dönemde örgü ve bant ile süslenmiştir. Bu pileli ve geniş elbiseler altın, gümüş veya mücevherli kemer ile kullanılmıştır. Bu dönemde Zend de olduğu gibi dantel ve şapka da baş süsü olarak kullanılmıştır.

Bu dönemde biraz basit olan kadın giysileri erkek giysilerinden çok da farklı görünmemiştir. Genellikle kadınlar, pamuk ve ipek kumaştan dikilmiş dar gömlekler giymişlerdir. Bu gömleklerin ön kısmını açan kadınlar boğazın altına bir kurdele veya düğme bağlamışlardır. O dönemin kadınları gerektiğinde şartlara göre gömlek üzerine sanbuse³³ kollu erkholegh³⁴ veya kısa kollu uzunluğunun duruma göre değişen “kalidje” giymişlerdir. O dönemde kadınlar, erkekler gibi geniş ve ayak bileğine kadar uzun pantolonlar (şalvar) giymişlerdir. Kadınlar, bu pantolonların üzerine onun bir kısmını ve kenarlarını gösteren geniş ve oldukça uzun etekler kullanmışlardır. Geniş olan bu pantolonlar genelde çizgili kumaşlardan yapılmıştır. Kaçar'ın ilk döneminde, kadın kıyafetinin Zend dönemi giysilerinden tek farkı; eteklerin Zend'e göre çok daha uzun olmasıdır. Hatta bu eteklerin kenarları yere kadar uzamıştır. Etek, pantolonu kapattığı için, bu dönemde pantolonlar önemini kaybetmiş, paçaları daralmış ve süslemeleri de azalmıştır (Serena, 1983, s. 67). Bu dönem de kadın giysileri önden açık, altın ve inci düğmelerle süslenmiş yakasız kısa elbise şeklinde görülmüştür. Zengin aileler için bu düğmeler altın ve inciden yapılmıştır. İpek kumaştan yapılan giysilerin bir kısmının yaka çevresine birkaç sıra inci zincir dikilmiştir. Genellikle bu elbiselere erkek pantolonuna benzeyen geniş bir pantolon ve “erkholegh” adlı kısa bir ceket eşlik etmiştir. En üst kısma “kalidje” adı verilen bel kısmında soldan sağa düğmesi olan önü açık yakasız bir elbise giyilmiştir. Başörtüsü olarak “charchad” adlı üçgen bir kumaş kullanılmıştır. (Masaharo, 1994, s. 60).

Söz konusu dönemde İran'a seyahat eden gezgin Olivier, kadın giysilerini şu şekilde tarif etmiştir:

“Ağa Muhammed Şah dönemindeki kadın pantolonlarının erkeklerinkine göre daha geniş olduğunu ve bacakların belli olmaması adına, içinde çok astar kullandıklarını belirtmiştir. Bel kısmından genişleyerek inen elbiseler, ipek ve başka kumaşlardan yapılmıştır. Elbisenin üzerine

³³Kola ekstra eklenen bir çeşit kol manşeti

³⁴Ceket

ise boyu dize kadar uzun ipek ve metal düğmeler ile bağlanan bir dış elbise giymişlerdir. Bele takılan telli kemer bazen basit altın veya gümüşten yapılmış bazen de mücevher ve kıymetli taşlar ile süslenmiştir. Ayrıca kemer yerine kaşmir veya yünlü başka kumaşlardan şallar kullanılmıştır. Bu şallara aynı cinsten, beyaz ya da gri astar kullanılmıştır “Asabe” (başörtüsü), “karzan” (diba kumaştan yapılmış yarım taç) ve “akalil” (başörtüler ve taçlar), itibar ve zenginliğe göre değişkenlik göstermiştir. Bu dönemde kadınlar, Avrupa’daki hemcinsleri gibi çeşitli şekillerde başörtüsü kullanmışlardır. Bu başörtüleri sırt kısmına ve omuza atılmış veya boğaz altına toka ile bağlanmış ya da boğaz ve baş çevresine sarılmış bir şekilde dizayn edilmiştir. Evin dışında kadınlar, kenarları süslemeli, bütün vücudu kapatan siyah ve mor çarşaf ile örtmüş, ayaklarına “chaghchur”³⁵ giymişler ve göz şeklinde iki deliği olan beyaz peçe kullanmışlardır. Kadınlar bu dönemde de eski dönemde olduğu gibi farklı çeşitte ve farklı renklerde yapılmış ayakkabılar giymişlerdir. Bunlardan rahat olanlarına “rahatı”, sandalet şeklinde olanlarına “nalın” ve ucu geriye doğru dönmüş olanlarına da “saghari” denilmiştir. Bu giyinme tarzı, yaklaşık Nasıreddin Şah’ın Avrupa seyahatine kadar aynı şekilde devam etmiştir” (Olivier, 1992, s. 562-569).

Görsel 3.3. Feth Ali şah döneminden, bir kadın ve bir erkek (Gheibi, 2006, s.588)

İran’da bütünlük ve huzurun hakim olduğu Feth Ali Şah döneminde, çoğu konularda bir Rönesans ya da eski İran’ın yaşam tarzına dönüş söz konusu olmuştur. Ağa Muhammed Şah gibi oğlu Feth Ali Şah da Ahamenisve Sasani imparatorlarını taklit ederek taşlar

³⁵Şalvar

üzerine rölyefler yaptırmış ve Kiani tacı giymiştir. Kadınlara ve içkiye yoğun ilgisi olan Feth Ali Şah, kendine büyük bir harem kurmuş ve ülkenin gelirinin büyük bir kısmını hareme harcamıştır. Saraylılar ve zenginler de Şah'ı taklit ederek haremlerinde aynı şekilde yüklü paralar sarf etmişlerdir. Bu bağlamda kadınların yaşam tarzı ve kıyafetlerinde de bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır (Zaka, 1963, s. 79). Dönemden kalan belgeler, seyahatnameler ve resimler doğrultusunda haremde giyilen giysiler halkın giydiği giysilerden farklı olmuştur. Sokakta kadınlar vücutlarının tüm bölümlerini saklanmış ve hepsi aynı görünüme sahip olmuştur.

Sarayın önde gelen ressamlarından biri olan Golam Mehr Ali Mirza resimlerinde genellikle sarayın harem kısmında bulunan kadınları tasvir etmiştir. Feth Ali Şah, Mirzaya kendi portresini yaptırdığı gibi haremde en çok sevdiği kadınları da resmettirmiştir. Mirzanın resmettiği portrelerden bir tanesi olan “Papağan tutan kadın” 19. yüzyılın ilk çeyreğine aittir (Telman, 2013, s.70). Kadının giysisi ve mücevherleri, haremde önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu portre, Şah'ın genellikle sevdiği kadınların portrelerini yaptırırken, onların göğüslerinin şeffaf bir gömlek altından görünmesini istemesinden dolayı Şahın sevdiği kadınlardan birine ait olmadığını düşündürmektedir. Kadının transparan eteğinin altından desenli pantolonu dikkat çekmektedir. Açıkçası erotikten uzak olan bu portre, karakterin güzelliğini ve asaletini göstermektedir.

Görsel 3.4. *Golam Mehr Ali Mirza, “Papağan ve cariyeye” 19. yüzyılın ilk çeyreği (Telman, 2013, s. 70)*

İhtişam ve lükse düşkün olan Feth Şah sarayın iç dekorasyonuna, kıyafetlere ve mücevherlere büyük önem vermiştir. Feth Şah Avrupalı hükümdarlara özenmiş ve görkemli bir saray oluşturmuştur. Avrupa’dan giysi ve sanat eserlerini takas ve ticaret yoluyla İran’a getirtmiştir (Telman, 2013, s. 7).

19. yüzyılın ilk çeyreğine ait bu portre, Ermitaj Müzesi Pers koleksiyonunda yer almaktadır. Portrede gül ve şarap kadehini elinde tutan bir harem kadını tasvir edilmiştir. Kadının kınalı elleri dikkat çekmektedir. Kınalı eller ve transparan bir şekilde tasvir edilen gömlek kadının Şahın haremine ait olduğunu göstermektedir. Kadının desenli ceketinin yani Erkhaleghin önü açık ve kalça kısmı peşlidir. Ceketin yırmaçlı kollarından yeşil astar görünmektedir. Kadının transparan gömleği başa yerleştirmiş olduğu örtü ile uyumludur. Kadının desenli geniş ve uzun pantolonu dikkat çekmektedir. Giyside yer alan süslemeler ve kumaş desenleri ressam tarafından büyük bir hassasiyet ve beceriyle tasvir edilmiştir. Ayrıca sanatçı, farklı kumaş türlerinin önemliliğini iletme içinde büyük bir ustalık göstermiştir.

Görsel 3.5. “Cariye” 19. Yüzyılın ilk çeyreği (Telman, 2013, s. 75)

Aşağıda görseli yer alan portre 1845 Muhammed Şah dönemine aittir. Bu portrede ki kadının üzerinde yer alan oldukça gösterişli giysi, aksesuar ve ellerindeki kına, sarayda bulunan harem kadını göstermektedir. Rubandesini (yüz örtüsü) zarif bir şekilde kaldırmış olan cariye muhtemelen yakın zamanda hareme tanıtılan genç bir kadını tasvir etmektedir. Kadının üzerinde yer alan önü kısa arkası uzun geniş üstlük aynı zamanda kadının başını da örtmüştür. Kadının elbisesinde ve kollarında kullanılan farklı desenler giysiye zenginlik kazandırmıştır.

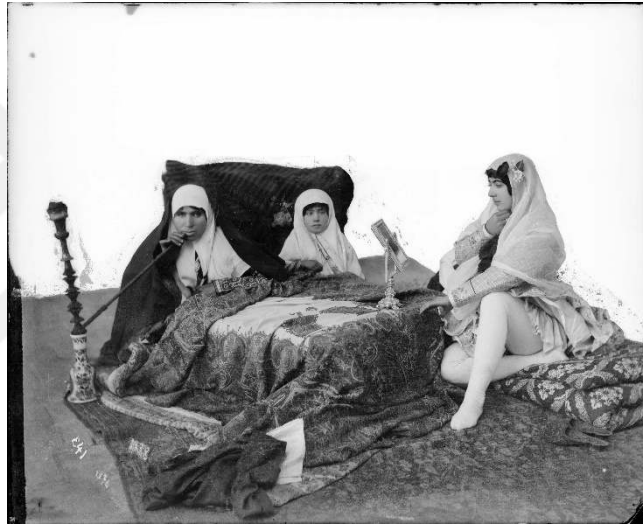
Görsel 3.6. “Peşesini açan cariye” 1845 (Telman, 2013, s. 77)

Hükümetin halk ve diğer ülkelerle arasında yaşadığı önemli gelişmelerin ortaya çıktığı dönem Nasıreddin Şah saltanatının özellikle ikinci yarısı olmuştur. Nasıreddin Şah, halkın yararına olacak reformist fikirlere karşı çıkmış, buna karşın, kadınların ve erkeklerin giyim ve yaşam tarzının Avrupalı tarzda değişmesine destek vermiştir. Avrupa seyahatinin en önemli sonuçlarından biri, sosyolojik anlamda birinci sınıfa özel çevrelerde kadın kıyafetlerinin değişmesi ve kadın örtülerinin ortadan kaldırılması olmuştur (Zahed ve Khajenoori, 2005, s. 38). NaserNajmi ‘Naseri Dönemi’nde Tahrân’ adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

“Nasıreddin Şah’ın Rusya’ya seyahatinde dar ve ince dokuma pantolon ile avuç içi kadar çok kısa etekler giyen parmak ucunda oynayan Petersburg’daki balerinleri görmesi, Şah’ın, harem kadınlarını bu tip kıyafetler giymeye teşvik etmesine neden olmuştur. Dar-ul-Khalafe³⁶ kadınlarının giyim modası her zaman Şah’ın hareminden çıktığı için bu moda, ilk önce sultanlar ve saraylı kadınlara ve sonra da diğer gruplara yayılmıştır. Bunun sonucunda, kadınlar içliklerini kısaltmaya başlamışlardır. Zaman içinde şık ve modern kadınların içşikleri, yavaş yavaş diz altına kadar yukarı çıkmıştır. Saray kadınlarının giyimlerindeki bu tip değişiklikler, o günün diğer hükümet kadınları veya toplumun üst sınıfları tarafından taklit edilmiş ve bu sınıfa hakim olan kültürel atmosferi değiştirmiştir. Bütün bunlar, Nasıreddin Şah’ın Avrupalıların yaşamının etkisi altında İran’ın görünümünü modernleştirmeye çalıştığını göstermektedir” (Tavana, 2001, s. 230).

³⁶ Kaçar döneminin başkenti olan Tahrana, verilen isim

Nasıreddin Şah, harem kadınlarının “chaghchurlarını” giymelerini bırakmaları gerektiğini, kısa pileli etekler giymeye başlamalarını ve saçlarını da basit beyaz başörtüleri ile örtmelerini istemesi sonucunda bu giyim tarzı yavaş yavaş harem içinden dışarıya doğru yayılmış ve üst kesim ailelerin kadınları ve kızlarının çoğu da bu tarz giysiler giymeye başlamıştır. Fakat bu giyim tarzı, topluma hakim olan dini atmosfer nedeni ile toplumun genelinde yaygınlaşmamıştır (Pourkarim, 2000, s. 570).

Görsel 3.7. Kaçar dönemi kadın giyimi ([http -8](http://8))

Kaçar döneminde, toplumun orta sınıfı arasında dinsel tutuculuk artmış ve kadınların giyim tarzı kapalı ve örtülü bir şekil almıştır. Kaçar döneminde kadınlar ev dışında çeşitli kumaşlardan yapılmış (baskılı pamuk, telis, kadife ve atlas) çarşaf giymişlerdir. Çok dayanıklı olan siyah veya mor ipek çarşaf da Yazd şehrinde üretilmiş ve zengin Kaçar kadınları bu çarşafın kenarlarını örgü ve gümüş ile süslemişlerdir. Daha sonra bu süsleme türü eskimiş ve yerine siyah çarşafın kenarlarına iki parmak genişliğinde mavi, kahverengi ve beyaz renkte süsleme yapmak yaygınlaşmıştır. Kaçar döneminde Bağdat'tan İran'a çok pahalı olan zengin kadınlara özel aba şeklinde çarşaf ithal edilmiştir (Shahshahani, 1995, s. 98).

Kasabalı kadınlar şehirli kadınlara göre kendilerini gizlemiş ve evden çok fazla dışarı çıkmamış ve daima örtünmüşlerdir. (Olivier, 1992, s. 570). Nasıreddin Şah döneminde

İran’da bulunan Japon büyükelçisi Yoshida Masaharu, kadın giysileri ile ilgili şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“Kadınlar sokakta çarşaf giyerler ve bu sayede vücutlarının tamamını örterler, sadece dantel peçenin arkasından gözlerini gösterirler. Sokakta İranlı kadınlara rastladığımızda yüzlerini çevirirler ve daha sıkı bir şekilde örtünürler. Burada olduğumuz birkaç ay içerisinde hiçbir kadın bize yüzünü bile göstermedi ve yüzlerini çarşafsız ve örtüsüz bir şekilde asla göremedik” (Vilez, 1989, s. 151).

Görsel 3.8. Çarşafı yüzü örtük İranlı kadın (Abrishami, 2017, s. 42)

İran’da, kadınların sosyal hayat içindeki konumlarına dair yabancı gezginlerin, büyükelçilerin yazdığı eserlerde birtakım bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler ve belgeler doğrultusunda o dönemde kadınların sokak giysisi olarak çarşaf kullandıklarını ve sadece gözlerini açıkta bırakıp bütün vücutlarını kapadıklarını ve erkeklerle göz göze bile gelmediklerini söyleyebiliriz.

Bu dönemde İran kadın giyiminde çok uzak olmayan yıllara göre şekil olarak birçok değişiklik yapılmış ve sosyal sınıflara bağlı olarak giysilerin kumaşlarında farklılıklar görülmüştür. Alt sınıfta mensup kadınlar basma kumaş giymiş, zenginler ise yumuşak ve işlemeli kumaşlar kullanmışlardır. Zengin kadınlar başörtülerinde genellikle keten ve ipek kumaşı tercih etmişlerdir (Wales, 1989, s. 151).

Kadın giyim tarzındaki değişim, kadınların statüsündeki yaşanan ilk değişikliklerden biri olmuştur. Nasıreddin Şah'ın saray kadınlarının giysilerinde Batılı kadınların giysilerine benzer tarzda değişiklik yapılmasını istemesi; Batı kültürünün benimsenmesini ve yavaş yavaş Batılı kadın giyim tarzının kullanılmasını sağlamıştır.

Aşağıda görseli yer alan portrede, zengin eşyalarla dekore edilmiş evin içinde yerde oturan yastıklara yaslanmış asil bir kadın tasvir edilmiştir. Daha Avrupai tarzda giyinmiş olan kadının pahalı giysileri ve mücevherleri asaletini ve servetini göstermektedir.

Görsel 3.9. Muhammed Hasan Han Urmiski, “Asil kadın” 1874, (Telman, 2013, s. 108)

Üçüncü dönemde, özellikle zengin sınıf arasında, batı tarzı ceket, etek ve elbise yaygınlaşmaya başlamıştır. Saray ile bağlantılı olan aileler bu giyim tarzını benimsemişlerdir. Dönemin zengin ailelerinden Muhammed Salih Baraghani'nin kızı Qurrat al-'Ayn diğer entelektüeller gibi örtüsüz olarak da görülmüştür (Azkia, 2003, s. 98).

Görsel 3.10. *Kaçar dönemin kadın dış kıyafeti (http-9)*

Bu döneme ait zengin kadınların dış kıyafetleri, ipek, yün, tafta ve atlas kumaştan; genellikle siyah, koyu ve açık mavi renklerden; vücudun tamamını örten tek tip çarşaflardan oluşmuştur. Alt sınıfa mensup kadınlar, genellikle çizgili veya çiçek desenli pamuklu kumaştan giysiler giymişlerdir. Ayrıca kadınlar çarşafların üzerine, yüzlerini örtmek için kare veya dikdörtgen, kumaştan yapılmış göz kısmı dantel olan peçe kullanmışlardır. Bu peçeler toka ile başın arkasına bağlanmış tarz ve malzeme olarak kişinin sosyal statüsünü göstermiştir. Kaçar döneminin sonunda, küçük ve kare şeklinde at kılından yapılmış peçe yerine geçen bir tür yüz örtüsü kullanılmıştır (Azkia, 2003, s. 98).

Bu dönemde aile ekonomisine katkıda bulunan kabile veya köy kadınlarının giysileri model olarak diğer kadınlara göre hareket kolaylığı sağlaması açısından daha rahat olmuştur. Bu kadınların giysileri bugünkü etnik giysileri oluşturmaktadır (Haezi, 1985, s. 43).

Kaçar döneminde çok fazla sosyal hayatta yer almayan kadınların hayatı kocaları, çocukları ve evleri çerçevesinde şekillenmiştir. Yaşam alanları ev olan kadınlar, toplumda meydana gelen değişimlerden oldukça uzak kalmışlardır. Böyle bir toplumda dinin önemli bir rolü olmuş, ailenin eğitim ve öğretim tercihleri cami, vaaz ve toplumun mevcut kuralları ve geleneklerine göre şekillenmiştir. Kapalı toplum hayatı süren kadınların bu şekildeki

yaşam tarzı giysilerine de yansımış ve vücut kıvrımları tamamıyla gizlenmiştir (Ebrahimnejad, 2008, s. 14).

Giysinin sosyal anlamı ve farklı renklerin özel etkisi, her toplumun kültüründe kabul edilen değerler dizisinden kaynaklanmaktadır. Renk seçiminin insanların ve içinde yaşadıkları toplumun kültürü ile yakın bir ilişkisi vardır. Bunun yanı sıra, giysinin rengi; cinsiyet, yaş, yaşam evreleri (çocukluk, gençlik ve yaşlılık) ve giyenin itibarı ve statüsü ile özel bir anlam bulur. Ayrıca, hiçbir söze gerek kalmadan giyenin; kibarlık, sosyal ve ekonomik itibar, yoksulluk veya zenginlik, yaşlılık, keder ve neşe, güç ve güçsüzlük, din ve inanç gibi özelliklerine ait niteliklerini yansıtır. Geleneksel toplumun kültürü, üyelerinin kıyafet türünü, giyme şeklini ve rengini belirler. Bu nedenle, kıyafetlerin rengi bazen toplum kültürünün ideal kavramlarını anlatırken, bazen de insani özelliklerini ve bireylerin aile, grup ve sosyal sınıftaki durumunu yansıtır (Ebrahimnejad, 2008, s. 14).

Renklerin bazıları; özellikle beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve sarı, İran halkı ve müslüman toplumlar arasında belirli anlamlar taşımaktadır. Örneğin, Emeviler döneminde, beyaz rengi hükümetin, siyah rengi hükümete karşı olanların ve yeşil rengi, Peygamber ailesinin ve Şii İmamlarının göstergesiydi. Rengin tarihsel bağımsızlık hareketlerinin tanıtılmasındaki rolü de dikkat çekicidir. İran'da İslami yüzyılların başlangıcından itibaren beyaz giyenler ve kırmızı giyenler olarak bilinen gruplar ortaya çıkmıştır (Elgar, 1980, s. 77).

Kutlamalar, bayramlar ve düğünlerde, mutluluğun bir işareti olarak, genellikle beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı renklerde kıyafetler giymişlerdir. Günümüzde İran'da kadınlar bu yüzden beyaz, rengârenk ve özellikle kırmızı renkli kıyafetler ile düğünlere katılmaktadırlar (Digar, 1987, s. 6).

İnsanlar, yas törenlerinde ve ibadetlerde genellikle siyah renkte giysiler giymişlerdir. Birçok gelenekte siyah renk, ölüm ve yas belirtisi olmuştur. Ancak dini törenlerde ve yas törenlerinde beyaz veya siyah giysi giymek, toplumdaki insanların geleneklerine, kültürüne ve renklere verdikleri anlamlara göre değişiklik göstermektedir (Marsulvand, 1999, s. 27).

İran'ın kabile ve göçebelerinin ise yas törenlerinde kederlerini göstermek için genellikle kadınlar; kıyafetlerinin bir parçasının siyah olmasına ve erkekler de siyah şapka takıp, siyah renkte giyinmeye dikkat etmişlerdir (Varharam, 1988, s. 58).

3.2.1. Kaçar döneminde üst bedene giyilen kadın giyimi

Bu bölümde kadın giysilerinde üst bedene (gövde) giyilen kıyafetler incelenecektir.

3.2.1.1. *Ceket*

Erkhalegh kıymetli bir kumaştan yapılan elbisenin üzerine giyilen, önü açık kısa bir cekettir ve çeşitli kolları bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanlardan bir tanesi Sanbuse (genellikle içinin kumaşı Erkhalegh'in kumaşından daha pahalı olan kolun üstüne eklenen üçgen şeklinde kol manşetidir) kol, diğeri; yandan yırtmaçlı kol ve ucu sivri bir şekilde biten koldur. Erkhalegh'lerin düğmesi olmasına rağmen takıların görünmesi için hiçbirinin düğmeleri iliklenmemiştir. Sanbuse'lerin kenar kısımlarına veya tamamına altın, gümüş iplikle yapılmış işlemeler kullanılmıştır. Bazı sanbuse'lerin uzunluğu dirseğe kadar çıkmış ve orada düşmesin diye küçük belirsiz bir düğme ile bağlanmıştır. Bu tür erkholegh'lere de "ErkhaleghChigen" adı verilmiştir. İşlemeler burada da kullanılmış ve ne kadar geniş olursa o kadar gösterişli olmuştur. Alt sınıf kadınlar altın işleme yerine nakış işleme kullanmışlardır (Sadian, 2005, s. 26).

Görsel 3.11. Sanbusekollu erkholegh örneği, 19. Yüzyılın ilk çeyreği (Gheibi, 2006, s.580)

Görsel 3.12. *Yırtmaç kollu Erkhalegh örneği (Gheibi, 2006, s. 557)*

Görselde ipek kumaştan yapılmış iç astarı pamuklu, New York Brooklyn Müzesi, İslam Dünyası Sanatları bölümünde sergilenen sivri kollu Erkhalegh örneği yer almaktadır.

Görsel 3.13. *Sivri kollu Erkhalegh örneği, 19. yüzyılın ortası (http-10)*

Bir diğer ceket türü ise “kalidje”dir. Yakasız ve önü açık olan kalidje’lerin boyu ve kolları uzundur. Başlarda uzunluğu ayak bileğine hatta ayakkabının üstüne gelecek kadar uzun olan kalidje’ler zaman içerisinde kısalarak ceket boyuna gelmiştir. Ön kısmı düğme ile kapanan kalidjenin insan bedenini olduğundan daha geniş gösteren büyük cepleri vardır. Kalidje kış aylarında kadife kumaştan dikilmiştir (Wishard, 1984, s. 32).

Görselde uzun kalidje giymiş Kaçar dönemi kadını yer almaktadır.

Görsel 3.14. *Kalidje örneği (Dalmani, 1976, s. 404)*

3.2.1.2. Gömlek

Daha öncede belirtildiği gibi Kaçar döneminin ilk zamanlarında Zend döneminden etkilenilmiştir. Bu döneme ait kadın gömlekleri boyun altından göbeğe kadar düğme ile kapatılmıştır. Genellikle bu gömlekler transparan ya da yarı transparan kumaşlardan yapılmış; yaka kısmı açıktır. Genel olarak bu dönem kadın gömleklerinin uzunluğu belin biraz altına veya kalçaya kadar inmiştir (Poulak, 1982, s.10).

Kaçar devri Muhammed Şah dönemine ait aşağıdaki görselde kadının göbeğinin altına kadar inen gömleğinin transparan olduğu gözlemlenmektedir. Bu tarz gömleklere döneme ait resimlerde ve minyatürlerde sıklıkla rastlanmaktadır.

Görsel 3.15. *Transparan Gömlek örneği, 19 yüzyıl (Gheibi, 2006, s. 551)*

Araştırmacı Scheler, İranlı kadınların gömleklerinin, kocalarının gömlekleri gibi oldukça kısa ve yakasız olduğunu belirtmiştir. Gömleklerin altın ve inci düğme ile boyuna bağlandıklarını ve kumaşlarının da ince işlemeli ipekten olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca genellikle yakaların çevresine üç sıra küçük inciler dikildiğini söylemiştir (2004, s. 54).

Bir diğer araştırmacı Poulak ise gömleklerin mavi veya pembe renkte işlemeli ince ve ipek kumaştan yapıldığını ve sadece göbeğe kadar geldiği için göbek kısmının tamamen çıplak kaldığını belirtmiştir. Altın veya ipekten, vücuda yapışan, önü açık şaldan yapılmış kısa bir korse giydiklerini döneme ait bazı resimlerde ise kadınların ince gömleklerinin göğüs kısımlarında yırtmaçlar bulunduğunu (muhtemelen emzirmek için) ve iki düğme ile omuz kısmından yakaya bağlandığını ifade etmiştir (Poulak, 1982, s. 13).

19. yüzyılın ilk çeyreği Feth Ali Şah dönemine ait bu görselde kadının çocuğunu rahatça emzirmesi için gömleğin göğüs kısmında iki yırtmacı olduğu görülmektedir.

Görsel 3.16. *Gömlek örneği (Gheibi, 2006, s.551)*

Kaçar devrinin ikinci döneminde bütün gömlekler daralmış ve kısalmıştır. Genelde ince pamuklu kumaştan altın veya gümüş iplikle işlenmiş ve alt kısmından kadınların göğüsleri görünmüştür. Bileğe kadar uzanan gömleklerin kol kısmında küçük düğmeler yer almıştır. Yaka açıklığının ise kesiği daralmıştır (Malah, 2006, s.90).

3.2.2. Kaçar döneminde alt bedene giyilen kadın giyimi

Bu bölümde kadın giysilerinde alt bedene (bacak) giyilen kıyafetler incelenmiştir.

3.2.2.1. Etek

Etek, bu dönemde yaygınlaşan giysilerden biri olmuştur. Kaçar hanedanlığının ilk döneminde kadın etekleri kısa bir süreliğine Zend eteklerinden daha uzun bir şekilde görülmüştür. Bu tip eteklere Şhalite denmiştir. (Kermani, 2005, s. 104).

Feth Ali Şah dönemine ait görselde çiçek desenli uzun eteği ile yere oturmuş bir kadın tasvir edilmiştir.

Görsel 3.17. Uzun etek örneği (Gheibi, 2006, s.552)

Ancak Nasıreddin Şah saltanatının son döneminde başlayan ikinci dönemde, kadın giyim tarzında dikkat çekici değişimler görülmektedir. İpek veya keten kumaştan tek renkli kat kat kısa etekler moda olmaya başlamıştır. Bu tip eteklere de tonban adı verilmiştir (Kermani, 2005, s. 104). 1880'lerde komutan olarak görev yapan Misl-Rüstem, tonbanı şöyle tarif etmiştir:

“Bu etekler aşırı geniş derecede geniş dikilir ve kumaş katları kemere toplanırdı; kemer bele değil kalçanın biraz altına takılırdı, Bu tonban’lar üst üste giyilmiş birkaç kattan oluşmuş ve oldukça geniş görünmektedir. Eteğin en alt kısmındaki tonban iki bacak arasına önden arkaya dolanarak bir çeşit kısa pantolon oluşturmuştur. Bu durum kadınlara özgürlük sağlamıştır” (Voytova, 2018, s. 269 - 271).

Bazı gezginler İranlı kadınların evde iki veya üç etek giydiklerini belirtmişlerdir. Bu etekler, Avrupalı balerinlerin üst üste giydikleri eteklerin bir taklidi olmuştur. Tonbanın en üst kısmının kolalı keten kumaştan yapıldığını ve kabarık olduğunu yazılarında ifade etmişlerdir. Eteklerin bir kısmında kemer yer almadığı için kadınların gevşek duran etekleri bellerinden aşağı doğru düşmüş ve göbekleri açıkta kalmıştır (Dalmani, 1976, s. 187).

Saray kadınlarının ve zenginlerin giydiği tonban’lar daha çok parlak ipek kumaştan yapılmış üzeri desenli ve süslemelidir. 19. yüzyılın sonuna ait bazı tablolarla Tonban’ların uzadığı görülmektedir. Bunlardan birisi Victoria & Albert Müzesinde sergilenen ressam İsmail Jaleyer’in tasvir ettiği “Semaver etrafındaki kadınlar” tablosudur (Voytova, 2018, s. 271).

Görsel 3.18. *Semaver etrafındaki kadınlar* (<http-10>)

Ev ortamında kadınlar, tonbanları çıplak bacakların, bazen kısa çorapların veya misafir kabulü sırasında farklı renklerde ki şalvarların ya da tayt şeklinde ki pantolonların üzerine giymişlerdir. Genellikle kadınlar ev içinde beyaz, mavi ve yeşil renklerde pantolonlar kullanmışlardır. Shalite ve Tonban'ların üstüne ise giysiyi tamamlayan dantel işlemeli hafif kumaştan yapılmış kısa gömlek ve ceket giymişlerdir (Voytova, 2018, s. 271).

Aşağıda görseli yer alan “Evde İranlı kız” fotoğrafı o dönem sarayın fotoğrafçısı olan Rus Anton Sevrugin tarafından çekilmiştir. Görselde kadının ev içinde çıplak bacaklarına tonban giydiği görülmektedir.

Görsel 3.19. “Ev içinde İranlı kız” Tonban örneği (Voytova, 2018, s. 267).

Anton Sevrugin’in 1895 yılında fotoğrafını çektiği bir diğer ev giysisi örneği ise “Ev Giysili İranlı Kadın” fotoğrafıdır. Victoria & Albert Müzesinde sergilenen fotoğrafta kadının kısa Tonban giymiş kısa çoraplı görseli yer almaktadır.

Görsel 3.20. “Ev Giysili İranlı Kadın” (<http-11>)

Madame Carla Serona, tonban ile ilgili şu bilgileri kaleme almıştır: "Sıradan kadınların ve hizmetçilerin elbiselerinin etek boyu üst sınıflardaki kadınlara göre daha uzun dikilmiştir". Madame Dieulafoy ise, tonban ile ilgili ilginç bir hususa değinmiştir: "İran'ın güneyine yaklaştıkça, tonban ve shalite'lerin uzunluğu da artmıştır. Tahran'da tonban'lar daha kısayken İsfahan'da dizlere kadar Şiraz'da ise ayak bileklerine kadar uzamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru tonbanlar, siyah pantolonlar ile giyilmeye başlanmıştır (Nurban, 1999, s. 87).

3.2.2.2. *Pantolon - şalvar*

Pantolon, birinci Kaçar döneminde Nasireddin şah saltanatının ortasına kadar uzun eteklerin altına giyilmiştir. Etekler, pantolonlara göre uzun olduğu için pantolonlar genellikle görünmemiştir. Bu yüzden pantolonların geniş paçaları zaman içinde daralmıştır. Bir süre sonra da etek içinde ki uzun geniş pantolonlar eteksiz olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kaçarların ikinci döneminde evlerin içinde "tonoke tonban"adında beyaz renkte dokuma kumaştan dikilmiş dar pantolonlar (tayt) bir Fransız tüccar ve eşi tarafından yaygınlaştırılmıştır (Burckhardt, 1986, s. 68).

Anton Sevrugin'in 1895 yılında fotoğrafını çektiği ev giysili kadının tonbanının altına "TonokeTonban" giydiği görölmektedir.

Görsel 3.21. Tonoke tonban giymiş ev giysili İranlı kadın, ([http – 11](#))

Bir diğ er pantolon çeşidi ise shalite ve tonbanların altına giyilen “chaghchur” adında, uzun, ayaklı bir şalvardır. Alt sınıfa ait kadınlar tonoke tonban yerine erkekler gibi siyah şalvar giymişlerdir. Ayrıca bu şalvarlar ikinci dönemde ortaya çıkan Tonbanların altına da giyilmiştir. Genel olarak ikinci dönemde kadınlar, soğuk mevsimlerde evde şalvar giymişlerdir (Burckhardt, 1986, s. 68).

Göbeğın alt kısmından bağlanan şalvarlar oldukça rahat, geniş ve uzun dikilmiştir. Bundan dolayı kadınlar bazen shalitelerini ve tonbanlarını şalvarlarının içine sokmuşlardır. tonbanların kabarık ve kolalı kısımlarının bozulmaması için çok dikkat etmişlerdir. Kadınların yürürken pamuklu veya yaylı tonban giydikleri belli olmuştur. Genellikle şalvarlarda mor, mavi veya f me rengi tercih edilmiştir. Ancak siyah renkte ki şalvarlar kadını daha zengin ve kibar göstermiştir (Serena, 1983, s. 37).

1880 yılına ait İranlı bir kadının yer aldığı fotoğrafta, kadın tonbanın altına siyah chaghchur giyerken görülmektedir.

Görsel 3.22. “İranlı Kadın”, Siyah chaghchur  rneğ i (Voytova, 2018, s. 267)

3.2.3. Kaçar döneminde baş ve yüz  rt leri

İran’da kadın giyiminin önemli bir parçasını oluşturan baş ve yüz  rt leri Kaçar döneminde çeşitlilik göstermiştir. Bu bölümde dönemin baş ve yüz örtü  eşitleri incelenecektir.

3.2.3.1. *Araghchini*

Küçük şapkalarla “Araghchini” adı verilmiştir. Kaçar saltanatının ilk döneminde kadınlar başlarına Zend döneminde giyilen ince tüylü veya mücevherlerle süslenmiş Araghchini şapkalar takmışlardır. Bu küçük şapkalar kadınlar tarafından Feth Ali Şah dönemine kadar kullanılmaya devam etmiştir. Dönemin minyatürlerinin birçoğunda araghchini adı verilen şapkaları görmek mümkündür. Rene Dalmani, araghchini ile ilgili şunları yazmıştır: “Zengin kadınlar evde çiçek işlemeli ve kakmalı araghchini kullanmışlar ayıca bu şapkaya dönemin popüler süslerinden olan mücevher ve kuş tüyü de takmışlardır. Genel olarak sultanlar ve zengin kadınlar, özel törenlerde çok çeşitte mücevherin yer aldığı araghchini’yi tercih etmişler, özel olmayan durumlarda ise daha az mücevherli olanını takmışlardır (1976, s. 183).

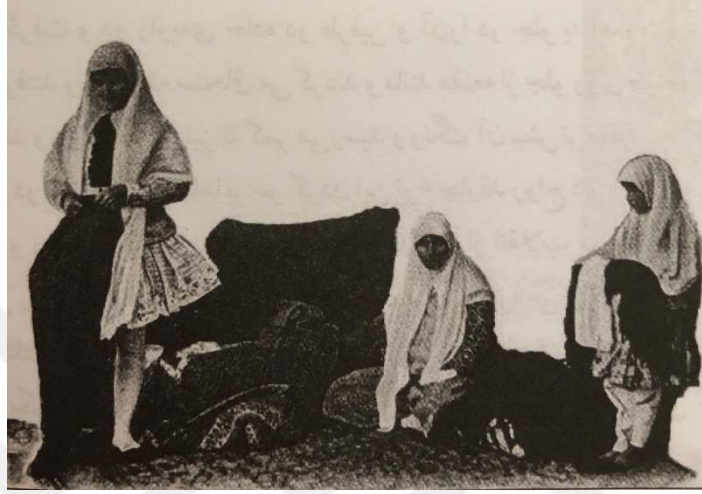

Görsel 3.23. *Araghchini örnekleri* (<http-12>)

3.2.3.2. *CHarghad*

Nasıreddin Şah döneminde shalite ve tonbanın yaygınlaştırılmasıyla charghad, ev içindeki kadınların en önemli başörtülerinden biri haline gelmiştir. CHarghadın örtünme şekli ise; dörtgen şeklinde ince ipek bir kumaş katlanır, üçgen hale getirilir ve üçgenin sivri kısmı arkaya iki ucu ise öne gelecek şekilde yüz çevresine sıkıca çekilir ve çenenin altından iğne ile bağlanırdı. CHarghad, göğüs ve omuzları örtecek şekilde bele kadar uzanmıştır. Genellikle arka kısımda bele kadar inmiştir. CHarghad’lar çoğunlukla beyaz renkte yapılmıştır (Ziyapour, 1968, s. 276). İslami devrimden sonra şehirli kadınlar bir nevi charghad’e benzeyen rusari adında başörtüleri kullanmışlardır. Bu örtülerin charghad’tan

farkı boğazın altına düğümlenerek bağlanmasıdır. Görselde charchad giymiş kadınlar yer almaktadır.

Görsel 3.24. *CHarchad örneği (Dalmani, 1976, s. 415)*

3.2.3.3. Çador

Çarşaf da denilen bir çeşit sokak giysisi olan çador; Farsçada çadır anlamına gelmektedir. İranlı kadının vücudunu tamamen kapatan, çok bol bir örtü olan çadorun Anadolu'daki çarşaftan daha farklı bir biçimi vardır. Tek parça halinde baştan ayağa kadar uzun olan çadorlara başın geçmesi için bir açıklık yapılmıştır. Daha sonra çador'un önüne bağcık dikilmiş ve giyildiği zaman bu bağ, çenenin altından bağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda çador'un ön kısmı açık hale getirilmiş ve bağlar serbest bir şekilde çadorun önüne dikilmiş ve giyildiğinde belin arkasına doğru bağlanmıştır. Önü açık çadorların ön kısmını tek eliyle kapatmak zorunda kalan İranlı kadınlara bu bağlama şekli büyük rahatlık ve kolaylık sağlamıştır (Michel, 1993, s. 137; Manzuraljedat, 2001, s. 287).

Görsel 3.25. *Çador örneği (http-2)*

Kaçar saltanatının birinci ve ikinci dönemlerinde yaşayan kadınların çarşafları baskılı pamuk, çadır bezi, kadife ve atlas gibi kumaşlardan yapılmıştır. Çadır bezinden yapılmış çizgili mavi ve kahve renkli olanları şehirde gece kullanıldığı gibi köylerde de kullanılmıştır. Bu dönemde Bağdat'tan İran'a zengin kadınlara özel değerli kumaşlardan yapılmış çadorlar ithal edilmiştir (Manzuraljedad, 2001, s. 287) .

Zengin kadınlar Yezd şehrinde üretilmiş çok dayanıklı olan siyah veya mor renkte çador'ların baş çevresini boncuk, gümüş payet ve mücevher ile süslemişlerdir. İleriki zamanlarda bu çadorların kenarlarına iki parmak genişliğinde mavi, kahverengi ve beyaz renklerde süslemeler yapılmıştır (Manzuraljedad, 2001, s. 287).

Görsel 3.26. *Kaçar dönemi kadın çador örneği (http-13)*

3.2.3.4. *Rubande*

Rubande (yüz örtüsü), kadınların sokak giyiminin önemli bir parçası olmuş ve çarşafı bir arada kullanılmıştır. Aynı zamanda bu parça hicabın da tamamlayıcısı olmuştur. Rubande 60-70 cm genişliğinde beyaz renkte pamuk kumaştan yapılmış, kadının yüz ve göğüs kısmını örtmüştür. Bu yüz örtüsü gümüş, altın veya mücevher tokalarla ya da kancalarla başın arkasına takılmıştır. Yüz örtüsünün ön kısmında, kadının önünü görmesini sağlayan yaklaşık 17cm genişliğinde ve 9 cm uzunluğunda tül bir kısım yer almaktadır. Ayrıca rubande'lerin bir kısmının ucuna altıgen veya dikdörtgen ipek saçaklar eklenmiştir. Ancak bu işlem hem zor olduğu hem de ayrı bir yetenek gerektirdiği için bazı kadınlar tarafından gelir kaynağı olarak yapılmıştır (Zaka, 1963, s. 79).

Görsel 3.27. *Rubande ve kenarı desenli çarşaf örneği (Zaka, 1963, s. 44)*

Görsel 3.28. *Rubande örneği (http-13)*

3.2.3.5. *Niqab*

Kaçar döneminin sonlarında siyah çarşaf ile birlikte giyilen siyah renkli, gözler hariç yüzün tamamını kapatmaya yarayan bir çeşit örtü peçedir (Zaka, 1963, s. 79).

Görsel 3.29. Niqab örneği (<http-2>)

3.2.3.6. *Ayakkabı*

Kaçar Hanedanlığının ilk dönemlerinde kadınlar yeşil, kırmızı ve mavi renkte “Saghariler” kullanmıştır. Saghariler renkli deriden, topuk kısmı kapalı ucu geriye dönük bir ayakkabı çeşididir.

Görsel 3.30. *Saghari örnekleri (http - 14)*

Bu dönemden kalan birçok resim ve fotoğraf kadınların ayakkabılarının alçak topuklu ve arka kısmının yarım açık olduğunu göstermektedir. Ancak bu şekilde topuklu ayakkabılar kadınların yürümelerini zorlaştırmıştır. Avrupalıların İran’a girmesi ve saraylılar ile irtibata geçmesi ile siyah parlak deriden yapılmış Avrupai tarzda açık ayakkabılar moda olmaya başlamıştır. Tahran’da yaşayan zengin kadınlar, bu Avrupai tarzda ki ayakkabıları giymiş ancak diğer şehirlerde özellikle de İsfahan’da renkli kırmızı veya sarı koyun derisinden yapılmış ucu geriye dönük topuklu arkası açık ayakkabılar giyilmiştir. Madame Carla Serena bu ayakkabılara topuklu terlik adını vermiştir (1983, s. 37). Ostad Zaka, bu ayakkabıları “Ghandedar”olarak ifade etmiştir (1963, s. 79). Evlerin içinde kadınlar genellikle altın işlemeli veya inci süslemeli kadifeden yapılmış “Papush”adı verilen rahat ayakkabılar giymişlerdir. Papush genellikle inci payetler ile süslenmiş kadife kumaştan yapılmıştır (Serena, 1983, s. 37).

4. PEHLEVİ DÖNEMİ KADIN MODERNLEŞMESİ VE KADIN GİYİMİNE ETKİLERİ

4.1. I. Pehlevi Dönemi ve Kadının Sosyal Durumu

1925-1941 yılları arasında İran şahı Rıza Şah, Kaçar Hanedanı'nın son şahı olan Ahmed Kaçar'ı devirerek Pehlevi Hanedanlığını kurmuştur.

Kaçarlar döneminde başkent dışında varlığını göstermemiş olan devlet, Rıza Şah döneminde merkezileşmiş bir devlet olarak varlığını devam ettirmiştir. Rıza Şah için devletin merkezi otoritesi ve modernleşme politikalarının uygulanması büyük önem taşımış ve onun ideolojik dağarcığında öne çıkan şey düzen, disiplin ve devletin kudreti olmuştur. Rıza Şah Hudâ (Tanrı), Şah ve Mihan (Anayurt) gibi üç kavramı devlete kazandırmıştır (Abrahamian, 2008, Aktaran, Çevik, 2015, s. 20).

Rıza Şah'ın en önemli amaçlarından biri “güçlü, birliğini sağlamış, merkezden yönetilen, modern ve gerçekten bağımsız, topraklarını korumaya muktedir ve ülkede düzeni sağlayabilecek bir devlet yaratmak olmuştur (Djalili ve Kellner, 2011, s. 68). Dolayısıyla Rıza Şah için İran toplumunun modernleşmesi önemli bir devlet politikasıdır. Ancak Şah devlet yönetiminde aldığı askeri eğitimin de etkisiyle sert bir tarz seçmiştir (Djalili ve Kellner, 2011 Aktaran, Çevik, 2015, s. 21).

Şah, modernleşme politikalarını uygularken bir bakıma da kendi rejiminin devamlılığı için sadık bir seçmen grubu yaratmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek için kültürel anlamda bazı uygulamalar yapmıştır. Örneğin Sazeman-e Parvaresh-e Afkar (Düşünce Gelişimi Enstitüsü) ve Sazeman-e Tablighat (Propaganda için Enstitü) kurmuştur. Bu kurumların görevi, modernite ile milliyetçiliği ve Şaha bağlılığı, gazeteler, dergiler, vatansever müzikler, tiyatrolar, radyo programları, konferanslar ve kitaplar aracılığıyla yaymak olmuştur (Afary, 2009: 147).

İran toplumunda sosyal ve politik süreçlerin şekillenmesinde erkekler hep ön planda yer alırken kadınlar ise daha çok perde ardında kalmıştır. Buna rağmen kadınlar genellikle ülkede yaşanan toplumsal karışıklık ve kriz ortamlarında varlıklarını hissettirmişlerdir. Çağdaş İran tarihinde yer alan kadınların toplumsal rolünün kendilerinden önceki dönemlerde yaşamış kadınlardan daha güçlü olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte bu dönem içerisinde de sınırlı kalmıştır. Kadınlar bu dönemde de politik hareketleri

başlatan ve sürdüren konuma sahip olmamışlardır. Kadınların kendilerini tam anlamıyla ifade edebildikleri ve topluma katılabildikleri alanlar genellikle kültürel ve sosyal alanlar olmuştur. Kadınlar, siyasi arenada gerçekleşen güç mücadelesinde nadir olarak kitlesel varlık göstermişlerdir. Toplumun sahip olduğu kültür ve döneme ait baskılayıcı unsurlar, kadınların toplumdan dışlanmasında ve etkisiz hale gelmesinde etkili olmuştur. Geleneklere bağlılık ve ataerkil toplum yapısı, otoriter hükümet anlayışıyla birlikte, kadınların sosyal ve politik arenaya katılımını engellemiştir. Her ne kadar Meşrutiyet hareketi zamanında Avrupa başta olmak üzere diğer medeniyetlerin deneyim ve sosyal gerçeklikleri doğrultusunda İran toplumu yeni fikir, düşünce zihniyet anlamında belirli ölçüde değişse de; İran kadınlarının sosyal ve kültürel anlamda dönüşümünde asıl etkili olan unsur, bu dönemdeki eğitim faaliyetleri olmuştur. Bu çağda yaşayan insanlar sosyal ve sınıfsal gruplar ile cinsel gruplara tanınan özgürlük, eşitlik, adalet ve insan hakları gibi konularla tanışmış ve bu hakları elde etmek için ciddi güç sarfetmişlerdir. Bu hareketler, o zamana kadar siyasi ve sosyal hakları ve kültürel ayrıcalıkları olmayan kadınlar arasında da toplumsal bir uyanışına sebep olmuştur (Pirnia, 1995, s. 68-69).

Rıza Şah döneminde kadın modernleşmesinin amacı, kadın-erkek eşitliğini sağlamaktan ziyade kadının modernleşme projesine daha iyi hizmet etmesini sağlamak olmuştur. Bu nedenden dolayı kadının ailedeki geleneksel rolüne müdahale edilmemiştir (Çevik, 2015, s. 27).

İran toplumunda kadınların fikir ve görüşlerinin dikkate alınması, ilk defa Meşrutiyet döneminde yazılan yazılarda görülmektedir. Bu dönemde basılan gazete ve kitaplarda yer alan bazı makalelerde yazarların sosyal, dini ve bilimsel alanlarda ortaya koydukları gelişme yönelik taleplerini okuyabilmek mümkündür. Meşrutiyet Devrimi'nden sonraki ilk yıllarda, diğer sosyal gruplarda olduğu gibi kadın gruplarında da kendilerini tanımlayabilecekleri bir kimlik arayışı oluşmuştur. Pehlevi hanedanlığına ait saltanatın başlamasıyla birlikte, İran'da kadınların bireysel ve sosyal yaşamında gözlemlenen bazı değişiklikler ve olaylar meydana gelmiştir. Geçmişte dikkate alınamayan kadın hakları olgusu Pehlevi döneminde ele alınmaya başlanmıştır. Söz konusu dönemde ilk kez modernist ve gelenekçi yaklaşıma sahip gruplar, kadın hakları ekseninde doğrudan fikir ayrılığı içine girmişlerdir. Bu fikir ayrılıklarına rağmen bu dönemde İran toplumunda kadının rolü giderek önem kazanmış ve ciddi kararlar alınmaya başlanmıştır. Keşf-i Hicab

olayı, kadın haklarının ele alınması ve analizi için en önemli gerekçe olmuştur. 1935'deki kadınların örtünmeyi bırakması hususu, İran toplumunda kadın hakları krizini ortaya çıkarmıştır. Yenilikçiler tarafından yazılmış bazı yazı ve eserlerde örtünmenin bırakılması kadın haklarının canlandırılmasının göstergesi olurken, dini alimler ve sosyal eleştirmenlerin eserlerinde ise kadın haklarının ihlali olarak ele alınmıştır (Unesi Sorkheh, 2009, s. 40).

Rıza Şah döneminde kadınların sosyal yaşamını derinden etkileyen iki önemli olay meydana gelmiştir. Bu olaylardan birincisi; kadınların eğitim ile ilgili, ikincisi ise; hükümetin giyim tarzıyla ilgili aldığı kararlardır. Bu iki farklı karar ile İran toplumunda kadınların sosyal hareketi önemli bir güç kazanmıştır. Toplumsal açıdan yüzyıllar boyunca pasif ve sessiz olan kadınlar; bu dönemde dinamik bir yapı kazanmıştır. Her ne kadar Rıza Şah döneminde İran'da eğitilmiş bir kadın gücü olmuş olsa da, seçim yasalarında yer alan maddeler bağlamında kadınların seçime katılmaları ve oy kullanmaları engellenmiştir. Bu noktalar, kadınlar hakkında alınan olumlu kararların tutarlı ve düşünülmüş bir sosyal felsefeden yoksun olduğunu göstermektedir. Kadınlar için yüksek seviyede eğitim imkânlarının sağlanması, sonraki yıllarda kadınlara ait potansiyel sosyal gücü harekete geçirmiştir. Eğitilmiş kadın, zamanla çalışan kadına dönüşmüştür. Eğitim sayesinde kadınlar yavaş yavaş politik ve kültürel bilgi edinmiş, diğer sosyal güçlerle faaliyetlerini birleştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. Örtü yasağı öncesi ve sonrasında, İran basınında kadınların özgürlükleri hakkında birçok makale yazılmış; giyim, elbise ve saç modelleri gibi konular da ele alınmıştır. Basın organlarında her gün kadın öğrenciler, aktrisler, film yıldızları, pilot ve Avrupalı sporcuların fotoğrafları yer almıştır (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999, s. 415).

Rıza Şah döneminde kadınların lise ve üniversite gibi eğitim kurumlarına gönderilip eğitim imkânlarından faydalanmaları sağlanmışsa da, tüm bu iyileşmeler kadınların bilinçli ve kademeli taleplerinin bir ürünü olmamış sadece yöneticilerin ortaya koyduğu politikaların bir sonucu olmuştur. Rıza Şah'ın sergilediği modernist eylemler batı kültürü ve sembollerini İran toplumuna kazandırmaya yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bu tür modernist uyarlamalar yalnızca İran'da değil diğer gelişmekte olan ülkelerde de görülmüştür. Bu ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. 1934 yılında Rıza Şah Kemal

Atatürk'ü ziyaret etmiş ve Atatürk'ün Türkiye'de yapmış olduğu kıyafet devriminden etkilenmiş ve İran'a döndüğünde giysilerin modernleşmesi yolunda reformlar yapmıştır.

Rıza Şah'ın ilk ve son yurtdışı seyahati olarak kabul edilen bu ziyaretin önemi; Rıza Şah hükümetinin kültürel politikalarına olan yansımaları ve etkilerinde (üniversite ve akademilerin kurulması, keşfi hicab ve şapka zorunluluğu gibi) görülmektedir. Bu reformlar sonucunda İran toplumunda kadınlar arasında da yeni kadın grupları ve toplulukları oluşmuştur (Tavana, 2001, s. 260).

Keşf-i hicab olayından sonra oluşan en önemli topluluklardan biri; 1935 yılında kurulan Kanun-e Banuvan Tahran (Tahran kadınları derneği) olmuştur. Bu dernek, Muhammed Rıza Şah'ın ablası Shams Pehlevi'nin başkanlığında kurulmuştur (Habibi, 2004, s. 86).

Görsel 4.1. *Shams Pahlavi* (<http-15>)

Dernek, kısa süre içinde kadınlara özel dergiler yayınlanmaya başlamıştır. İlk kadın dernekleri ve toplulukları; hükümetin etkili insanları tarafından veya onların gözetiminde faaliyet göstermiştir. Hükümetin desteği ile kurulup yönetilen topluluklar siyaset ve hükümet kararlarına tepki göstermemişlerdir. Buna karşın bu dernekler, direk hükümet dışı insanlar tarafından kurulup güçlenince siyasi kararlara tepki gösterebilmişlerdir. Aslında bu gelişmeler daha çok, üst sınıfa üye kadınları etkilemiştir. Bu kadınlar, iş ve yönetim alanlarına girme fırsatı yakalamışlardır. Farklı kesimlerden gelen kadınlar eğitim alanlarında varlıklarını hissettirseler de, bilinçli ve amaçlı, siyasi ve sosyal

organizasyonların oluşması için daha çok yol katetmeleri gerekmiştir (Habibi, 2004, s. 191).

İlk uluslararası kadın kongresinin İran’da yapılmış olması tarihsel açıdan büyük önem taşımaktadır. Üç Arap kadın; Beyrut’dan (Nur Hemade), Mısır’dan (Hanine Khorı) ve Irak’tan (Seyyede Fateme) Orta Doğu kadın kongresini oluşturmak için Tahran’a gelmiştir. 1932 yılında Milliyetçi Kadınlar Topluluğu adında bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon üyeleri Avrupa kadınlarının günden güne yükselişi, İran ve Arap kadınlarının mahrumiyeti gibi konular üzerine görüş beyanında bulunup fikir alışverişi yapmışlardır (Bamdad, 1968, s. 60).

Şah, kadınlar ile ilgili yaptığı yasal düzenlemeleri ilk olarak kendi desteğiyle kurulan kurumlarda uygulamaya başlatmıştır (Çevik, 2015, s. 28). Aşağıda görseli yer alan Kanun-e Banuvan Tahran üyelerinin başlarının açık olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum bize, Şah’ın, keşf-i hicab kanunu kendi ailesinden sonra kurmuş olduğu kurumlarda uygulattığını göstermektedir.

Görsel 4.2. *Kanun-e Banuvan üyeleri (Çevik, 2015, s. 72).*

4.1.1. I. Pehlevi Dönemi Kadın Giyimi

20. yüzyılın başlarında örtünme ile ilgili tartışmalar modernleşme politikalarını kadınlar üzerinde uygulayan Batılı olmayan devletlerin en önemli uygulamalarından biri olarak sayılmıştır. Çünkü batılılaşma gibi bir politikayı izleyen devletler, batılı olmanın gözle görülen en önemli uygulamasını giyim konusunda tatbik etmiştir (Chebabi, 2012, s. 189).

20. yüzyılın başlarında gerçekleşen örtünme tartışmasında karıştırılmaması gereken önemli nokta şudur ki o dönemlerde örtüyü savunmak ya da örtünün karşıtı olmak modernliğin savunulması ile veya karşı olunması ile her zaman aynı anlama gelmemiştir. Örtü tartışmasının farklı düşüncelerden oluşan geniş bir yelpazesi olmuştur. Bizzat kadın hakları savunucuları arasında bile bu konu ile ilgili bir takım anlaşmazlıklar görülmüştür. Ancak bu anlaşmazlık bir tarafın diğerini modernlik karşıtı, reform karşıtı ya da gelenekçi olarak yaftalamasını getirecek zıt tavırlara dönüşmemiştir (Najmabadi, 2010, s. 210)

Najmabadi'ye göre çeşitliliklerin zıtlık kategorilerine dönüşmesi konusunda kritik dönem Rıza Şah Pehlevi'nin (1925-1941) saltanat yılları olmuştur (2010, s. 210).

İrfani bir terim olan ve “perdenin kalkması ve manevi bir aydınlanmayı” tanımlayan “keşf-i hicab” terimi, İran'da 8 Ocak 1936 tarihinden itibaren bambaşka bir olgu için kullanılmıştır. Kadınlar için bu sefer çador, peçe, başörtüsü yasağının perdenin değil de, örtünün kalkmasının adı “keşf-i hicab” olmuştur (http – 16).

Rıza Şah'ın iktidara gelmesiyle birlikte geleneksel İran pratiği terkedilmiş, Batı kültürünü benimseyen ve ülkenin en üst düzeyinde olan yöneticiler kadın giyimine yönelik değişimlerin ulusal kalkınmanın en önemli faktörü olduğunu düşünmüşlerdir. Giyim ile ilgili değişimlerin ilk aşamasında erkek giyiminde kültürel yenileme politikası ele alınmıştır. 1928 yılında çıkan kanun uyarınca din adamları hariç, tüm İranlı erkekler tek tip giyinmiş ve Pehlevi şapkası adında yabancı kültüre ait bir şapka takmak zorunda kalmışlardır. Bu kanunun uygulanmasıyla birlikte, zaman içinde din adamı kıyafeti giymesine izin verilen kişi sayısı giderek azalmıştır (Tavana, 2001, s. 25-27).

İran'da keşf-i hicab'dan önce örtüyü reddeden kadınlar farklı yöntemler seçmişlerdir. 1920'lerin sonlarından itibaren eğitimli kadınlar yerel toplumun tepkisine yol açacak geleneksel olmayan renklerde ve modellerde çador giymişlerdir (Bamdad, 1968 Aktaran: Çevik, 2015, s. 41-42). Özellikle Tahran'da yaşayan yurtdışında eğitim almış olan kadınlar tepkilere rağmen dışarı çador giymeden çıkmışlardır (Boyce,1930 Aktaran: Çevik, 2015, s. 41-42)

Görsel 4.3. 1931 Tahran'daki elit kadınların kullandığı örtü (Çevik, 2015, s. 41-42)

Rıza Şah 1934 yılında Türkiye seyahatinden döndükten sonra başörtüsü ve çarşafı yasaklama kararını vermiştir. Bu nedenle bakanlar ve avukatlara, kadınların başörtüsünün kaldırılması için zemin hazırlamaları isteğini ilan etmiş ve düzenlemeleri yaptıktan sonra özellikle basın yoluyla büyük bir kampanya başlatarak keşf-i hicab kararnamesini 23 Aralık 1935'te bütün illere ibraz etmiştir. Bu hükümet kararnamesine göre bayanlar yaş gruplarına ayrılmış ve çocuklar için karma kreşlerin kurulmasıyla keşf-i hicab eğitiminin küçüklükten verilmesi istenmiştir. İlkokul kızları ve lise öğrencileri için sadece okulda değil, her yerde eşarpsız üniforma giyme zorunluluğu getirilmiştir. Ancak yaş almış kadın grubu üzerinde çalışmak biraz daha zor olduğundan hükümet yönergesi, iki farklı yöntemi paralel olarak uygulamaya sokmuştur. Bu hususta atılan ilk adım olarak; okullarda üniformalı öğrenciler ve öğretmenler tarafından düzenli konferanslar yapılması sağlanmış ve her şehirde kadınlara uygar ülkelerin adabı muaşeret kuralları öğretilmeye çalışılmıştır. İkinci adım ise; özellikle kadınların mahcup tutumlarını azaltmak için aile toplantıları kadın ve erkeğin bir arada katıldığı karma bir şekil almıştır. Kısa bir sürede meydana gelen bu girişimler ve yeni açılan okullarda yılsonu etkinliklerinin başı açık kızlar tarafından yapılması bu kararnamenin ilerleyişine hız kazandırmıştır (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999, s. 20-22).

Bu sürecin devamında 8 Ocak 1936 tarihinde Tahran Lisesi'nde düzenlenen mezuniyet törenine okul başkanları ve üst düzey yetkililerin eşleri ile Şahın karısı ve kızları, örtünün çıkarılmasının toplumda kabul görmesi için batı tarzı, çadorsuz giyimleri ile halkın karşısına çıkmıştır. Nitekim bu gün, İran tarihinde, “Kadın Özgürlüğü ve Keşf -i

Hicab” günü olarak adlandırılmıştır. Kadınların geleneksel giysileri olan “çador” u çıkarması kanunlaştırılmıştır. Polislere verilen yetkiler doğrultusunda gerektiğinde kadınların örtüleri zorla (makasla keserek) çıkarılmış ve örtülü kadınların toplu taşıma araçlarından yararlanmaları ve birçok dükkândan alışveriş yapmaları yasaklanmıştır. Bu dönemde dindar olarak tanımlanan birçok ailenin kadın üyesi örtülerinin zorla çıkarılması korkusuyla dışarı çıkmamıştır (Tavana, 2001, 67-69).

Keşf-i hicab kararnamesi 1936 tarihinde resmi olarak ilan edilip zorunlu bir hale gelmişse de ondan yıllar önce Şah ve ailesi arasında keşf-i hicab düşüncesinin olduğu, şahın 1934 yılında Türkiye’ye gitmesinden önce kadınlara yeni kıyafetlerin dikilmesi için hazırlıklar yaptırdığı bilinmektedir. Diğer taraftan üst sınıflara üye kadınlar da diğer kadınlara kazandırılması arzu edilen özgürlüklere ilişkin reklam ve düşüncelerin altyapısını, 1932 yılında İran’da gerçekleştirilen II. Doğu kadınları kongresinde hazırlamışlardır. Rıza Şah’ın Türkiye’ye yolculuğu aslında; Şahın keşf-i hicabın gerekliliği konusunda eski düşüncelerinin sağlamlaşması adına bir dönüm noktası olmuştur. Türk kadınlarının durumunu görmek Rıza Şahı derinden etkilemiş ve bu durumu Türkiye’deki İran büyükelçisine şu sözleriyle ifade etmiştir: “hala gerideyiz ve hemen bütün gücümüzle halkın, özellikle de kadınların gelişmesi için harekete geçmeliyiz” demiştir. Bunun üzerine Pehlevi devleti, hicapsızlık ve giyim reformu konularında bir program hazırlamıştır. Hemen ardından kadınlar derneği 13.05.1935 tarihinde kurulmuştur. Bu dönemde sergilenen bir diğer hareket ise, yavaş yavaş kutlama ve vaaz oturumlarının kurulması olmuştur. Öyle ki, kızlar rahat bir şekilde üniversite öğrencilerinin arasında ahlak vaazlarını eleştirmiş, okulların özel marşlarını söylemiş ve erkekler gibi spor yapabilmişlerdir (Zeyferoddin, 2010, s. 36).

Keşf-i hicab’dan sonra İran kadın toplumunda günün modası olan kıyafetler takip edilmeye başlanmıştır. Kadınlar ilk önce tek parçadan oluşan Avrupai tarzda midi boy elbiseler giymişlerdir. Bu giysiyle birlikte her türlü küçük ve büyük boy şapkaların kullanımı, döneme ait kadın giyiminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İran’da Keşf -i hicab, Rıza Şah’ın otoriter düşüncesinin sonucu olmaktan ziyade, bazı İranlı modernistlerin modern Batı kültürüne karşı olan hayranlığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modernistler geri kalmışlığa çözüm olarak Batı ve Batılı insanlara benzemeyi asıl gelişim kaynağı olarak görmüştür. Bu sebepten dolayı davranışsal ve kültürel açıdan

Batı'ya ve Batı insanına benzemek, bu kesim tarafından önemli görülmüştür. Meşrutiyet hareketi, toplumun kadına yönelik tutumunun değişmesinde önemli bir temel oluşturmuştur. Bu zamana kadar örtünen İranlı kadınlar, bu dönemde yeni bir kimlik arayışına girmişlerdir (Tavana, 2001, s. 67-69).

Rıza Şah döneminde İran'da gerçekleştirilmek istenen modernist gelişimin ilk uygulaması, kanun değişiklikleri ile başlamıştır. Yasaların laikleştirilmesi için din adamlarına karşı yürütülen mücadelede temel amaç, din adamlarını sosyal meselelerden yavaş yavaş uzaklaştırmak olmuştur. Diğer taraftan kanun değişikliklerindeki bir diğer amaç ve adım da eğitim sistemini değiştirmek ve Batı kültürünün uyguladığı yöntemlerle eğitim kurumlarını modernist anlamda geliştirmektir. Eğitim alanında gerçekleştirilen bu yenilik her ne kadar geçmişte uygulanmış olsa da, bu değişikliğin diğerinden farkı; devletin kültür politikası ile uyumlu ve kapsamlı bir yapıya sahip olmasıdır. Özellikle, İran'da gerçekleştirilmek istenen kültür çalışmalarında yeni sisteme sahip okullar aracılığıyla keşfi hicab politikasının uygulanması, bir hükümet stratejisi olmuştur. Rıza Şah, keşf-i hicabın kadınlar arasında kabul görmesi ve yaygınlaşabilmesi için mevcut eğitimsel önlemlerin yeterli olmadığını ve bu yüzden keşf-i hicab'ın başarılı olması için öncelikle yerli ve geleneksel erkek giyimine yönelik değişikliğin başarılı bir şekilde uygulaması gerekliliğini ön görmüştür. Bu doğrultuda tek tip giyinme ve erkeklerin Avrupai tarz kostüm ve şapkaları giymelerine yönelik yasa, Ocak 1929'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama, genel anlamda İran erkekleri için kıyafet alanında önemli değişiklikler getirmiş, ancak diğer taraftan din adamları için de özel kısıtlamalar oluşturmuştur. Avrupai şapka ve giysi kullanımı, yeni medeniyetin ve ilerlemenin göstergesi olarak sayılmış; İran toplumuna, görünüşte Avrupalı olmalarını sağlayacak bazı gelenek ve görenekler kazandırmıştır. Sonuç olarak, erkek topluluğunun yavaş yavaş yerel kıyafet ve geleneklerden uzaklaştırılması, hükümetin keşf-i hicab hakkındaki kararının uygulanmasının altyapısını oluşturmuştur. Bu hukuki değişikliklerin temeli, İran'ı Avrupa ülkeleri gibi yapma düşüncesine dayalı olarak gelişmiştir (Tavana, 2001, s. 67-69).

4.2. II. Pehlevi Dönemi ve Kadının Sosyal Durumu

Rıza Şah dönemi, hicaba karşı ağır tepkilerin sergilendiği bir dönem olmuş, ancak Şah, bu dönemde basın ve yayın organlarını kendi lehine kullanarak halkın tepkilerini azaltmaya çalışmıştır. Keşf-i hicab kararnamesi çıkmadan en az 3 yıl önce basın yayın organlarında, kadınların esaretten özgürlüklerine giden yollara yönelik konulardan bahsedilmeye başlanmıştır. Kadın kongreleri düzenlenmiş, sürekli yapılan kutlama, parti ve etkinliklerde erkeklerin hicapsız kadınlar eşliğinde çektiği oldukları fotoğraflar yayınlanmıştır. Hicapsız kadınların sembolü olarak yabancı aktrislerin toplumsal saygı uyandıracak şekilde reklamları yapılmıştır. Diğer bir ifade ile Batının hicapsızlık kültürünü topluma kabullendirebilmek için uygun bir alan sağlanmaya çalışılmıştır (Tavana, 2001, s. 28).

İkinci Dünya Savaşı sırasında İran'ı işgal eden Britanya ve Sovyetler Birliği'nin baskısıyla tahttan çekilen Rıza Şah yerine 1941 yılında oğlu Muhammed Rıza Pehlevi iktidara geçmiş ve böylece II. Pehlevi dönemi başlamıştır. İran'da modernleşmeyi başlatan babası Rıza Şah'ın politikalarını devam ettirmiş ve onun gibi modernleşme reformlarına inanmıştır (Çevik, 2015, s. 49).

Her ne kadar hedefler konusunda önceki dönemden farkı olmasa da, bu yeni dönemde batının gelişmişlik ve medeniyet seviyesine erişebilmek adına o günün şartları içinde doğu üzerinde hakimiyet kuran batı kültürünün yaygınlaşması için Muhammed Rıza Şah kendi toplumu üzerinde farklı uygulamalar gerçekleştirmiştir. Muhammed Rıza Şah bir yandan babasının yaptıkları ile gurur duyarken, diğer yandan da babasının hicaba karşı çıkma yöntemini demode bulmuştur. Bu hususu açıklarken gururla, İran'ın Türkiye'den sonra resmi olarak hicabı yasaklayan ikinci Müslüman ülke olduğunu vurgulamıştır (Tavana, 2001, s. 28).

Daha öncede belirtildiği gibi I. Pehlevi döneminde Keşf-i hicab'ın ilanından sonra halk ve din adamları arasında bu kararnameye karşı büyük bir muhalefet gösteren gruplar belirmiştir. Özellikle Tahran civarında ve büyük şehirlerde bu yasal değişikliğe karşı önemli seviyede bir direnç söz konusu olmuş ve Horasanda kadınların hicapsızlığına yönelik protesto gösterileri yapılmıştır. Muhammed Rıza'nın iktidara geçmesiyle birlikte Rıza Şah hükümetinin baskısından bunalan kadınların bir kısmı, keşf-i hicab'a muhalif olarak halka açık mekanlarda çarşafarla gezmişlerdir. Keşf-i hicab zorunluluk arz eden bir

kanun olmasına rağmen devlet memurları bu kadınlara yeteri seviyede karşı çıkmamıştır (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999, s. 54).

Bu uygulanan baskı ve dönüştürme politikasına karşı muhalefet edenler de bir kısım imkanlardan yararlanarak tepkilerini ortaya koymuş ve bunu da milletvekilleri ile din adamlarının itiraz mektubu göndermesi şeklinde gerçekleştirmişlerdir. Dönemin önemli siyasetçilerinden biri olan Ayetullah Seyyid Abdülkasım Kâşani 1941 Ekim ayında, dönemin başbakanına sert dilde bir mektup yazarak başörtülü kadınların üzerindeki baskının azaltılmasını istemiştir. 1944 yılında din adamlarından biri olan Seyyid Hüseyin Tebatebayi, Şah'a yeni bir mektup yazmış ve ondan zorunlu keşf-i hicabın kaldırmasını istemiştir. Bu sürecin sonunda din adamları ve halkın direnişiyle keşf-i hicab kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Kanunun kaldırılmasıyla Müslüman kadınların çoğu hicaba geri dönmüş fakat keşf-i hicab döneminin öncesindeki siyah çarşaf ve peçe kullanımının aksine, renkli çarşafların kullanılmasını tercih etmişlerdir. Buna karşın, bir kaç yıllık bir süreyle de olsa batı tarzı özgürlüğü yaşayan bazı kadınlar, bir daha hicab kültürüne dönmek istememişlerdir (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999, s. 54).

Rıza Şah döneminde, kadınların sosyal durumlarını iyileştirmek için yapılan düzenlemelerde muhalefetin herhangi bir söz söyleme hakkına sahip olmaması büyük tepkilere yol açmıştır. Bu bağlamda II. Pehlevi döneminde ülkenin önemli hususlarda daha iyi sonuçlara ulaşabilmesi için bundan sonraki reform sürecini demokratik yöntemlerle devam ettirmesi gerekli olmuştur (Tavana, 2001, s. 28). Böylece şiddetin var olduğu siyaset dönemi sona ermiş ve bu durum, hükümetin faaliyetlerini demokratik çerçevede uygulanmasını sağlamıştır. Rıza Şah dönemi, İran tarihinde hükümetin kadın giyimi üzerine güç kullandığı ilk dönem olmuştur. Bu dönemde kadınlara çarşaf ve hicabın kaldırılması için baskı ve güç uygulanmıştır. Ancak devletin kadın giyimi üzerine söz sahibi olma durumu I. Pehlevi döneminde bitmemiş II. Pehlevi döneminde de devam etmiştir. Hatta bu süreç; II. keşf-i hicab diye adlandırılmıştır (Ashena, 1987, s. 32-53).

Eylül 1941'de tekrar serbestlik gelmesiyle birlikte bazı kadınlar tekrar çarşaf kullanmaya başlamışlar; bu durum ise kadın aktivistler ve kadın dernekleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu dönemde İslami hicap, modern müslüman ve genelde kentli Tahran kadınları arasında dini, sosyal, hatta siyasi bir kimlik olarak gelenekçi ve batıcı hareketlerin karşısında durmak için çıkmıştır. Bu tür bir örtünme, Rıza Şah'ın yaptığı keşf-i

hicaba karşı bir tepki niteliğinde olmuş ve o dönemin modern kadın portresine karşın yeni ve bağımsız bir kadın modeli sunmak istenmiştir. II. Pehlevi zamanında 60'lı ve 70'li yıllarda İslami hicap, ideolojik anlamda Müslüman devrimci kadın kimliğinin simgesi haline gelmiştir. Pehlevi hükümetinin son yıllarında üniversitelerdeki İslama yönelim dalgasının gelişmesi ile Pehlevi rejiminin istememesine rağmen üniversitelerde yeni giyim şekli; manto ve baş örtüsü (rusari) şeklinde olmuştur (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999: 250).

1961-1971 yılları arasında Muhammed Rıza Şah bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar, sosyo-kültürel ve ekonomik olarak iki bölümde organize edilmiştir. Sosyo-kültürel politikalar Muhammed Rıza Şah'ın üçüncü eşi Farah Pehlevi başkanlığında uygulanmıştır. Farah vakfı 1959'da kurulmuş ve kırk yıla yakın bir süre kültür, sosyal ve sanat teşkilatı, Farah'ın denetimi altında kontrol edilmiştir. Farah, kültürel politikalarda önemli roller üstlenmiştir. Geleneksel kültür ve modernizasyonunun kombinasyonundan oluşan farklı bir uygulama başlatmıştır. Okur-yazarlığı yaygınlaştırmak için kadınlar eşliğinde toplu seferberlik başlatmış ve farklı toplumsal sınıflara üye çalışan kadınlar söz konusu seferberlikte yer almıştır. Dergi, radyo ve televizyonda kültürel kutlamalar ile organizasyonlarda modern kadın görüntüsünün sunumu, yeni bir formata büründürülmüştür. Artık konu sadece baş örtmek değildir. Hicap siyasetinin devlet ayağındaki uygulayıcıları; televizyon programlarını, sinemayı, kutlamaları ve kültürel girişimleri İran'lı modern kadınının görüntüsünün tanıtımı için kullanmışlardır. Sinema ve televizyonun bu yeni algının oluşumunda önemli bir rolü olmuştur. 1942 yılından (sinema ve gösteri merkezlerinin ilk resmi talimatnamesinin onaylanması) 1965 yılına (film ve slayt gösterilerinin denetimiyle ilgi talimatnamenin onaylanması) kadar sansür maddeleri değişmiştir. Farah Pehlevi'nin başkanlığını yürüttüğü bir diğer kültür programı da 1967'de ilk kez düzenlen Şiraz'ın sanat kutlamaları olmuştur. Bu kutlamanın önemli bir kısmı müzik ve tiyatro gösterilerine ayrılmıştır. Kültürel siyaset uygulamalarının yanı sıra kadınların eğitim merkezlerinde çarşaf kullanımları da, ya doğrudan ya da dolaylı olarak engellenmiştir (Takavi, 1982, s. 69). Fakat uygulanan kültürel siyaset politikası ile çarşafın ortadan kaldırılması meselesindeki ilerlemede düşünüldüğü gibi yol kat edilememiş ve sonunda, 01.12.1976'da Başbakan Sosyal İşlemler Koordinasyon Meclisinde çarşafın kadın giyiminden kaldırılması için bir plan taslağı öne sürülmüştür. Bu plan taslağı, uzun vadeli

özmler ile kısa vadeli çözüm olarak farklı maddelerden oluşmuştur. Uzun vadeli çözümler kültürel hedefler doğrultusunda açıklanmış ve bu taslağın asıl önemli noktası basın-yayın hizmetlerinden faydalanmak olarak belirlenmiştir. Kısa süreli hedefler bu planın uygulama adımlarından oluşmuş ve çarşafın, kadın giyiminden kaldırılması için 11 kısıtlayıcı-cezai maddeden ve iki teşvik edici maddeden oluşmuştur. Eğitimden mahrum olmak; kamu hizmetlerinden mahrum olmak; üniforma kullanılmasının zorunluluğu ve iş ambargoları; bu maddelerden bazılarıdır. II. Pehlevi hükümeti, çarşafın tamamen kaldırılması için I. Pehlevi döneminin yöntemlerini uygulamak zorunda kalmış, ancak, 1976-1978 yıllarında ülkede gözlemlenen siyasi karışıklıktan dolayı bu maddelerin uygulanması mümkün olmamıştır (Takavi, 1982, s. 73-79).

İranlı kadınların tarihinde Muhammed Rıza şah döneminin en önemli gelişmesi 1963 yılında kazandıkları oy kullanma hakkıdır. Kadınların oy kullanma hakkı uzun yıllar süren bir mücadelenin, protestoların ve ulemanın karşı çıkması ile şekillenen bir mücadelenin sonucunda olmuştur (Shojaei, 2010, s. 260).

4.2.1. II. Pehlevi Dönemi Kadın Giyimi

I. Pehlevi döneminde İzcilik Teşkilatı kurulmuş ve 1928 yılında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu teşkilat kızların ve erkeklerin zamanla kaynaşmasına ve modern Avrupa kültürü ile tanışmalarına vesile olmuştur (Shariat Panahi, 1993, s. 290).

1957 yılında “Kızlar İzcilik Organizasyonu”, İran Milli İzcilik Teşkilatı’nın gözetimi altında Farah Pehlevi başkanlığında faaliyete başlamıştır (Shahahbanu, 1975, s. 71).

Aşağıdaki görselde Farah Pehlevi’nin izci giysileri ile görüntülenmiş fotoğrafı yer almaktadır.

Görsel 4.4. *İzci giysisiyle Farah Pehlevi (http-17)*

Kızlar izcilik organizasyonunun kurulma hedefi, dünya izcilik kriterlerine dayanarak daha iyi bir yaşam için kızların ruhsal ve fiziksel eğitimini sağlamak üzerine olmuştur. Söz konusu organizasyona göre izcilik ilim değil, bir eylemdir ve uygulamalı olarak eğitim verilmelidir. Bu eğitimler, çalışmak ve çocuklara sorumluluk vermek üzerine kurulmuştur. İzcilik faaliyetleri; eğitim, kamp ve eğitim evlerinde gerçekleşmiştir. İzcilerin (pişahengi) giyiminde şık ve özel üniformalar kullanılmış, hicap kullanılmamasına özen gösterilmiştir (Shahabanu, 1975, s. 71).

Görsel 4.5. *İzci üniformaları ile İranlı kızlar (http-18)*

Bu dönemde İran'da giysi ile ilgili gelişmeler Zinat Jahanşah'ın 1942 yılında eşi ile beraber İsviçre'den İran'a dönmesiyle ve modayı ülkeye getirmesiyle gerçekleşmiştir. Zinat Jahanşah, ülkeye geldikten bir yıl sonra terzi evini kurmuştur. Yanına aldığı beş çalışanı ile birlikte yurtdışı yolculukları sırasında öğrendiği bütün bilgileri Tahran'lı kadınlar ile paylaşmıştır. Jahanşah, insanların onun çalışma stilini tanımaları ve koleksiyonlarını bilmeleri için açılışını bir defile ile yapmıştır (Fasle, 2010, s. 16).

Zane Rooz (Günümüz kadını), Javanan (Gençler) gibi çeşitli moda dergileri yayın hayatına bu dönemde başlamıştır. Bu dergiler, müzik ve sinema dünyası yıldızları ile dünya moda haberlerini yayınlarak insanları Batı modasına yönelmelerini teşvik etmiştir. Zane Rooz dergisi tarafından düzenlenen güzellik yarışması gibi organizasyonlar, kızlar için rol modeller yaratmış ve yeni bir yaşam tarzını benimsetmeye çalışmıştır. Okumuş olmak,

giyimde modayı takip etmek, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılmak, yabancı dil öğrenmek, bu yaşam tarzının bir parçası olmuştur (Ameli, 2001, s. 168).

Görsel 4.6. 1976 Güzellik yarışmasının finalistleri (<http-19>)

Bu dönemde aynı zamanda televizyon kanallarının kurulması, sıradan insanlar ve özellikle evde olan kadınların bu yenedünyayı daha geniş çaplı tanınmasına vesile olmuştur. İran Milli Televizyonu 1966 yılında yani özel televizyon kuruluşundan sekiz yıl sonra açılmıştır. O dönemde izleyiciler için özel televizyon, Amerikan televizyonu, milli televizyon ve eğitim televizyonu olmak üzere dört kanal seçeneği bulunmuştur (Ameli, 2001, s. 168).

1972 yılında, yapılan istatistikler doğrultusunda yeni yayın aracı olan televizyonun yeni modaların benimsenmesi ve bu dönemin giymi üzerinde oldukça etkili olduğu gözlemlenmiştir (Rad, 2005, s. 1588). İnsanlar televizyonda gördükleri ünlü kişiliklerin giysilerini taklit etmeye başlamışlardır.

1941-1978 Muhammed Rıza Şah'ın saltanat döneminde, Batı ülkeleri ve ABD ile iletişimin gelişmesi ve Birleşmiş Milletlere katılım nedeni ile giyimde gözlemlenen değişim hızlanmış, Batı giysilerine olan benzerlik artmıştır. 1941 yılından itibaren dünya modası ile birlikte İranda'da diz hizasında kısa etekler moda olmuş, 1947 yılında ise etek boyları tekrar uzayıp midi formuna geri dönmüştür (Tarihi Belgeler İnceleme Merkezi, 1999, s. 201-202).

Görselde Muhammed Rıza Şah'ın ilk eşi Fevziye Fuad diz hizasında giymiş olduğu etek ile görülmektedir.

Görsel 4.7. *Fevziye Fuad* (<http-20>)

1952 yılında dekolte kıyafetlerin Avrupa'da moda olmasıyla birlikte İran'lı kadınlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (1999, s. 201-202).

Görsel 4.8. *Dekolte giysili İran kadınları* (<http-21>)

Jarse kumaş 1952 yılından itibaren moda olmaya başlamış, etekler düz ve dar bir şekilde diz altına kadar inmiştir. İngiliz tarzı şal yaka ceketler yaygın olarak kullanılmıştır (1999, s. 201-202). Görselde Muhammed Rıza Şah'ın ikinci eşi Süreyya İsfendiyar İngiliz tarzı şal yaka ceket ile görülmektedir.

Görsel 4.9. Süreyya İsfendiyar İngiliz tarzı şal yaka ceket (http-22)

1959-1962 yılları arasında çan etekler, diz hizasında dar etekler sıfır veya denizci yaka elbiseler kullanılmaya başlanmıştır (1999, s. 201-202).

Görsel 4.10. İranlı kadınların giydiği çan etek örneği (http-23)

1964 yılında, bol paçalı takım elbiseler, 1965 yılında kısa üstler ve dizin 10-20 cm üstünde etekler, kareli çizgili ve deri kumaşlar moda olmuştur (1999, s. 201-202).

Görsel 4.11. Bol paçalı takım elbise ve Sanatçı Googoosh'un sahne giysisi (<http-24> ve <http-25>)

Görsel 4.12. Çizgili kıyafet ve deri modasına örnek (<http-26> ve <http-27>)

1978 yılına kadar siyah, beyaz, renkli şal ve fular, Bohem tarz giysiler (tunik ve elbiseler), midi etekler, kısa pantolonlar, hamile tarzda elbiseler, kot pantolon, şort etek, dar etek ile çizme (bot) kullanımı moda olmaya devam etmiştir (1999, s. 201-202).

Görsel 4.13. Kısa etek ve kısa pantolon kullanımına örnek (<http-28> ve <http-29>)

Görsel 4.14. Tunik-pantolon ve etek-çizme kullanımına örnek (<http-30> ve <http-31>)

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde kadınlar ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının daha iyi bir noktaya geldiği söylenebilir. İranlı kadınlar bu dönemde konulan yasalar sonucunda bir takım haklar kazanmış ve yasal değişimlerden faydalanmış görünmektedir. Ancak toplumun tüm kesimi kadınların bu elde ettikleri hakları hoş karşılamamış ve kadınların konumunda yapılan değişimlere direnç göstermişlerdir. Kadınlar bu dönemde Avrupa tarzı giysiler giymiş ve Avrupalı hemcinsleri gibi eğitim görmüşlerdir.

5. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeline, evren ve örnekleme yer verilmiştir.

5.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, İran Kaçar ve Pehlevi dönemindeki kadın giyim özelliklerini ve bu sürecin giyime olan etkilerini belirlemek amacıyla yapılan, belgesel tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Bu araştırma yönteminde çok sayıda olgu veya objeden elde edilen verilerin sistematik bir şekilde analizi, araştırmada gözlemlenen temel değişikliklerin neler olduğunun belirlenmesi ve bu değişiklikleri ölçecek nedenlerin saptanmasında bilgi sağlamaktadır. Betimleyici araştırma, olgular arasında nedensellik ilkesine dayanmadığı ve bunun aksine olguyu doğal ve etraflı haliyle gözlemlediği için de nitel araştırmalar sınıfına girmektedir (Lin, 1976. s. 239).

Bu araştırma kapsamında öncelikle konu hakkında, döneme ait basılı ve el yazısı ile yazılmış belgeler, görsel materyaller, müze ve özel arşivler, kişisel koleksiyonlar, kütüphane ve internet kaynakları incelenmiş ve araştırmanın ilk dört bölümü oluşturulmuştur. Araştırmanın bulgular bölümünde Kaçar ve Pehlevi dönemlerine ait toplam 20 ceket modeli; hazırlanan gözlem fişleri doğrultusunda form desen ve renk özellikleri yönünden incelenmiş ve araştırma problemi ve alt problemler cevaplanmaya çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular doğrultusunda araştırma sonuçları yazılmıştır.

5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kaçar ve Pehlevi dönemine ait ceket modelleri oluşturmaktadır. Her döneme ait on ceket toplamda yirmi ceket modeli araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

6. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada kullanılan gözlem fişleri sonucundan elde edilen bulgular ve bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

6.1. Kaçar Dönemi Saray Kadını Ceket Örnekleri

Bu bölümde Kaçar dönemi saray kadınına ait Victoria and Albert Müzesinde yer alan görsellerden yararlanılarak 10 ceket modeli gözlem fişleri doğrultusunda form desen ve renk özellikleri yönünden incelenmiştir.

6.1.1. Gözlem fişleri

Örnek No: 1

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 67-1877

Boyutları: Boy: 68 cm, En:102 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

İpek kumaştan yapılmış ceketin yaka açıklığı aşağı doğru daralmaktadır. Omuz kısmından etek ucuna kadar inen kup ile peplum'a benzer bir görüntü yaratılmıştır. Bu şekilde ceket'in yan kısımları genişletilmiş ve rahat hareket kolaylığı sağlanmıştır. Ceketin yan peplum'a benzer kısımlarına ayrıca yırtmaçlar açılmıştır. Ceketin kolları kup ile tek parça olarak kesilmiştir. Ceketin kol altından, yan dikişlere doğru üçgen şeklinde dikiş detayı, dikkat çekmektedir. Kol altı boyunca bırakılan baklava şeklinde ki açıklık dirsek kısmında üç dikişle birbirine tutturulmuştur. Ceketin iç pervazında siyah renk pamuklu

kumaş kullanılmıştır. Ceketin dik yakası çevresi boyunca keçe ve kapitone kaplıdır. Ceketin sol iç kısmında siyah ipek şeritli, pirinç kancası olan küçük bir cep yer almaktadır. Ceketin ana kumaşında küçük tekrarlı desenler bulunmaktadır. Kumaş kök boyasından pembe renktedir. Koyu yeşil ve kahverengi konturlu açık mavi ve yeşil yaprakları olan beyaz çiçek buketleri yer almaktadır. Bu motifler, bir sırada sola, diğer sırada sağa bakmaktadır.

Pamuklu kumaştan yapılmış zemin rengi mavi olan astarın, yer yer rengi solmuştur. Sarı saplar üzerinde kahverengi ve beyaz detayları olan çiçek motifi yer almaktadır. Kol kısmında daha sık bir şekilde sıralanmış kırmızı, mavi, mor, yeşil ve sarı bloklar halinde çiçek motifleri görülmektedir.

Örnek No: 2

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1880

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 954-1889

Boyutları: Boy: 62 cm, En:129 cm

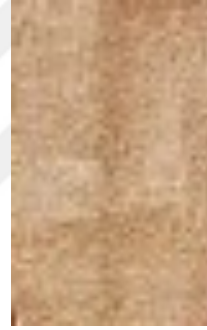
Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Ceketin yaka açıklığı oval bir şekilde inmektedir. Ceket kruvaze bir şekilde 2 katlı ipek kordon düğme ile kapanmıştır. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuştur. Bu şekilde ceket'in yan kısımları genişletilmiş ve rahat hareket kolaylığı sağlanmıştır. Ceketin pepluma benzer kalça kısmına 12 cm boyunda yırtmaç açılmıştır. Ceketin kolları bedene dik açıyla yerleştirilmiş ve koltuk altı baklava şeklinde açık bırakılmıştır. Kol altı boyunca uzanan açıklık dirsek kısmında kırmızı renkli 7cm bantla birleştirilmiştir. Ceketin iç pervazı kırmızı renktedir. Yaka çevresine, etek ucuna ve yırtmaç kısımlarına pervazın rengine kırmızı renkte biye geçirilmiştir. Ceket, lacivert

renkli ipek saten kumaştan dikilmiştir. Kumaşın üzerinde stilize olmuş yeşil renkli yapraklar ve iek açmış bitkilerin altında kanat şeklinde karşılıklı duran kuş motifi ve aralarda da balık figürü yer almaktadır. Kanat şeklini almış kuşların üzerinde beyaz veya alternatif olarak kırmızı detaylar bulunmaktadır.

Lacivert renkli astar, yaldızlı pamuk kumaştandır. Kumaşın üzerinde küçük beyaz tüy şekli ya da patch motifi, baskı tekniği ile yapılmıştır.

Örnek No: 3

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1860

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 730-1884

Boyutları: Boy: 59 cm, En:90,5

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Kısa kollu, ipek kumaştan yapılmış kalça boyunda bir cektir. Ceketin yan dikişlerine, belден itibaren başlayan etek ucuna doğru genişleyen pepluma benzeyen yan peşler yerleştirilmiştir. Her iki kolun altında baklava şeklinde birer açıklık bulunmaktadır. Ceketin küçük bir dik yakası vardır. Cekte yer alan kulp'un bittiği etek ucunda üçgen bir parça bulunmaktadır. Ceketin yaka açıklığı "V" şeklinde gelmektedir. Ceketin yaka açıklığına, kol ağzına, etek ucuna ve kalça yırtmaçlarına desenli biye geçilmiştir. Kumaş

üzerinde iki çeşit sıra halinde çiçek filizleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; yeşil yapraklar, iki büyük ve iki küçük tomurcukları olan pembe çiçekler, ikincisi; ortada bulunan tamamen açılmış pembe çiçeğin iki yanında yer alan yeşil dalların üstündeki dört yuvarlak tomurcuktur. Ceketin astar kısmı pamuklu kumaştan yapılmış, üzerine pembe ve kırmızı mermer etkisi veren baskı uygulanmıştır.

Örnek No: 4

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1830-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: CIRC.740-1924

Boyutları: Boy: 57,5 cm, En:111 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

İpek kumaştan dikilmiş kısa kollu ceketin geniş ve estetik duran yaka açıklığı etek kısmına doğru birleşmiştir. Bedene dik açıyla oturtulmuş kollar, omuzlardan dikilmiştir. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuştur. Ceketin göğüs kısmından kup'a kadar pens koyulmuştur. Ayrıca belден kesik atılarak kalça genişliğine ceketı oturtabilmek için pay verilmiş ve siyah biye geçilmiştir. Ceketin kol altında baklava şeklinde açıklık bulunmaktadır. Ceketin kol ağzında, ön açıklığında, etek ucunda ve kalça yırtmacında siyah renkte biye bulunmaktadır. Ayrıca ön açıklığının bittiği yere biyeden üçgen şekilde ayrı küçük bir parça eklenmiştir. Bu parçanın kadının ön kısmı kapanmadığı için ek olarak yapıldığı düşünülmektedir. Ceketin sarı zemini, yeşil kadifeden açmış çiçek motifleri ve testere uçlu yapraklarla bezenmiştir. Her yaprağın başında yuvarlak çiçek başı vardır.

Cekette birbirinden farklı yüzeye sahip pamuklu kumaştan yapılmış astar çeşitleri kullanılmıştır. Sol kolun beyaz renkli astarının yüzeyi, kırmızı konturlu koyu kahverengi

küçük dikenleri olan mantara benzeyen motiflerle bezenmiştir. Sağ kolun beyaz astarının yüzeyi ise sol kola benzeyen çevresi kırmızıyla konturlanmış küçük koyu kahverengi yıldızlardır. Bedende kullanılan zemini krem rengi olan astarın yüzeyinde birbirine yakın ince dallarla, bej yapraklarla, pembe çiçeklerle, mor dutlarla ve yer yer yeşil yapraklarla bir kompozisyon oluşturmuştur.

Örnek No: 5

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 2326-1876

Boyutları: Boy: 59 cm, En: 86 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

İpek kumaştan kısa kollu ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuştur. Sağ kol iki parçadan sol kol ise tek parçadan oluşmaktadır. Sağ kol parça dikişi bedende uygulanan kulp çizgisine kadar uzanmaktadır. Kol altlarında baklava şeklinde açıklık yer almaktadır. Ceketin yaka açıklığı oldukça geniştir. Ceketin ön alt parçaları kordon düğme ile soldan sağa doğru birbirine bağlanmıştır. Ceketin yaka açıklığı, ön kapaması, kol ağzı, yan yırtmaçları ve etek ucu kenarlarına kahverengi desenli biye geçirilmiştir. Aynı zamanda iç pervaz kısmı da bu desenli kumaştan yapılmıştır. Bej renkli

kumaşın yüzeyi sola bakan narin kıvrımlı patehlerle³⁷ kaplanmıştır. Solgun kırmızı mavi çiçekler ve küçük filizler pateh motifinin içinde ve çevresinde yer almaktadır. Koyu kahverengi renkli astarın yüzeyinde birbirinin içine geçmiş küçük kırmızı beyaz yuvarlaklar baskı tekniği ile yapılmıştır.

³⁷Şal deseni

Örnek No: 6

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 829-1876

Boyutları: Boy: 61,5 cm, En: 137 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Ceketin yaka açıklığı oval biçimde 43,5 cm derinliğindedir. Ceketin ön kapaması kruvaze şeklinde belde desenli kumaştan yapılmış bir biye ile bağlanmıştır. Ayrıca yaka açıklığına, kol ağzına ve etek ucuna da bu desenli kumaştan biye geçilmiştir. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuştur. Kollar bedene dik açıyla oturtulmuştur. Kollar uzun ve dardır. Kol altından boydan boya açık olan kollar dirsek kısmından yeşil ipek bağlarla birbirine bağlanmıştır. Ayrıca ceketin koltuk altı da baklava şeklinde açık bırakılmıştır.

İpekten koyu mavi renkteki ceketin kumaşı üzerinde, büyük pateh desenleri bir sırada sağa doğru diğer sırada sola doğru yerleştirilmiştir. Büyük pateh desenlerin iç kısmı metal iplik ile işlenmiş ve yaprak kıvrımlı mercan kırmızısı şerit ile çevrelenmiştir. Pateh desenlerin ucunda metal iplikten işlenmiş sarı, kırmızı renkte tomurcuk ve dallar bulunmaktadır. Büyük pateh desenlerin arasında yer alan küçük kırmızı, sarı renkteki küçük pateh desenleri büyük patehlerin ters yönüne bakar şekilde kendi aralarında simetrik olarak yerleştirilmiştir. Büyük pateh desenleri tabanında yer alan gösterişli çiçek ve dallarla son bulmuştur.

Ceketin ağarmış beyaz renkte ki astarının kumaşı pamuktandır. Astar küçük tüyden, etrafı kahverengi çevrili bir yaprak motifi ile bezenmiş baskı tekniği ile yapılmıştır.

Örnek No: 7

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1850

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 287-1884

Boyutları: Boy: 60,5 cm, En: 88 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Kısa kollu ipek kumaştan yapılmış ceketin kol dikişleri çoğunlukla atmış durumdadır. Kollarda hareket rahatlığı sağlamak amacı ile koltuk altlarına siyah pamuklu kumaştan kuş çalışılmıştır. Ayrıca kollar bedene dik açıyla oturtulmutur. Ceketin ön kapaması için herhangi bir materyal görünmemektedir. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuştur.

Sarı ve altın renkteki kumaşın zemini üzerinde iki desen şekli görülmektedir. Bunlardan bir tanesi açık mavi ve koyu kahverengi baklava şeklinde kenarları zikzaklı büyük desendir. Her birinin merkezinde belirgin bir rozet ve karşılıklı köşelerde aynı, yan köşelerde farklı iki çeşit çiçek motifi bulunmaktadır. Renkler pembe, açık mavi ve yeşildir. İkinci desenin birinciden farkı ise baklava şeklindeki büyük desenin merkezinde bulunan

rozet daha soft renkte yapılmış ve köşelerde bulunan çiçek motiflerinin değişik türde olmasıdır. Her iki desenin ortak yanı renkleri ve ek olarak, büyük desenleri kesen yay şeklinde daireye benzeyen koyu renkli çizgilerdir.

Pamuk kumaştan yapılmış astarın zemin rengi pembedir. Astarın yüzeyinde yatay bir şekilde bir çift yaprak üzerinde dallarıyla iki yana doğru kıvrılmış beyaz çiçeğin, kırmızı ve mor detayları bulunmaktadır. Bu çiçeklerin üzerinde ise sarı detayları olan pembe, kırmızı çiçek ve dalda bulunan kırmızı, beyaz tomurcuklar yer almaktadır.

Örnek No: 8

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 69-1877

Boyutları: Boy: 66 cm cm, En: 95 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Ceketin ön açıklığı ters koni şeklindedir. Ceketin ön açıklığına, kol ağzına, etek ucuna, kol kenarlarına ve yan yırtmaçlara siyah biye geçilmiştir. Ceketin iç pervazı da biye ile aynı renkte siyahtır. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuş ve yırtmaç açılmıştır. Kol ağzına doğru hafifçe daralan uzun kollar bedene dik açıyla yerleştirilmiş ve koltuk altı baklava şeklinde açık bırakılmıştır. Kol altından boydan boya dikişsiz olan kollar dirsek kısmından siyah bant ile birleştirilmiştir.

Koyu sarı ipek kumaşın yüzeyinde pembe, kahverengi detaylar, yeşil yapraklar ile stilize edilmiş kırmızı ve mavi renkte küçük patch motifleri yer almaktadır. Patch motifleri kumaşın yüzeyine bir sıra sağa, diğer sıra sola doğru dönük şekilde birbiri ardına yerleştirilmiştir.

Beyaz renkte pamuklu kumaştan dikilmiş astarın yüzeyinde oval şekildeki motiflerin içinde açık yeşil yapraklar, koyu yeşil saplar ve iek filizleri ile kırmızı, pembe, sarı, mor renkte tomurcuklar yer almaktadır. Ceketin astar kısmında küçük bir cep sağ yukarıya; daha büyük bir cep ise sol aşağıya yerleştirilmiştir. Her ikisi de astar kumaşından yapılmıştır.

Örnek No: 9

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1800-1870

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 73-1877

Boyutları: Boy: 63,5 cm, En: 102 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Ceket, ön kısmı oval dekoratif biçimde uzun bir açıklığa sahiptir. Oval açıklığın bittiği yerin sağ kısmında siyah ipek kordon, sol kısmında 5 cm aşağıda düğme bulunmaktadır. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar peplum'a benzer kup oluşturulmuş ve bel kısmından dikey olarak pens uygulaması yapılmıştır. Ayrıca peplum benzeyen kısımların yanına yırtmaç açılmıştır. Bedene dik açıyla yerleştirilmiş uzun ve dar kollar aşağı doğru sivrileşmiştir. Ceketin ön açıklığındaki dekoratif uzantı ile kol bitişi birbiriyle uyum içerisindedir. Kol altı ve kol uzunluğu açık olan kollar dirsek kısmından ipek örgü bir bantla birleştirilmiştir. Ceketin ön açıklığına, kol ağzına, etek ucuna, kol

kenarlarına ve pepluma benzer yan kısımlarda desenli biye geçirilmiştir. Aynı zamanda iç pervaz kısmı da biye ile aynı desendedir.

Ceketin ana kumaşını oluşturan kırmızı ipek saten üzerinde, baklava şeklinde motifler ve bu motifi oluşturan dört ayrı kenarda ikişer tane oval birimler ve bu birimlerin içlerinde de üçer adet yuvarlaklar yer almaktadır. Baklava şeklinde ki motiflerin her bir kesişim yerinde metal iplikten yaprak/meyve motifi bulunmaktadır. Bu iplik aynı zamanda her bir baklava şeklinin içindeki yeşil yapraklı çiçek filizi için de kullanılmıştır

Koyu mavi renkteki pamuk kumaştan yapılmış astara beyaz ve pas kırmızısı renklerde yaprak/çiçek filizi motifleri baskısı yapılmıştır.

Örnek No: 10

Ülke: İran

Tarih: Kaçar dönemi 1850

Ceketin açık adresi: Victoria and Albert Museum

Koleksiyon: Orta Doğu Seksiyonu

Envanter No: 831-1876

Boyutları: Boy: 69,5 cm cm, En: 124 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Derin V ön açıklığı bulunan ipek saten ceketin sol ön parçasının kenarında iki tane orijinal olmayan pembe renkte ipek iplikten yapılmış düğme vardır. Ancak ceketin sağ parçasında ilik bulunmamaktadır. Ceketin kumaşı iki farklı belli belirsiz renk çeşitliliğine sahiptir. Ceketin peplum kısımlarında ve kollarda renk farklılığı görülmektedir. Ceketin omuz kısmından etek ucuna kadar kup yapılmıştır. Belden kesik atılarak kalça genişliğine ceket oluşturmak için pay verilmiş ve günümüzde peplum olarak adlandırılan görünüm elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ön açıklığının bittiği yere üçgen şekilde ayrı küçük bir parça eklenmiştir. Kollar, koltuk altından dirsek kısmına kadar baklava şeklinde açık

bırakılmıştır. Ceketin yaka açıklığına, kol ağzına, etek ucuna ve kalça yırtmaçlarına sarı ve siyah renkli ipek örgüden biye geçirilmiştir.

Koyu kırmızı renkteki ceket kumaşının yüzeyi birbirini izleyen karışık pateh desenleri ile bezenmiştir. Her bir patehin çevresi sarı ipek iplik ile işlenmiştir. Patehlerin içinde gümüş ve gri renk ile çevrelenmiş açık mavi çiçek desenleri yer almaktadır. Her bir pateh deseninin arasında, motif boyunca uzayan kıvrımlı yaprak deseni de aynı sarı ipek iplikten yapılmıştır.

Ceketin pamuklu kumaştan yapılmış hardal sarısı rengindeki astarında yer alan desenler baskı yöntemi ile yapılmıştır. Oval bir şekil oluşturan motif iki yarı parçadan oluşmaktadır. Motifin bir yarısında yeşil dalların üzerinde yeşil yapraklar, kırmızı bir tomurcuk ve her iki yana doğru açılmış kırmızı beyaz ortasında mor irisli olan çiçekler yer alırken; diğer yarısında ise beyaz, ortası kırmızı karanfil ve çevresinde yeşil yapraklar ile kırmızı küçük çiçekler yer almaktadır.

6.1.2. Kaçar dönemi saray kadını ceket örneklerine yönelik genel bulgular

Kaçar dönemi saray kadınına ait 10 ceket modeli incelenmiştir. İncelenen 10 örnekte elde edilen bulgulara göre ceketlerin ana kumaşının ipek'den, astar kumaşının ise pamuklu'dan dikildiği görülmektedir. Motif olarak, çoğunlukla bitkisel motifler kullanılmış, özellikle pateh motifinin 2, 5, 6, 8 ve 10 numaralı örneklerde yer alması pateh motifinin diğer motiflere göre daha yaygın olduğunu düşündürmektedir. Ceketlerin hepsinde ana ve astar kumaşında kullanılan motifler birbirinden farklıdır. Bu farklı motiflerin ve renklerin birbirleriyle uyum içerisinde yer aldığı düşünülmektedir. İncelenen örneklerde astarların hepsi desenli olup, 2, 3, 5, 6, 9 ve 10 numaralı örneklerde desenlerin baskı tekniği ile uygulandığı görülmektedir. Örneklerin birçoğunda astar ve ceket kumaşında kullanılan kumaş renklerinin farklı olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle 1, 8, 9 ve 10 numaralı örneklerde renklerin çok farklı olduğu belirlenmiştir. Gerek ceketlerin ana kumaşında gerekse astar kumaşında yer alan motiflerin hepsinde kırmızı renk kullanıldığı gözlenmiştir. Yeşil rengin, 5 ve 6 numaralı örneklerin dışında hepsinde; beyaz rengin, 1, 2, 7, 9 ve 10 numaralı örneklerde, sarı rengin; 1, 6, 7, 8 ve 10 numaralı örneklerde, mavi rengin; 1, 5, 7, 8 ve 10 numaralı örneklerde, kahverengi rengin; 1, 4, 6, 7, 8 numaralı örneklerin motiflerinde

kullanıldığı görülmektedir. Döneme ait 10 ceket örneğindeki motif renklerinde en çok kırmızının, ikinci renk olarak yeşilin ve daha sonra eşit oranlarda beyaz, sarı ve mavinin kullanıldığı en az ise kahverenginin kullanıldığı belirlenmiştir. Ceketlerin ana renginde sarı renk 4, 7 ve 8 numaralı örneklerde, kırmızı renk; 9 ve 10 numaralı örnekte kullanılmıştır. Ceketlerin ana kumaşının renginde en çok sarı ve daha sonra kırmızı renk olduğu belirlenmiştir. Ceketlerin astar kumaşında beyaz renk 4, 6 ve 8 numaralı örneklerde, mavi renk ise 1 ve 9 numaralı örneklerde kullanılmıştır. Bu durumda astar kumaşlarında en çok beyaz ikinci olarak da mavi tercih edilmiştir. 7 ve 10 numaralı örnek haricinde iç pervaz kullanıldığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda 7 numaralı örnek dışında diğer ceketlerin hepsinde biye kullanılmıştır. Biye ile iç pervazların aynı kumaştan yapıldığı tespit edilmiştir. 1, 2, 4, 8 ve 10 numaralı örneklerde biye ve iç pervazın düz tek renk kumaştan yapıldığı görülmektedir. Sadece 2 numaralı örnekte kırmızı renk kullanılmış olup diğer örneklerde siyah renk kullanılmıştır. 3, 5, 6 ve 9 numaralı örneklerde biye ve iç pervazın desenli kumaştan yapıldığı gözlemlenmiştir. İncelenen ceket örneklerinde 7 numaralı örnek hariç hepsinin koltuk altında baklava şeklinde açıklık olduğu belirlenmiştir. 7 numaralı örnekte koltuk altına kuş koyulduğu görülmüştür. Bu veri doğrultusunda ceketlerin genelinin koltuk altlarında baklava şeklinde açıklık olduğu söylenebilir. İncelenen ceketlerin yarısı uzun kollu yarısı kısa kolludur. Uzun kollu ceketlerin hepsinde 1, 2, 6, 8 ve 9 numaralı örneklerde kol altı boyunca açıklık bırakılmış ve bu açıklıklar dirsek kısmından bant veya dikiş ile tutturulmuştur. Ceketlerin hepsinde omuz kısmından etek ucuna kadar uzanan pepluma benzer kup bulunmaktadır. 6 numaralı örnek haricinde diğer 9 ceketin pepluma benzeyen yan kısımlarında yırtmaç bulunmaktadır. 2, 4, 6, 7, 8, 9 ve 10 numaralı örneklerde kollar bedene dik açıyla oturtulmuştur. Bu durumda ceketlerin hepsinde kol oyuntusu yapılmamıştır. 2, 5 ve 10 numaralı örnekler dışında ceketlerde düğme kullanılmamıştır. Bu veri doğrultusunda çoğunlukla ceketlerin ön kısmının kapatılmadığı söylenebilir. Ceket incelendiğinde en kısa boyun 57,5 cm ile 4 numaralı örnekte, en uzun boyun ise 69,5 cm ile 10 numaralı örnekte yer aldığı görülmektedir. Ceket boyları genel olarak değerlendirildiğinde kalça ve basen arasında yer aldığı söylenebilir. En olarak incelendiğinde ceket genişliğinin en az 5 numaralı örnekte 86 cm olduğu, en fazla genişliğin ise 137 cm ile 6 numaralı örnekte bulunduğu görülmektedir. Genel olarak örnekler değerlendirildiğinde ceket boyunun kalça ile kalça altında yer aldığı

gözlemlenmektedir. Bu dönemde saray kadınlarının vücut ölçülerine göre bazı kalıp düzenlemelerine gidilmiştir. Örneğin 4 numaralı örnekte giyecek kişinin göğüs büyüklüğüne göre yakadan beden kulpuna doğru pens uygulamaları yapılmıştır.

6.2. Pehlevi Dönemi Saray Kadını Ceket Örnekleri

Bu bölümde Pehlevi dönemi saray kadınına ait farklı müzelerden yararlanılmış 10 ceket modeli gözlem fişleri doğrultusunda form desen ve renk özellikleri yönünden incelenecektir.

6.2.1. Gözlem fişleri

Örnek No: 1

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1962

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır

Boyutları: Boy: 80 cm, En: 115 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Sadabad Müzesi Kraliyet Ailesi Kıyafet sergi koleksiyonunda sergilenen Farah Diba Pehlevi'ye ait bu ceket, krep kumaştan dikilmiş hardal sarısı rengindedir. Uzun bol kesimli takma kolların omuzlarında ve manşet kısımlarında büzgüler yer almaktadır. Kolun manşet kısmında 3 adet düğme yer almaktadır. Ceketin astarı ve işlemleri bulunmamaktadır. Ceket elbisesiyle takım halinde dikilmiştir. Ceketin rengiyle ve kumaşıyla aynı özelliklere sahip olan elbisede de büzgüler yer almaktadır. Elbisenin boyu 143 cm eni ise 95 cm'dir. Cekette hiç bir süsleme ögesine rastlanmazken elbisenin ön göğüs kısmı, yeşil ve beyaz renkte ipek iplikler ve altın rengi nakış işlemler ile zarif bir şekilde süslenmiştir.

Örnek No: 2

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1966

Ceketin açık adresi: Niavaran Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır

Boyutları: Boy: 45 cm, En: 87 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Elbise ve ceketten oluşan bu takım, Muhammed Rıza Şah'ın kızı Şehnaz Pehlevi'ye aittir. Pembe renkli tafta kumaştan dikilmiş ve ceketin ön kısmı bütünüyle boncuk, taş ve sırma işlemler ile özenli bir şekilde süslenmiştir. Malzemeler desenin merkezinin ya da kenarlarının süslenmesi için özel bir şekilde tasarlanmıştır. Desenlerde geometrik madolyonlarla beraber arabesk kıvrımlar kullanılmıştır. İşlemesiz olan takma kolların manşet kısımları büzgülüdür. Manşette yer alan tek düğme ceketin kumaşından yapılmıştır. Ayrıca ceketin astar kullanılmamıştır. Ceketin ön ortasına, etek ucuna ve yaka kenarına kendi kumaşından ince biye geçilmiştir. Ceketin takımı olan elbise aynı renk kumaştan dikilmiş ve etek ucuna ceketin yer alan işlemler kullanılmıştır.

Örnek No: 3

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1968

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır

Boyutları: Boy: 56 cm, En:108 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Etek, ceket ve gömlektan oluşan bu üçlü takım Farah Diba Pehlevi'ye aittir. Dönemin ünlü İranlı tasarımcısı Keyvan Khosrovani tarafından yapılmıştır. Keyvan Khosrovani Beluç ve Türkmen kadınlarının el işlerini, Azerbaycan bölgesinin batık baskılarını ve İsfahan'a ait el örgüleri ve işlemleri ileri ve modern bir bakış açısıyla yorumlamış ve giysilerde kullanmıştır. Sadabad Müzesinde sergilenen ceketin arka kısmında yer alan işleme İsfahan bölgesine aittir. Açık ve koyu yeşil işlemeli nar çiçeği ve palmet desenleri bulunan ceketin rengi fıstık yeşilidir. Uzun kollu, bebe yakalı ceketin ön kapama kısmında kendi kumaşından yapılmış altı adet düğmesi bulunmaktadır. Ceketin takımı olan etek de aynı renk ve kumaştan dikilmiş ve ön kısmında cekette görülen işleme tekniği ile yapılmış nar ve palmet desenleri yer almaktadır. Ceketin içine giyilen kısa kollu gömlek koyu yeşil renkte ve ipektendir.

Örnek No: 4

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1969

Ceketin açık adresi: Niavaran Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır

Boyutları: Boy: 38 cm, En: 88 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Farah Diba Pehlevi'ye ait iki parçadan oluşan giyisinin kumaşı kalın siyah renkte kotondur. Ceketin kol ve ön etek ucundan göğüs üstüne kadar kilim desenli hardal, yeşil, mor, mavi, kırmızı ve krem renginde iğne işlemeler yapılmıştır. Astarsız olarak dikilmiş ceketin dik yakası ve takma kolları bulunmaktadır. Bu etek ve ceket takım kış mevsimi için tasarlanmıştır.

Örnek No: 5

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1970

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutları: Boy: 75 cm, En: 111 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Farah Diba Pehlevi'ye ait elbise ve ceketten oluşan bu takım, ipek kumaştan dikilmiş krem rengindedir. Ceket, uzun takma kollu, yuvarlak yakalı, önü açık ve tamamen işlenmiştir. Bu ceketin yaka kenarına, kol ağzına, etek ucuna ve ön açıklığına 2 cm genişliğinde bant geçilmiştir. Ceketin işlemelerinde kullanılan desen, hodan çiçeği

desenidir. Ceketin içindeki kısa kollu elbise 151 cm uzunluğundadır. Elbisenin dik yaka kısmında da cekette kullanılan işleme yer almaktadır.

Örnek No: 6

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1970

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutlar: Boy: 50 cm, En: 80 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Farah Pehlevi'nin, Sadabad Müzesi Kraliyet Kıyafetleri koleksiyonunda yer alan bu kıyafet, iğne işleme ustası Mahnaz Jamalzehi tarafından yapılmıştır. Kısa takma kollu ve sıfır yaka olan bu ceketin tamamı, kırmızı, altın ve gümüş renklerde, kilim desenini andıran geometrik motiflerle işlenmiştir. Kısa ceket şantung kumaşından dikilmiştir. Ceketin dikkat çeken özelliği; ön kısmının kapalı, arka kısmının ise boydan boya düğmeli olmasıdır. Ceketin düğmeleri, elbisenin kumaşından ipek organze ile kaplanmış ve birit iliklidir. Boyu yere kadar uzanan kırmızı kloş abiye elbise kolsuzdur.

Örnek No: 7

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1970

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri(Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutlar: Boy: 60 cm, En: 115 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Farah Diba Pehlevi'ye ait bu elbise ve ceketten oluşan takımın kumaşı tamamen arabesk ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Yeşil, mavi ve altın renkteki bu motifler nakış tekniği ile işlenmiştir. İçi astarlanmış ceketin dik yakası 3 cm boyunda, kolları uzun ve takmadır. Elbise ve cekte aynı brokar kumaş kullanılmıştır. Maksi boyda ve çan kesimli olan bu elbise, kolsuz kare yakalıdır ve içten tamamen astarlanmıştır.

Örnek No: 8

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1976

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pahlavi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutlar: Boy: 58 cm, En: 120 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Yetmişli yıllarda Keyvan Khosravani ve Mahmonir Jahanbani gibi moda tasarımcıları tarafından geliştirilen iğne işlemeleri, Farah Diba Pehlevi'nin giysilerinde sık kullanılmıştır. Elbise ve ceketten oluşan takımın ceket kumaşı krepten elbise, kumaşı ise ipekten yapılmıştır. Dış yüzü desensiz olan ceketin iç astarı elbisenin kumaşından yapılmıştır. Ceketin yaka ve kol manşetinden desenli kumaş görünmektedir. Uzun manşetli kolları olan ceketin yakası İngiliz yakadır. Kruvaze kapama olan ceketin düğmeleri bulunmaktadır. Ceket astarının ve elbisenin kumaş rengi açık yeşildir. Açık yeşil zemin rengi üzerine sarı renkte çiçekler batik baskı tekniği ile yapılmıştır.

Örnek No: 9

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1977

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutları: Boy: 53 cm, En: 98 cm

Giysinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Muhammed Rıza Şah'ın kızı Şehnaz Pehlevi'ye ait kısa ceketin yakası dik yaka olup 3 cm genişliğindedir. Ceketinde takma kol kullanılmıştır. Ceketin önü açık düğmesizdir. Zemin rengi beyaz olan kumaşın cinsi kalın dokulu kotondur. Ceketin omuz ve etek uçlarında yer alan desenler küçük, ortada yer alan desenler ise daha büyüktür. Kumaşın işlemlerinde beyaz, siyah, gri, gümüş ve altın renkleri kullanılmıştır.

Örnek No: 10

Ülke: İran

Tarih: Pehlevi dönemi 1977

Ceketin açık adresi: Sadabad Müzesi

Koleksiyon: Kraliyet Kıyafetleri (Pehlevi)

Envanter No: Ulaşılamamıştır.

Boyutları: Boy: 58 cm, En: 118 cm

Giyisinin Form, Desen ve Renk Özellikleri:

Farah Pehlevi ye ait ceket ve elbise sarı renktedir. Ceket, koton kumaştan yapılmış önden kapalı olup arkadan tamamıyla düğmeli ve birit iliklidir. Ceketin düğmeleri kumaşın renginde kaplanmıştır. Sıfır yakalı ceketin takma kolları aşağı doğru genişlemektedir. Ceketin iç kısmında astar kullanılmamıştır. Ceketin yüzeyine kumaşın renginde ipek ipliklerle ve gümüş rengi ipliklerle nakış işlenmiştir. Ceketle takım olan elbisenin kumaşı kreptir. Elbise maksı boyda, sıfır yaka ve kolları kısadır. Elbisenin göğüse kadar olan kısmına ve kollarına cekette kullanılan nakış uygulanmıştır.

6.2.2. Pehlevi dönemi saray kadını ceket örneklerine yönelik genel bulgular

Pehlevi dönemi saray kadınına ait 10 ceket modeli incelenmiştir. İncelenen 10 örnekten elde edilen bulgulara göre 9 numaralı örnek hariç diğer ceket modelleri elbise ile birlikte

takım olarak kullanılmıştır. Buna göre, ceketlerin genellikle elbiseler ile beraber kullanıldığı ve elbisenin tamamlayıcı bir parçası olduğu söylenebilir. Ceket kumaşları incelendiğinde 4, 9 ve 10 numaralı örneklerde koton 3 ve 5 numaralı örnekte ipek, 1 ve 8 numaralı örneklerde ise krep kumaş kullanıldığı görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda incelen ceket örneklerinde en çok koton kumaş ardından ipek ve krep kumaş kullanılmıştır. Ceket renklerinde sarı renk 1 ve 10 numaralı örnekte, yeşil renk ise 3 ve 8 numaralı örnekte görülmektedir. 6, 7 ve 9 numaralı örneklerde ceketlerin tamamı motiflerle bezeli olduğu için ceketin ana rengi belli olmamaktadır. Diğer örneklerde ise pembe, siyah kremit rengi gibi farklı renkler kullanılmıştır. Bu durumda ceket renklerinde sarı ve yeşil rengin eşit oranda kullanıldığı görülmektedir. Ceketlerde 1 numaralı örnek haricinde işlemler yapılmış olduğu gözlemlenmektedir. İşlemlerde 3, 4, 6 ve 8 numaralı örneklerde iğne işleme, 1, 7, 10 numaralı örneklerde nakış işleme, 2 numaralı örnekte ise boncuk, taş ve sırma işleme tekniği kullanılmıştır. İncelenen örneklerde en çok iğne işleme tekniğinin ardından nakış işleme tekniğinin kullanılmış olduğu belirlenmiştir. Ceketlerde yer alan motiflerde gümüş rengi 6, 9 ve 10 numaralı örneklerde; altın rengi 6, 7 ve 9 numaralı örneklerde; yeşil renk 3, 4 ve 7 numaralı örneklerde; kırmızı renk 4 ve 6 numaralı örneklerde; mavi renk ise 4 ve 7 numaralı örneklerde kullanılmıştır. Bu durumda ceket motiflerinde en çok gümüş, altın ve yeşil renk kullanılmıştır. İncelenen 10 ceket örneğinde takma kol kullanıldığı gözlenmiştir. 7 ve 8 numaralı örnek haricinde ceketlerde astar kullanılmamıştır. Ceket yakalarında dik yaka 4, 7 ve 9 numaralı örnekte; sıfır yaka ise 6 ve 10 numaralı örnekte görülmektedir. Bu durumda en çok dik yaka ve ikinci olarak da sıfır yaka kullanıldığı söylenebilir. Ceketlerde 1 ve 2 numaralı örnekte kol manşetlerinde, 6 ve 10 numaralı örnekte sırtta, 3 ve 8 numaralı örnekte ise ön kapamada düğme kullanılmıştır. Bu veriler doğrultusunda ceketlerin ön kapamalarında düğme kullanılmadığı söylenebilir. Ceket boyları incelendiğinde en kısa boy uzunluğunun 4 numaralı örnekte 38 cm olduğu, en uzun boy uzunluğunun ise 8 numaralı örnekte yer aldığı görülmektedir. Genel olarak incelendiğinde ceket boylarının belin biraz altı ile kalça bölgesinde yer aldığı söylenebilir. Ceket genişliği incelendiğinde en dar 2 numaralı örnekte 87 cm, en geniş 8 numaralı örnekte 120 cm olduğu görülmektedir. Genel açıdan değerlendirildiğinde ceketlerin çok dar olmadığı söylenebilir.

7. SONUÇ

Bu bölümde, elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Her toplum kendi tarihsel süreci içerisinde örflerinden, inanışlarından, gelenek ve göreneklerinden etkilenecek, kendilerine özgü geleneksel giyimlerini oluşturmuştur. Köklü bir geçmişi olan İran kültürü farklı uygarlıkları bünyesinde barındırmış olmasından dolayı, zengin bir giyim kültürüne sahip olmuştur. İran toplumunda tarih boyunca giysiler, sosyal, kültürel, siyasal ve dini inançlar gibi farklı faktörlere bağlı olarak değişim göstermiştir. Özellikle bu değişimler kadın giyimini etkilemiştir. Bu değişimlerin bir kısmı, hükümetlerin istekleri doğrultusunda gerçekleşirken bir kısmı da halkın dini inanışlarına bağlı olarak gelişmiştir.

Kaçar hanedanlığı, İran'ın çağdaş tarihinin başlangıcı ve İran'ın modern dünyaya giriş dönemi olmuştur. Bu dönemde İran ve Rusya arasında yaşanan savaşlar, İran ve Avrupa arasındaki yakınlaşmalar, eğitim alanında yapılan çalışmalar, modernleşme düşünceleri, kadınların farkındalığının artması konusunda yaşanan değişimler kadın giysilerine yansımıştır. Kaçarların ilk dönemi olarak adlandırılan Nasıreddin Şah'ın yurt dışına seyahatine kadar olan süreçte kadınlar geleneksel giysilerini giymeye devam etmiştir. 1751-1794 yılları arasında hüküm sürmüş olan Zend hanedanlığının giysilerinin devamı niteliğinde olan bu giysiler; geniş pantolonlar, ayak bileğine kadar uzanan şalvarlar şeklinde görülmüştür. Şalvar ve geniş pantolonların üzerine “shalite” adı verilen uzun etekler kullanmışlardır. Shalite'lerin boyları uzun olduğu için pantolonlar görülmemiş ve paçaları dönem içerisinde daralmaya başlamıştır. Bir başka elbise türü ise “çapkın” adı verilen kruvaze tarzı elbisler olmuştur. Bu dönemde son derece basit olan kadın giysileri erkek giysilerinden form ve özellik açısından fazla farklılık göstermemiştir. Kadınlar üst kısımlarına pamuk veya ipek kumaştan yapılmış dar gömlekler, “erkhalegh” adı verilen kısa ceketler ve “kalidje” olarak adlandırılan yakasız önü açık ve büyük cepli ceketler giymişlerdir. Ayak giyeceği olarak bu dönemde “saghari” olarak bilinen ucu geriye dönük ayakkabılar kullanmışlardır. Başlarına başörtüsü olarak “charghad” bağlamışlar ve dantelden yapılmış şapkalar takmışlardır. Kadınlar sokak giysisi olarak çarşaf kullanmışlardır. Ancak Feth Ali Şah döneminden kalan belgeler, seyahatnameler ve resimler ışığında saraya transparan ya da yarı transparan kumaştan dikilmiş gömlek ve baş

örtülerinin kullanıldığı da görülmektedir. Nasıreddin Şah döneminde ise Şah'ın Rusya'ya seyahati sırasında gördüğü balerin tarzı kat kat kısa etekler daha sonra İran'da "tonban" adı verilerek saray ve zenginler tarafından ev içi giyim olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu etek zaman zaman çıplak bacağa, kısa çorabın veya pantolonun üstüne giyilmiştir. Kadın giyim tarzındaki bu değişim, kadınların statüsünde yaşanan ilk değişikliklerden biri olmuştur. Nasıreddin Şah'ın saray kadınlarının giysilerinde Batılı kadınların giysilerine benzer tarzda değişiklik yapması Batı kültürünün benimsenmesini ve yavaş yavaş Batılı kadın giyim tarzının kullanılmasını sağlamıştır.

Kaçar döneminin son dönemlerinde modernleşme adına birtakım adımlar atılmış ise de esas kadın giyiminde gerçekleşen reform Pehlevi döneminde olmuştur. Bu dönemde Avrupa ile ilişkiler sonucunda yeni giysi çeşitlerinin İran giyimine dahil olduğunu görülmektedir. I. Pehlevi döneminde Rıza Şah zamanında 1936 yılında gerçekleşen keşf-i hicab kanunuyla kadınların hicabla dışarı çıkmaları yasaklamış ve kadınlar daha özgür bir şekilde giyinmeye başlamıştır. Ancak kadınların asıl özgürlükleri II. Pehlevi, Muhammed Rıza Şah döneminde Avrupalı hemcinsleri gibi mini, midi ve maxi boylarda dar veya kloş etekler, dekolte kıyafetler, kısa pantolonlar giymeye başlamaları ile gerçekleşmiştir.

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda İran tarihinin önemli olduğu düşünülen Kaçar ve Pehlevi dönemine ait 20 kadın ceket modeli form, desen ve renk özellikleri bakımından incelenmiş ve ortaya çıkan bulgular sonuçlara şu şekilde yansımıştır;

Kaçar döneminde ceket kumaşları ipekten, astar kumaşları ise pamukludan dikilmiştir. Pehlevi döneminde daha çok koton ve ipek kumaşlar kullanılmıştır. Hem Kaçar hem de Pehlevi döneminde bitkisel motifler ön plana çıkmıştır. Özellikle Kaçar döneminde Pateh motifi Pehlevi döneminde ise arabesk motifi yaygın olarak kullanılmıştır. Kaçar döneminde ceketlerin içine genellikle baskı tekniği ile yapılmış desenli astar çalışılarak giysi de görsel zenginlik sağlanmıştır. Ancak Pehlevi dönemi ceketlerin de çoğunlukla astar kullanılmamıştır. Kaçar dönemi ceketlerin gerek ana kumaşında gerekse astar kumaşında yer alan motiflerde en çok kırmızı ve yeşil, ikinci renk olarak da beyaz, sarı ve mavi; Pehlevi dönemi motiflerinde ise gümüş, altın ve yeşil renk kullanıldığı görülmüştür. Her iki dönemde de yeşil rengin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Kaçar ve Pehlevi dönemlerinde soğuk ve sıcak renkler eşit oranlarda kullanılmıştır. Ancak Kaçar motiflerinde genellikle çok renkliliğe gidilmiştir. Ceketlerin ana kumaş renginde Kaçar döneminde en çok sarı ve

kırmızı kullanılmış olup Pehlevi döneminde ise ceketlerin çoğunun üzeri motiflerle bezeli olduğu için ceketin ana rengi belli olmamakla birlikte sarı ve yeşil renk daha çok görülmüştür. Kaçar dönemi astar kumaşlarında en çok beyaz, ikinci olarak da mavi renk tercih edilmiştir. Kaçar döneminde Pehlevi dönemine göre ceketlerde daha fazla giysi detayları kullanılmıştır. Ceketlerin omuz kısmından etek ucuna doğru inen kup detaylarında peplum görüntüsü oluşturulmuş, koltuk altlarına baklava şeklinde açıklık bırakılmış, kol altları açık bırakılıp dirsek kısmından birleştirilmiş, yaka açıklığı, kol kenarları, etek ucu ve yan yırtmaçlarda biye kullanılmıştır. Kaçar döneminde daha çok baskı ve işleme tekniği görülürken Pehlevi döneminde ise nakış ve iğne işleme tekniği görülmektedir. Kaçar dönemi ceket modelleri Pehlevi dönemi ceket modellerine göre daha uzun ve daha geniş bir şekilde tasarlanmıştır.

Her iki döneme ait ceket modelleri incelendiğinde literatürde yer alan bilgilerle paralellik gösterdiği görülmektedir. Kaçar dönemi ceket modellerinin daha geleneksel motifler ve formlar içerdiği gözlemlenirken Pehlevi dönemine ait ceketlerin Avrupa giyim tarzıyla uyumluluk içinde olduğu renklerin, motiflerin ve formların daha sadeleştiği gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abazari, Y. (1998). *Kherade jame shenasi*. Tehran: Tarhe No.
- Abrahamian, Y. (1998). *İran beyne do enghelab*. (Çev: H. Shamsavari). Tehran: Nashre Markaz.
- Abrahamian, Y. (2008). *Iran beyne do enghelab*. Tehran: Markaz.
- Abrahamian, Y. ve Kazemi, F. (1998). *Maghalati dar jamee shenasi*. Tehran: Tarhe No.
- Abrishami, F. (2017). *Zanane ghajar*. Tehran: Abrishami.
- Adamit, F. (1961). *Fekreazadi*. Tehran: Sokhan.
- Adamit, F. (1986). *Afkare ejtemai siasi oeghtesadi dar asare montashernashodeye dorane ghajar*. Tehran: Agah.
- Afary, J. (2009). *Sexualpolitics in modern Iran*. Cambridge: Cambridge University.
- Aghazade, J. (2016). eghdamate fathali shahgh ghajar baraye kasbe mashrooiate siasi bar asase raveshhaye jari dar doreye eslami. *Faslnameye pajooheshhaye tarikhi*. (1), 107-126.
- Ajand, Y. (1997). *Tarikhe honare iran: Honare İlkhanio Teymuri*. (Çev: Ajandy). Tehran: Mooli
- Akbari, M. (2004). *Hejab Dar Asre Ma*. Tehran: Payame Azadi.
- Akhtarş, S. ve Shirazi, E. (1999). *Sazmanhaye gheire dolatie zanan*. Tehran: Ghoghnoos.
- Akpınarlı, N. (2018). Narām-SînAntlaşması. *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 67(1), 1-22.
- Amanat, A. (2012). *Ghebleye alam: nasereddin shahe ghajar va padeshahie iran*. (Çev: H. Kamshad). Tehran: Mehregan-Karname.
- Ameli, S. (2001). *Taamole jahani shodan ve shahrivandi*. Tehran: Name olum ejtemai.
- Asgharpour, N. (2017). *Neshane shenasie doreye safavie (az didgahe rolan bart)*. Tehran: Moaseseye jamale honar.
- Ashena, H. (1987). *Kashfe hejab dar ayeneye asnad*. Tehran: Nashre ney.
- Avcı, H.E. (2010). *Uygarlıklar Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı Ders Notları*. İstanbul.
- Azadarmaki, T.A. ve CHavoshian, H. (2003). The body as a medium of identity. *Iranian Journal of Iranian s Sociology*, 4(4).
- Azam Ghodsi, H. (1963). *Khaterate man ya roshan shodane tarikhe sad sale*. Tehran: Chapkhaneye Heydari.

- Azkia, M. (2003). *Raveshhaye karbordie tahghigh*. Tehran: Keyhan.
- Babamoradi, S. (2001). *Barrasie vaziate sazmanhaye gheire dolatie zanan dar İran*. Tehran: Barge zeytoon.
- Bamdad, B. (1968). *Zane irani az enghelabe mashroote ta enghelabe sefid*. Tehran: Ebne sina.
- Bayraktar, F. (1993). *Giyim*. Ankara: Sim Matbaası.
- Behnam, I. (1972). *Nokhostinjameehayeiranidarsarzamineiran*. Tehran: Javidan.
- Bilgen, S. (1999). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri, Uygulama Resim Anabilim Dalı.
- Bordreuil, P. (2015). *Tarihin Başlangıçları*. (Çev: L. Başaran). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Brown, B. (1997). *The bald book*. Kensington publishing.
- Burckhardt, T. (1986). *Honare eslami*. (Çev: M. Rajabnia). Tehran: Amirkabir.
- Chardin, J. (1993). *Safarname*. (Çev: E. Yaghmai). Tehran: Toos.
- Chebabi, H. (2012). Türkiye ve İran'da Erkekler İçin Kıyafet Kanunları. T. Atabaki ve E.J. Zürcher (Ed.) içinde *Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşme Atatürk ve Rıza Şah Dönemi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chitsaz, M. (2000). *Tarikhe pooshake İran*. Tehran: Markaze tahghighat.
- Clavijo, R. (1973). *Safarnameye clavijo be samarghand*. (Çev: Abdi). Tehran: Naser
- Crawford, H. (2010). *Sümer ve Sümerler*. (Çev: N. Uzan). Ankara: ArkadaşYayınevi.
- Çaylı, G. ve Ölmez, F.N. (2012). Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde bulunan Serin hisar ilçesi yöresel kadın giysileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakem lidergisi*, 5(9), 109-129.
- Çevik, E. (2015). *Pehlevi dönemi kadın modernleşmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü.
- Dalmani, R. (1976). *Az Khorasan ta Bakhtiyari*. Tehran: Nashre Tavis.
- Dehghani, M. (2010). *Darsname hejab*. Ghom: Pishro.
- Delavar, A. (1995). *Mabanie nazari va elmie pajooohesh dar olume ejtemai va ensani*. Tehran: Roshd.
- Digar, J. (1987). *Fonune kuchneshinane bakhtiyari*. (Çev: A. Karimi). Tehran: Amirkabir.
- Djalili, M.R. and Kellner, T. (2011). *İran'ın son iki yüzyıllık tarihi*. (Çev: R. Uzmen) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Durant, W. (1990). *Tarikh va tamaddon*. (Çev: A. Aram). Tehran: Entesharatae elmi farhangi.
- Durant, W. (2007). *Medeniyetin Tarihi*. İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Ebrahimnejad, M. (2008). *Falsafeye pooshesho efaf dar farhange eslami*. Tehran: Khat.
- Ejlali, F. (2004). *Bonyane hokumate ghajar, nezame siasie ili va divansalarie modern*. Tehran: Nashre ney.
- Ejlali, F. (1994). *Bonyane Hokumate Ghajar*. Tehran: Nashre Ney.
- Elgar, H. (1980). *Naghshe rohaniate pishro dar jonbeshe mashrootiat*. Tehran: Ghods.
- Ertürk, N. (2018). *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam (MÖ 5. yüzyıl-MS 18.yüzyıl)*. İstanbul: HayalperestYayınevi.
- Esfahani, H. (1967). *Peyambarani va shahan*. Tehran: Khaje.
- Eskat, J. ve Lopez, J. (2006). *Sakhte ejtemai*. (Çev: H. Ghazian). Thran: Ney.
- Eshref, A. (1980). *Maratebe ejtemai dar dorane ghajar*. Tehran: Ketabeaghah.
- Etemadolsaltane, M (1969). *Khabname*. Tehran: Tahuri.
- Ettehadieh, M. (1994). *Ahzabe siasi dar majlese sevom*. Tehran: Tarikhe İran.
- FarrokhiYazd, E. (1978). *Tasire tahavvolate nahadiye doreye pahlaviye dovvom bar ruhiyyat o kholghiyate iranian*. Tehran: Bonyade farhangi.
- Fasle, R. (2010). *Pirammone dore*. Tehran: Mehr.
- Favaran, J. (2001). *Moghavemate shekanande*. (Çev:A. Tadayyon). Tehran: Rasa.
- Fornas, J. Ve Bolin, G. (1995). *Youth Culture in Late Modernity*. London: SAGE Publications.
- Gardner, H. (1959). *Art Through The Ages*. New York: Harcourt Brace.
- Ghanbari, S. (2007). *Reviews the evolution of the discourse of the veil in the Iranian press* 70. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İran: Alzahra University.
- Ghasemi, P. (2017). *Ozae iran dar zamane ghajar*. Tehran : Parmin.
- Gheibi, M. (2006). *Tarikhe pooshake aghvame İrani*. Tehran: Hirmand.
- Grishman, R. (1971). *Honare iran dar dorane parti va sasani*. (Çev: B. Farmooshi). Tehran: Elmi farhangi.
- Grishman, R. (1989). *Honare iran dar dorane parti ve sasani*. (Çev: Farevashi). Tehran: Entesharate elmi.

- Gudarzi, G. (2008). *Tajadodenatamameroshanfekraneirani*. Tehran: Akhtaran.
- Habibi, M. (2004). *Nim negahi be hejab dar adyane elahi*. Tehran: Soroush.
- Haeri, A. (2002). *Tashayo va mashrootiat dar iran va naghsh-e iraniane moghime aragh*. Mahhad: Nashre Alavi.
- Haezi, A. (1985). *Tasayo va mashrootiat dar iran*. Tehran: Amirkabir.
- Issawi, CH. (1983). *Tarikhe eghtesadie iran*. (Çev: Y. Ajand). Tehran: Nashre Gostare.
- İmani, M. (2016). *Farhange jahani va sabke poosheshe zanan*. Tehran: Jame
- Jahanbeglu, R. (2001). *Iranomodernite*. Tehran: Goftar
- Jamalizade, A. (2010). The woman in pre-Islamic Iran. *Journal of Iranian Studies*, 9(17), 20-40.
- Janson, H.W. (1995). *History of Art*. New York: Harry N. Abrams.
- Kalavikhu, E. (1973). *Safarnameh*. (Çev: E. Rajabnia). Tehran: Bongah.
- Kasravi, A. (1985). *Trikhe mashrooteye iran*. Tehran: Amirkabir.
- Kasrayi, M. (2000). *Khanevade*. Tehran: Bia.
- Kasrayi, M. (2005). *Chaleshe sonnato modernite dar iran*. Tehran: Markaz.
- Katuziyan, N. (1994). *Hoghughe madani*. Tehran: Yalda.
- Kedi, N. (2005). *Natayeje enghelabe iran*. (Çev: M. Haghighatkah). Tehran: Ghoghnoos.
- Kermani, N. (2005). *Tarikhe bidarie iranian*. Tehran: Amirkabir.
- Khosropanah, M. (2002). *Hadafha va mobarezate zane irani az enghelabe mashroote ta saltanate pahlavi*. Tehran: Payame emrooz.
- Koç, F. ve Koca, E. (2007). *Geleneksellikten Modernliğe Geçiş Sürecinde Giyim Anlayışının Değişimi*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Köroğlu, K. (2015). *Eski Mezopotamya Tarihi- Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kramer, S.N. (2002). *Sümerler*. (Çev: ÖzcanBuze). İstanbul: KabalcıYayınevi.
- Kronin, E. (2004). *Reza shah vasheklgiriyeiranenovin*. (Çev: M. Saghebfar). Tehran: Jami.
- Laver, J. (1969). *A Concise History of Costume*. London: Book Club Associates.
- Lempton, A (1984). *Din o dolat dar İran*. (Çev: J. Pahlavan). Tehran: Entesharate ketabe azad.
- Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*. USA: McGraw-Hill.
- Malah, M. (2006). *Zanane pishgame irani*. Tehran: Shirazeh.

- Malekzadeh, E. ve Baghaei, M. (2017). *Ganjine faslname*. Tehran: Bahar.
- Mandacı, E. (2017). Arkeolojik Bulgular ve Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya'da Giyim Kültürücü. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(2), 55-79.
- Manzuraljedad, M. (2001). *Siasato lebas*. Tehran: Ghoghnoos.
- Marsulvand, H. (1999). *Zanan dar jonbeshe azadi*. Tehran: Shirazeh.
- Masaharo, Y. (1994). *Safarnameye Yushida Masaharo*. Mashhad: Astan GHods Razavi.
- Matin, P. (2004). *Pooshake iranian*. Tehran: Daftare pajoooheshhaye farhangi.
- Meslenitsyana, S. (1975). *Persian Art*. Leningrad: Aurora Art Publishers.
- Michel, A. (1993). *Jonbeshe ejtemaie zanan*. (Çev: H. Zanjanizade). Mashhad: Nika.
- Milani, A. (2008). *Tajadodvatajadodsetizidariran*. Tehran: Akhtaran.
- Mir Ahmadi, M. (2009). *Goone shenasie mavaze alemane shiei dar ghebale siasathaye dolate motlaghe shebhe moderne pahlavie aval*. Tehran: Elmi.
- Mircha, E. (2007). *Cheshmandazhaye osture*. Tehran: Nashre toos.
- Mohammadi, M. ve Ahmadi, S. (2016). *Lebase motahedolshekl: baznamaie ghodrato modernite (dorane pahlavie aval)*. Tehran: Nashre ney.
- Mohsenianrad, M. (2005). *Iran dar kahkeshane ertebati*. Tehran: Shorush.
- Motazed, K.H. (2000). *Siasato haramsara: zan dar asre ghajar*. Tehran: Elmi.
- Munesi Sorkheh, M. (2009). *Nemadha dar pushak*. Tehran: İrana.
- Nafisi, S. (1987). *Tarikhe ejtemai o siasie iran dar doreye moaser*. Tehran: Bonyad.
- Nahid, A. (1981). *Zanane İran dar jonbeshe mashroote*. Tabriz: Ehya.
- Najmabadi, A. (2010). Güç ve Fail: Rıza Şah Dönemi Kadın Aktivizmini Yeniden Ele Almak. T. Atabaki (Ed.) içinde *Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Otoriter modernleşme, Toplum ve Devlet*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nategh, M. (1996). *Moarefie ketabe farhange jahani va sabke poosheshe zanan*. Tehran: cheshme.
- Nikzadeh, M. (2005). *Pattern of buying clothes and identities*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Iran: Guilan University, Humanities and Social Sciences College.
- Novruzi, M. (2006). *Mashrooteh dayerei dobare az peyvastan va gosastan*. Tehran: Herfeyehonarmand.
- Nurban, F. (1999). *Nahgshe pooshesh az manzare mardom shenasi*. Tehran: Roshd.

- Oliver, T. (1992). *Safarnameye Oliver*. (Çev: G.H. Varham). Tehran: Ettelaat.
- Paidar, P. (1995). *Women and the Political Process in twentieth-century Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panahi, M. (1993). *Zanane zendegi*. Tehran: Nahre No.
- Picolo, S. (1985). *Arabe hudude marzhaye Rume sharghi ve İran*. (Çev: R. Enayatollah). Tehran: Zeytun.
- Pirnia, M. (1995). *Salare zanane iran*. Tehran: Mehre Iran.
- Pope, A.U. and Ackerman, P. (1967). *A survey of persian art, from prehistoric times to the present*. London: Oxford University Press.
- Poulak. (1982). *Iran va iranian*. (Çev: K. Jahandari). Tehran: Kharazmi.
- PourBahman, F. (2016). *Tarikhe pooshake irane bastan*. Tehran: MehrPress.
- Pourkarim, H. (2000). *Jameha va honarhaye amiyan dar inje burun*. Tehran: Honar va Mardom.
- Proje, D. (2004). *Tarikhe beyhaghi*. Tehran: Hirmand.
- Rad, M. (1995). *Tasire adame ejraye ghanoone asasie mashrooteh va naghshe an dar tahavvole andishe o mavazerohaniate iran*. Tehran: Nashreney.
- Rajabi, A. (2005). *Miniatorhaye zan*. Tehran: Nashre Khorram.
- Sadeghi, F. (2013). *Kashfe hejab*. Tehran: Negahe moaser.
- Sadian, A. (2005). *Dayerolmaarefe bozorge no*. Tehran: Akhtaran.
- Sadr, H. (1978). *Hoghughe zan dar eslam va ourupa*. Tehran: Javidan.
- Saghebfar, M. (2008). *Tarikhe İran*. Tehran: Jami.
- Salimi, F. (1994). *Pousheshe Iranian dar bastare tarikhe mardomshenasi*. Tehran: Nashriyeye Roshd.
- Sanasarian, A. (2005). *Jonbeshe hoghughe zanan dar iran*. (Çev: N.A. Khorasani). Tehran: Akhtaran.
- Sattari, J. (1994). *Simaye zan dar farhange İran*. Tehran: Saadi.
- Scheler, M. (2004). *Jameeshenasiye shenakht*. Tehran: Nashre ghatre.
- Sepehr, M. ve Kianfar, J. (1998). *Az aghaz ta payane saltanate fathali shah*. Tehran: Asatir.
- Serena, M.C. (1983). *Adamha va ayinha dar iran*. Tehran: Chape Naghshe Jahan.
- Sevin, V. (2014). *Asur Resim Sanati*. Ankara: TTK Yayınları.
- Seyf, A. (1994). *Eghtesade iran dar gharne noozdahom*. Tehran: Cheshmeh.

- Shahahbanu, S. (1975). *Khaterte farahe diba*. Tehran: Cheshme.
- Shahri, J. (1988). *Tarikhe ejtemaie iran dar gharne sizdahom*. Tehran: Rasa.
- Shahshahani, S. (1995). *Tarikhcheye poosheshe sar dar iran*. Tehran: Modabber.
- Shajii, Z. (1993). *Nokhbegane siasie iran*. Tehran: Sokhan.
- Sharden. (1995). *Siahatnameye sharden*. (Çev: M. Abbasi). Tehran: Amirkabir.
- Shariatpanahi, H. (1993). *Orupaiha va lebase iranians*. Tehran: Ghumes.
- Sharifi, M (2002). *Hejab o poshesh*. Tehran: Kosar.
- Sheykhali, S. (1983). *Asnaf dar asre abbasi*. (Çev: H. Alamzade). Tehran: Ney.
- Shojaei, S.N. (2010). Women in Politics: A Case Study of Iran. *Journal of Politics and Law*, 3, 257.
- Sürür, A. (1983). *Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri*. İstanbul: Ak yayınları.
- Tadayyon, A. (2005). *Enghelabe sanaati*. Tehran: Ostovar.
- Takavi, A. (1982). *Jameshenasi ve gharb gerai*. Tehran: Amirkabir.
- Takestani, A. (2011). *Mabaniye naghashiye iran*. Tehran: Yasavoli.
- Tansuğ, S. (1985). *Türkmen giyimi*. İstanbul: Akbank kültür yayınları.
- Tarihi belgeler düzenleme merkezi. (1999) *Taghyire lebas va Kashfe Hejab be revayate asnad*. Tehran: Merkaze barrasiye asnade tarikhi.
- Tavana, M. (2001). *Zan dar tarikhe moasere iran*. Tehran: Zeitoon.
- Telman, İ. (2013). *Jivopis Kadjarskova Period, İzdatelcki Dom*. Baku: East-West.
- Tevekoli, A. (1993). *Mashrootei ke nabud*. Virginia. Par.
- Teymuri, E. (1953). *Asre bi khabari*. Tehran: Eghbal.
- Tezcan, M. (1983). Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 255-276.
- Upton, J.M. (1980). *Negareshi bar tarikhe novine İran* (çev: Y. Ajand). Tehran: Niloofar.
- Vahdat, F. (2004). *Rooyarooiefekrie Iranian bamooderniat*. (Çev: M. Haghighatkah). Tehran: Ghoghnoos.
- Varharam, G. (1988). *Nezame sosyalisti va sazmane ejtemaie iran dar asre Ghajar*. Tehran: Moin.
- Vilez, H. (1989). *İran dar yek gharn pish*. (Çev: Gh. Gharagozlu). Tehran: Eghbal.
- Voytova, İ. (2018). *Paçka i Şaravari, O nekotorıxa spektahb zaimovliyaniya persidskoymodi*. Rossiya: Gasudarstvenniy Institut İskustvaznaniye.

- Wales, D. (1989). *Safarnameye Doktor Wales*. (Çev: G. Gharagozlu). Tehran: Eghbal.
- Wishard, J. (1984). *Bist sal dar iran*. (Çev: A. Pirnia). Tehran: Novin.
- Yasami, R. (2006). *İran dar zamane sasaniyan*. Tehran: Maharat
- Yaşar, M. (2015). *Elazığ İli Palu İlçesi Kadın Giyim Kuşamı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı.
- Zahed, S. ve Khajenoori, B. (2005). *Jonbeshe zanan dar iran*. Shiraz: Molke soleiman.
- Zaka, Y. (1963). *Jamehaye parsian dar doreye hakhamaneshian*. Tehran: Honaro mardom.
- Zarandi, A. (1945). *Iran dar doreye sultanate ghajar*. Tehran: Modir.
- Zeyferoddin, M. (2010). *Hejabo effat az didgahe eslam*. (Çev: A. Gemshad). Tehran: Makki.
- Zibakelam, S. (1998). *Sonnatva modernism*. Tehran: Rozaneh
- Ziyapour, J. (1964). *Noghushe zinati*. Tehran: Vezarate farhang o honar.
- Ziyapour, J. (1968). *Zanane bastan*. Tehran: Vezarate farhang o honar.
- https-1:** https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C4%B1za_Pehlevi
(Erişim Tarihi: 23.06.2019)
- https-2:** <https://sonnenschirmeburka.blogspot.com/2018/10/diferencia-entre-burka-y-hiyab.html>
(Erişim Tarihi: 25.07.2019)
- https-3:** <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sümerler>
(Erişim Tarihi: 10.06.2019)
- https-4:** <https://en.wikipedia.org/wiki/Hammurabi>
(Erişim Tarihi: 11.06.2019)
- https-5:** <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/07/elamlar-elamites.html>
(Erişim Tarihi: 12.06.2019)
- https-6:** <http://14p.ir/س‌اس‌ان‌ی‌ان-دوران-در-زن‌ان/>
(Erişim Tarihi: 15.06.2019)
- http-7:** <https://www.kojaro.com/2017/12/18/129608/ع‌لی-چشم‌مه‌برج‌سته‌ن‌ق‌ش/>
(Erişim Tarihi: 24.07.2019)
- http-8:** <http://tarikhirani.ir/fa/news/3/bodyView/4639/0/ق‌لی‌ان‌کش‌ی‌دن‌/ق‌ج‌ری‌کا‌خ‌تا‌کو‌خ‌از‌/>

(Erişim Tarihi: 27.07.2019)

http-9: <https://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=934&articleid=921162>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-10: <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-x>

(Erişim Tarihi: 24.07.2019)

http-11: <https://www.vam.ac.uk/collections/photographs>

(Erişim Tarihi: 24.07.2019)

http-12: <https://tr.pinterest.com/pin/502432902174841299/>

(Erişim Tarihi: 24.07.2019)

http-13: <http://parstoday.com/ru/radio/programs-i66254>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-14: <https://www.kojaro.com/2016/8/9/121108/royal-costume-museum-pt1/>

(Erişim Tarihi: 15.06.2019)

http-15: <https://seemorgh.com/culture/history-and-civilization/history-and-civilization-of-iran/279485-پهلوی-ش-مس-های-فعالیت-و-ازدواج-iran/279485>

(Erişim Tarihi: 24.07.2019)

http-16: <https://www.dusuncemektebi.com/d/174138/kesf-i-hicab-iranin-yakin-tarihinde-ortu-yasagi>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-17:

<https://mashruteh.org/wiki/index.php?title=پرونده:ShahbanooScoutPatronage1339.jpg>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-18: <https://mashruteh.org/wiki/index.php?title=پرونده:ScoutGirlsGachsaran1343a.jpg>

(Erişim Tarihi: 26.07.2019)

http-19: <http://persianpet.org/forum/thread55316.html>

(Erişim Tarihi: 27.07.2019)

http-20: https://mashruteh.org/wiki/index.php?title=چشن ۱_ماه_اردیبهشت_ایران_در_پهلوی_محمد_رضا_همایون_والاحضرت_ایران_ولی_عهد_زن_اشویی_های_۳۱۸

(Erişim Tarihi: 26.07.2019)

http-21: <https://akaskhana.blogspot.com/2018/01/blog-post.html?m=1>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-22: <https://article.tebyan.net/353168/ثريا-وشاه>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-23: <https://news.gooya.com/didaniha/archives/2012/12/151423.php>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-24: <https://historycollection.co/22-images-iranian-revolution/>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019)

http-25: https://tr.pinterest.com/pin/300122762668644643/feedback/?invite_code=c5af8f607a184184ba584ce539445ebb&sender_id=648025971290657069

(Erişim Tarihi: 26.07.2019)

http-26: <https://tr.pinterest.com/pin/341569952987375547/>

(Erişim Tarihi: 26.07.2019)

http-27: https://tr.pinterest.com/pin/236650155404280210/feedback/?invite_code=4f0c711def5047e38430f89cd5687c79&sender_id=648025971290657069

(Erişim Tarihi: 27.07.2019)

http-28: <https://tr.pinterest.com/pin/847802698581558060/>

(Erişim Tarihi: 28.07.2019)

http-29: https://tr.pinterest.com/pin/236650155404280212/feedback/?invite_code=64123081f0b343cc8785597094eb4798&sender_id=6480259712906570697

(Erişim Tarihi: 28.07.2019)

http-30: https://tr.pinterest.com/pin/235383518002810998/feedback/?invite_code=8af9eee9e24947f3acf43d44b7406f20&sender_id=648025971290657069

(Erişim Tarihi: 29.07.2019)

http-31: https://tr.pinterest.com/pin/297870962840699020/feedback/?invite_code=687731e6d5064d7da150c3dd00ac23d9&sender_id=648025971290657069

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Sevda KIANI

Yabancı Dil: İngilizce, Farsca, Azerice

Doğum Yeri ve Yılı: İstanbul / 1987

E-Posta: kianisevda@gmail.com

Eğitim Geçmişi

2019 , Eskişehir Teknik Üniversitesi, LEE, Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı, Moda Tasarımı Programı

2013 , Anadolu Üniversitesi, MTF, Endüstriyel Tasarım Bölümü

2005 , İran 22 Bahman Okulu